

જલેમ જોર.

નાટક પાંચ અંકી.

ગોરાસતરીઆન નાટક મંડલીને માટે

ખનાવનાર,

મીં એન્ડલ જમશેદજી ગોરી

તે

આદ્યમી-ફરહાદ શાહીરામ-ગોદાખખાર-ગોરશહે-ખાલવી

કમર-અલ-જમાન હલીઆદી હલીઆદીના કર્તા.

મુખર્ધ વર્તમાન પ્રેસમાં

મીં મનચેરજી હામંગજી જયસે છાપ્યોછે.

સને ૧૮૭૬ ઇસવી.

(કિંમત રૂ૧)

જલેમ જોર.

નાટક પાંચ અંકી.

ગોરાસતરીઅન નાટક મંડલીને માટે

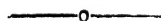
બનાવનાર,

મી૦ એદલજી જમશેદજી ખોરી

તે

આધવેનો-રશતમ શોહોરાખ-ખોદાખખશ-ખોરશદ-ખકાવલી-

કમર-અલ-જમાન ઇતીઆદી ઇતીઆદીના કર્તા.

મુખ્ય ઇ વર્તમાન પ્રેસમાં

મી૦ મનચેરજી હોમંગજી જાગુસે છાપ્યોછે.

સને ૧૮૭૬ ઇસવી.

કિંમત રૂ૧)

દી બા થા .

આ મારે જલેમજેર નો નાટક ઇંગ્લેન્ડ એક નાટક ઉપરથી ધણાંક ફેરફાર સાથે રચ્યોછે. હાલની નાટકની બગડેલી હાલતમાં આ નાટકથી જોનારને આનાક, ગમત તથા નીતીનો બોધ મળે એવો મુખ્ય હેતુ રાખ્યોછે કારણ નાટક કરનારાઓની ખરાબ આલથી, યા તેઓની કસુરથી નાટક લખનારાઓને યા નાટક જેવા ખુદ ઉત્તમ કામને હોંલુ લાગે એ ખરીજ દલગીરીની ખીનાછે. આ જોરાસુત્રીઅન ટોળો જેને મોટા મે એ નાટક લખ્યોછે તે મુમબાઈમાં સર્વથી પુરાંનીછે. એ ટોળી મોટી વયના આબરુદાર ધંધાદારીઓથી રચાયેલો. એ ટોળી દર વરસે શકત પોતાના શોખને આતર તથા પ્રજાની ગમતને આતર એકાદ નાટક કરી બતાવવાની કાળજી રાખેછે તથા પોતાનો નાટક જોવા આવનારાઓની પુરતી સગવડ સામવવાની તથા મલાહજો જાળવાવાની તજવીજ કરેછે અને તેમાં હમેશ પ્રતેહ પામેછે. આ પ્રસંગે વધારે અગત્યનું મારે આ કેહેવુંછે કે આ મારા નાટકમાંનાં તમામ ગાયનો “બંદે ખુદા” ને નામે પ્રસીધ થાયલા એક હમારા મીતરનાંછે, જેમના ગાયન અને ભાસા બાળે મારે ઉંચું મતછે. એટલુંજ નહીં પણ સોખીલી પ્રજા પણ એ મીતરનાં ગાયનનો અછો શોખ રાખેછે એમ હું અજમાએથી માંનુંછું. આ મીતરે બજાવેલી સેવા મોટા હું તેમનો ઉપકાર માંનુંછું.

ઈશ્વર પ્રાર્થના.

ગ ઝ લ .

(આર હમતરકા, મેરે દેલપે ખતકતા જામ્મેગા—એ રાહા.)

લાખો રે લારમાં તારા, ઉધરેઆ હૈએ હમો,
સાહેઆ તલે તારા ખુદા, ખુબ યડેઆ હૈએ હમો.—લાખો રે.
હમેશ તારી બક્ષેશ છે, મીસકીન ના:તવાં:પોપર;
નાટક સાગર તું રાંહાંમથી, કંઈ તરેઆ હૈએ હમો.—લાખો રે.
શકતી થોડી ઉજમ વધુ, મયા મોહોખતનું તારું બલ;
પાંખ આવી ને ઉડતા યહ, વીખરેઆ હૈએ હમો.—લાખો રે.
ગાફિલ બંદા ગંધીજાએ, રખ રેહુમીએ ખરો;
પ્રરજ કરજ બંધાતથી, જુકરેઆ હૈએ હમો.—લાખો રે.
જોરાસતરીઅન જુગી કલખ, મોશંમપર લુટેછે બાહાર;
પ્રજ સેવા બળવવા શોક, નીકલેઆ હૈએ હમો.—લાખો રે.
લાજ રાખ દીલ દાજથી, મર કુંકે બંદેખુદા;
આશરા તારા ને પ્યારમાં, પડેઆ રે હૈએ હમો.—લાખો રે.

નાટક પાત્ર.

હીંદી.

શાહાલેશશાહ—હીંદો શાહ.....મીં મેરવાનજી રશતમજી દેશાધ.
 બાહાધરજંગ—હીંદોઆનો સેનાધીપતી...મીં માણેકજી ભીમજીભાઈ.
 કમરચેહેર—શાહાલેશશાહનો જમાઈ.....મીં નસરવાનજી પ્રસંમજી.
 તાકાતજંગ—એક બૂદો સીપાઈ.....મીં ધનજીભાઈ રશતમજી રાણા.
 એક આંધલો—હીંદી સીપાઈ.....મીં રશતમજી પેસ્તનજી મેહતા.
 એક છાકરો—આંધલાનો નખીરો.....મીં નાદીરશા અરશદજી.
 ઠોકનખાન—કમરચેહેરનો ખીદમતગાર....મીં ધનજીભાઈ રશતમજી રાણા.
 રૂપવંતી—શાહાલેશશાહની બેટી.....મીં મેરવાનજી એદલજી.

સરદારો, અમલદારો, સીપાઈઓ, જુઓગો, કંઠીઆઓ, ઇતીઆદી.

તુરકી.

જલેમજેર—તુરકી સેનાધીપતી.....મીં રોશાભાઈ પ્રસંમજી.
 ગીરફતાર—જલેમજેરની બેહેન.....મીં રશતમજી નવરોજી સુરતી.
 પહુરેજગાર—તુરકી પત્રી જુઓર્ગ.....મીં પેશતનજી દાદાભાઈ પાવડી.
 અબદલા..... } તુરકી સરદારો { મીં રશતમજી કુવરજી અવાશી.
 ખુનખાર..... } મીં રશતમજી પેસ્તનજી મેહતા.
 ગેનેમ—તુરકી સીપાઈ.....મીં પેસ્તનજી બેજનજી પસ્તાકીયા.
 તોપનખાન—જાળો ખીદમતગાર.....મીં પેશતનજી દાદાભાઈ.
 એક પેહેરેગીર—બંદીખાનાનો રખેવાળ..મીં દીનશા અરદેશર.
 મોહોબતેજાન—જાળ પર પ્રીદા થયતીનાર..મીં મેરવાનજી પેશતનજી મેહતા.
 માહુતાબજાન—જલેમજેરની બેહેન...મીં રશતમજી નવરોજી સુરતી.
 સરદારો, અમલદારો, સીપાઈઓ, ઇતીઆદી.

જલેમ જોર.

નાટક પાંચ અંકી.

અંક ૧ લો—દેખાવ ૧ લો.

[દરીઆનો કીનારોછે. એક જરૂરીન તંબુ મારેલાછે, તે તંબુમાં એક ક્રમાંદાર ખુરસી ઉપર મોહોબતેબન બેસી હોય ખાયછે. તેણીએ પોતાનાહાથ ખુરસીની પીઠ ઉપર બેઠરાવપણે નાખેલાછે. ગીરજતાર ખુરસી પાછળ છુપો ઉભો રહી મોહોબતેબનને ગાતી સાંભળેછે.]

દાદરો—(ખમાય.)

(મારે પીયા હસત હસત બોલત મંત્ર લુભાવે—રાહા)

મારા પીયા તુંપર તુંપર શીદા જન પ્રાણે,
હીમત કીમત, સુજત યુજત, મનુષારે માને—પીઆં—ઠેક.

મારા શાજનીઆ, લાલ લાજનીઆ, ખેલે ડરી ચવઃગાને,
લાલ ખેલત, ગજવા રેલત, ધુભવે ગગન સાંને—પીઆં.

મારે કરાડીઆં, નએનુવા ધારીઆં, મુદાલ દાનાઃદાને,
જલેમજોર નામ, મારા શામ, સખ પએછાને—પીઆં.

ફેફે તલવારીઆં, દો દો રે ધારીઆં, કરે સેના સમસાંગે,
પેયારા ગાજત, ગગન લાજત, સીંદુ કાંપે, પીઆબાને—પીઆં.

કંઈતો ગોરીઆં, જલત દોરીઆં, દેવત જીવ જાને,
ખંદેખુદા કહે મોબતેબન, મારે નેંણ બાને—પીઆં.

મોહોબતેબન—(મનમાં) માયાવંત માયાપોનો લીધો હું પાપણીએ ભયંકાર ભોગ. લોહી લુહાન કપરમાં સુવાડયો શુરો મારો ભાઈ. છોડ્યું આબાદ મારું દેશ, વાહાલુ મુજ વતન, રણીઆમણી મારી જન્મ જુમી. (હાએ મારી) અંતે આવી પડી પરદેશ! પીઆબાન કાધુ મકાન! અરે એ તમામ કોણુ આવર? મોહોબત! સ્વસ્થ પણ જુરી, મીઠી મગર અભાગ મોહોબત આવર. આવરી તેજનો ખાર! કોણુ ઉપર? જલેમજોર મારા બાહાધુર પણ ધાતકી, જલેમજલલ મગર જુલમગાર દીલદાર ઉપર.

[પાંચ ગાવા માડેછે. ગીરજતાર પાછળથી મોહોબતેબનનાં હાથ ઉપર બોસો લેવાતી તજવીજ કરેછે. મોહોબતેબન ચોકી પાંચુ શરી અરધાચુસાથી.]

મોહિતજનન—બેઅદબ! એકલી હું મારા તંબુમાં, અને તારી આવવાની હીમત! તુશની આ છાવણીમાં પુની માનવીઓનાં શોર ખેંકારથી કંચળેલાં મારાં મગજને આસાએમ્સની દવા લેતું અટકાવવાની તારી તાકાત! ખબર છે તારા શેઠ, અને સરદારનાં કાનમાં મારો એકજ હરફ, અને તારૂં ઘર તનથી દમ કદમ દુર—

ગીરકુતાર—અને ખબર છે હું એજ શેઠનો અપાર ઇતખારી, અને લાડકો નોકર. ખબર છે મારા સરદારની તમામ નબજો હું તખીબનાં હાથમાં. અમે સારી આલમનાં નુરથી મગર ખાનુ! ખોલ તારા અમીરી, અને ગરર હઠડાને કીઆં બદુથી નલેમજોરે પાતાના પંબમાં કેદ કીધું છે. ખોલરે કીઆ તલેમ્મના જેરથી હજુર તે તારી માયા, મોહિતજન, અને નાગ્મુક આવેશાની સરદારી ધરાવે છે.

મોહિતજનન—ચુપ! ચુપ! બંધ કર તારી જખાન ખોલીદરાજ. તારૂં સુખ અનબલપણું છે. માહિતગારી તુને દુખના દરીઆમાં દુખાડશે.

ગીરકુતાર—નીચપણમાં અવતરેઆ, ઉંચરીઆ નીચપણમાં; શોલ મનનો; બેઅકાર તનનો; અનુનથી જંગલી; જખાનથી બેઅદબ; લુછો અને કાવાદાર; જુવાનીમાં હુલડ; માણસાઈમાં જાહેર લુટારો; માણસોને હવાનની મીશાલ જોનાર; સારી દુનીઆ જેને મનથી લુટનું મેદાન; એવા જે તુરકી સરદાર તેના ઊપર તું ખાનું શીદા. માખાપ ખોલી, દેશ ખોલી, આખર ઇજત ખોલી, નીરાંત, અને અમનો ચમન ખોલી નલેમ જોરના કરવીન ચુનોહોમાં, તેના જંગલી અનુનોમાં, પ્રતાકારક તેના પાંડામાં ભાગ લેવા તું ઊરકેરાઈ એ કેવું અજબ! કેવું હરતમંદ!! કેવો માજીજો!!!

મોહિતજનન—જોરત જાત ખુદાઈ ભરમ છે જે ભરમનો પડદો મરદ જાત ખીસાડવા નીરબળ છે. એક ખારગી કચુલ કર કે મેં મોટી તકમોરે કીધી, ભુલ કીધી. બેવકુશી કીધી, કચુલ કર કે જોટા હવમથી, જુકા ખીઆલથી, નીચ જુસાઓથી હું લોભાઈ. હું લોહાઈ લોચુંબક પર ખેંસાઈ. મગર તું પોતે કહી નાવ ઊપર સવાર થયો છે તેનો કંઈ વીચાર? આવા વીકાર ભરેલા, આવા જુલગાર, આવા નાલાએક સરદારનું પુછડું તે પડડું એતો તારી જાતમ કારકીરદી નહીં વાર? નીચ પદખોને તો તું પુછકારે, જખુન તરકોતોતો તું તોરે. નહી વાર? અને જો તું, અને હું એકસંપ થયાં તો તું નલેમજોરને ખરો ધધેડો બનાવી તાકથી પકડી મરજી માજક ચલાવે. એમજ નહી વાર?

ગીરફતાર—ના આપ, ના આપ, નેકબખ્ત નાર મને એટલી બધી ગેરહનસારી ના આપ. આપતાખી કીરણોને તેઓનાં જુદા જુદા રંગોમાં જોઈ શકાશે મગર મારો ખરો રંગ જોવાને ઘણો વીલમછે. તારો વધુ ભાગ મારાથી થાય એવું તારૂં શકમંદ બોલવું કેવું દુખ ભરેલું છે. કંઈ શીકર નહીં. હાલ તું આપજુદછે, માલેતુજનને છે તેટલાં ગમે એટલા ધીકાર, ગમે એવી ધતરાજી, મારા તરફ બતાવ પણ કંમબખ્ત વખતનું શીહા વાદળ જે આ છાવણી ઉપર ઘેરાવા માડ્યું છે તે આંતે જ્યારે પ્રાટશે તારે—

મોહોબતેજાન—વાહ ગીરફતાર તુતો પયંમબર બની ગયોછે ! વળી કીહ વાદળ ઘેરાયું છે તે જણાવશે ?

ગીરફતાર—સાંભળ દુરલકા બાનુ ! ગઈ શીકરતેથી જલિમજોર આ-તશ મીશાલ તપી ગયોછે, પોતાની હીનપરતી એકદમ ઘોમ નાખવા ખુન-ખાર પેરમાં દુખી ગયોછે, જંગલી જાંહાંજમાં આ હીંદનાં કીનારા ઉપર જંગમાં તલપતો ઊભોછે. મગર અપ્રસોમ્મ છે કે પોતાનાં બળ વીશે એ આટું શુમાન રાખેછે. દુરમનને એ નાચીજ ગણેછે. જે દેશ આપણી નજરમાં પારકો, જે દેશમાં આપણી સીધત હાઆ તરકટ, જરતી, યા જોર કદી ફાવનાર નથી તાંહાં લરકર શી રીતે ફાવશે વાર ? બેગાના મુલકમાં પોતા ઉપર પડતી અગવડો, અને દુખાથી હર પળ બબડી બબડી આપણી ખોરદુ છોડી જાય છે, મગર જલિમજોરને તેની શું વાદેપ્રગારી છે. તે તો પોતાની સુટથી લખસુટ રીતે પોતાના હવસો થંડા પાડેછે.

મોહોબતેજાન—પણ મુદ્દની ગરદન કપાએ, મુદ્દનો સંસાર સુ-રાએ, અને તમારાં ગજવાં ભરાએ એમાં તો તમા રાજી !

ગીરફતાર—શું તારે તુરકી લોકની ખુદ કીરતી પદશા, અને સુટમાં સમાઈ છે ? વારે મોહોબતેજાન ! બાહાધુરીનાં, પેહેલવાનગીરીનાં, અને દલે-રીનાં, તું એવા વીચારો ધરાવે છે કે ?

મોહોબતેજાન—ગાફિલ માણસ—અરે મુરખ, બાહાધુરીનાં જો મને એવાજ વીચાર હોતેતો આવા બેમુલ ભાગો આપી હું વનવાસી નહી થતે. જાણી લે એ બેખબર કે તમ લોકની તમામ મતલબો, જોરતેજો, અને પેરવી હું ખરાં જીગરથી ધીકારજી. તમારી આખી છાવણીમાં એકપણ સીપા નથી કે જેનાંમાં હાહાં જેવી નાજીક, અને બેમુલ બકશીસ હોય. એકપણ શુરો એવા નથી કે જેનું મન અમીરી ઉપાધોથી ખરી કીરતી મેળવવા વાછળ લાયું હોય. અરે તમા તમામ પથરામાં એકજ હીરો છે; તે ઝલ-કતું જ્યાહર પેલો જુવોર્ગ પહેરજગાર છે.

ગીરફતાર—પહરેજગાર ! તેને સારું તો આખી છાવણીમાં એવું મત-
છે કે તે મગજથી ખીસેલા છે,

મોહોખતેજાન—તમે આંધળાઓની આગળ ગમે એવી આરસી
ધરીએ પણ તમે આંધળા તે આંધળાજ. હા ! થોડો વખત આગમ-
જથી એ નેક મરદની ખુખીએ મેં જાણી લીધી હોતેતો મારા ભાલવાયજા
મને ખીજીજ વલાણુ પકડી હોતે.

ગીરફતાર—હું સમજી ગીઆ. હું સમજીઆ. તારે તું જલેમજોર-
થી લાભાધ તેની પાછળ દીવાની બની નહીં હોતે.

મોહોખતેજાન—આવો જવાન, આવો ખુબર તું નર, અને ખરી
મોહોખતી અસરથી તું અનજાણુ એ અજાણ વાતછે ! સાંભળરે એ
મેમગજ મારા ભર જોખનની હોરી પર સવાર થઈ, ખરી, અને પવીતર મો-
હોખતની વીરમાં હું ધુમધુકાર તણાવા લાગી, અને મારી સલામતીનું બંદર
મેં જલેમજોરને જોયુ ત્યારે આખા મારા વતનમાં જલેમજોર યુલબદન
નારોને સાર પુજાની મુરતી ગણાતી હતી. જેનાં ઉપર હજારો સોવાસન
નારો જાનોદીલથી પુરખાન હતી. ખુદ જાતી મોહનતથી વધી, આપખા
હોરીથી પ્રકાશ પામી, પોતાની પીલતન બાજુના કુઅતથી કીરતીનાં ઉન
આમાં ઉનઆ જુરજ ઉપર સવાર થઈ જલેમજોર પોતાના દેશની મેમીશ
લ મીલકત થઈ લાગો. આ વખતે મારો ગંજવર લોભ શું હતો ? એ
જ કે કીરતી, અને દલેરીની હું કળીઆ થાઉ. ખુનખાર આંખોનાં, શીહ
નાં શુરાતણનાં, કરર હઠાંનાં કાજુલીઓમાં જલેમજોરને તેનાં હિઅકારા
સાથીઆ અધવચ પ્રસાવી છોડી ગયા તારે પ્રકત તેર નીમકહલાલ શીપા
ધઆ સાથ આખા કાજુલની જાવરદસ્ત ટેકડીઆં એને ધુજવી; પોલાદી
તનનાં કાજુલીઆ પાસ ડગલે ડગલે પનાહ મંગાવી એની જાહજલાલીનું
શોરમંદ નગાર દેશ પરદેશ ચોખંડ વાજી રહયું. એ એ વખતે મારે ઊંછ
ળતું હઠડું બાંગે જુલંદ પુકારયું કે મારી ખુબશુરતીનો, મારા જોખનનો
જીતનાર કોઈજ નહીં પણ જલેમજોર. પણ અપ્રસોસ ! તે નાજુક મગર
મગર હઠડાનો નરમ અવાજ સાંભળી જલેમજોરને હાથ કરતાં કેવા કેવા
ભોગો મેં આપ્યાછે, અને હજુર આપતી જાગણુ તેમીતો તુને સારી
ચેડે ખખરછે !

ગીરફતાર—ગઈ યુજરીની ધઆદદસ્ત તાજી કરાવી તારા ધાહ
પાછા દુજતા કરાવા હું નથી માગતો મગર આટલુંતો જાણી લે કે જાંહાં
સુધી જલેમ જોરનો આગલો દોસ્ત, અને એલો કમરચોદર દુશ્મનોની સર-
દારી ભોગવેછે તાંહાં સુધી દુશ્મનોને આજેજ કરવા ફાકડછે. પ્રસોહનો વા-

વેરા જલેમ જોરનાં સોનેરી દહેરા ઉપર હવે કદી ઉડનાર નથી.

[બાહાર રણસોંગડું વાગેછે—ગીરફતાર એકેછે.]

મોહોબતેજાન—જલેમજોર પોતે હીઆં આવેછે. ગભરાતો નાં, હીમત રાખજે, તારા ચેહેરા ઉપર શક યા ધાસતી કશુ બતાવતો નાં જો અબરદાર !

{ જલેમજોર દાખલ થાયછે. ગીરફતાર }
{ નમેછે. મોહોબતેજાન હસી પડેછે. }

જલેમજોર—કેમ મારા આલમનુર જાન ! તું આજે બેધરક હસે છે કેમ ? કંઈ કારણ વાર ?

મોહોબતેજાન—વગર કારણે હમણું ઈઆ રડવું એ હમા નાઆર ન રેને મતલબી મરદાથી અપાએલી છુટામાંની એક છુટછે.

જલેમજોર—(જરા આકળો બની) મોહોબતેજાન વગર કારણે આવી રીતે તારે હમવાનું કારણ હું જાણવા વગર રહેવાનો નથી. મેં બસ ઠરાવ કીધોછે.

મોહોબતેજાન—તેં ઠરાવ કીધોછે તો હું ખેસુમાર ખુશી છેઉ કા રણ મરદોમાં ઠરાવ જોવાને હું હમેશા ધનતેજાર છેઊં, તારી સાથ મેંવણ ઠરાવ કીધોછે કે મારે હમવાનું કારણ તુને કદી નહીં કેહેવું.

જલેમજોર—(મીઝાબ જોહી દબ) શું મારી સાથ એવાં ચેરાં—

ગીરફતાર—(અરધા ગભરાટમાં) નામદાર મરદાર હું ખરે કારણ કહી દેઊં છુ. મેં જ્યારે મોહોબતેજાનને મારો વીચાર આપ્યો કે આપણા મુદ્દખો બાહોશ બન્યાછે તે પેલા કમરચેહરને લીધે ત્યારે એ નેકબખ ત બાનુ તે નજીવી બાબદ સમજી હમવા લાગી.

જલેમજોર—(ચુસામાં) હા ! તે દગાખોર, તે નાકરમાંન, તે નીમ કહરામ—અરે એક વખત તે જવાનને હું કેવા ખરાં જીગરથી આહતો હતો ! તેની માદરે તેને બચપણથી મારા તાબામાં આપ્યો હતો. એક સું શરા ઉપર તે મારી સાથ જમતો હતો, એક તંબુમાં આસાએસ લેતો હતો, બચપણથી તેની ઉનચી પંકીતની પલ ખીલતી મનશકતી મેં જોધ લીધી, અને તેને પુરતું ઉતેજન મેં આપ્યું. જ્યારે મારા જંગના મેદાનોનો, મારા જબરદસ્ત હમનબરદોનો, મારે હાથે રેજાતી લોહીની રંગીન નદી-આનો, પોલાદી કીલાઓ જડમેખથી તારાજ કરવાનો, ગંજવર ઘાયલી ઓ બાળી ભશમ કરવાનો, ખુનખાર જંગનો, જલેમજોરનો, જંગલી ઝનુનનો, ખુનખાર ખુનામરકીનો, લખલુટ લુટનો, ઝલકતી કીરવાનો, હું તેને ખરો ચીતાર આપતો ત્યારે તે ખુશીના આજુઓથી રડતો,

કુદીને મારે ગલે વલગી પડતો, અને પુકારતો કે તું તું, અને બસ તું શીવાય મારે આ જીહાંમાં કોઈપણ ખીજો લાયક સરદાર નથી.

ગીરફતાર—અજબ છે કે જે જવાન તમે તરફ આટલો બધો ખેંચાયલો તે અકસ્માતે ફરી જાવો !

જલેમજોર—પેલા પહેરજગારે—તે જુદા અનુભૂતિએ કમરચેહેરની વલાણ ફેરવી નાંખી; તહેરવાર યુક્તીથી, મીઠી જવાનથી, ડગાઈ ભરેલા ખોલાથી તેના મનનો જોસો ખીજે રસતે જાતારી દીધો. અને કમરચેહેર પોતાના દેશનો હક પડતો મુકી પોતાના ભાઈબંધ માણસ જાતની હીમાયત કરવા લાગો. પેહેલાં બેશુમાર આજોજીયો તે મારે મન ફેરવવા લાગો, પેહેલાં મારા મજબૂત હાથમાંથી મારી તેજ, અને લુહની તરસી સમશેર છોડાવી દેવાની તે બનતી તજવીજ કરવા લાગો. માણસાઈ હક શું, માણસો તરફ દયા શું, અને દુનીઆઈ મનસાઈ શું એ વીંશે મારે ચેલો મારે-જ ઉસતાદ બની જઈ મને સમજાવવા લાગો, અને એવા ખાધ દેવા મંડ્યા કે હીંદી લોકો આપણા નીરદોશ ભાઈબંધ છે.

ગીરફતાર—શું એ જુનપરસ્તો આપણુ જોદાપરસ્તોનાં ભાઈબંધ ?

જલેમજોર—મગર તેણે જોયું કે પોતાના ખાલેશ આજુબી મારી છાતી પીગલાવવા રેડવાં એ પોલાદ ઊપર પાણી ટપકાવવા બરાબર છે ત્યારે તે મને છોડી ગયો, મારા મુદ્દમએ સાથ મળી ગયો. મારે હાથે તરખી-એત પામેલાએ મને હટાવીએ, હટાવીએ, હટાવીએ, મને નહસાડીએ. હા વેર, અને શરમમાં હું કેવો દીવાનો બની ગયો છું ! તેનું નેહેરતબદન જુજ નાખવા કેવો મારો તેજ આતશ તપે છે ! મીડું મીડું મારે વેર તૃપ્ત કરવાનો આએ વખત છે.

મોહોબતેજાન—જુનખાર વેર એ દલેરોનો ખાલેશ જોસો નથી.

જલેમજોર—દલેરોના કીનાની વચ્ચે માયુ ધુસાડવું એ ઝોરતોનું કામ નથી.

મોહોબતેજાન—તારી ખાહાધુરીની, તારી કીરતીની, તારી આબરની હું જુખી છું; વાસ્તે તે આબરને હીનપસતીનો ન મટે એવો ડાઘ હું લાગવા દેનાર નથી.

જલેમજોર—મારી આબર વીંશે તું આટલું માન ધરાવે છે વારતે હું તારો હમેશાનો આભારી છું.

ગીરફતાર—[મનમાં] શીંહ, અને શીંહણ બંને અઢી પડશે તો તે કાંઈ પીડા—સરદાર જલેમજોર આપણને ખાતરી કાઢે છે કે કમરચેહેર હમુર જીવતોજ છે.

જલેમજોર—તે હાહ્યાતછે. તેજો એક પાયગેદાર હમણાજ કેદ પકડાયોછે તે તમામ તેની ખપ્પર આપેછે. દુરમનની ફાજ બાર હજાર માણસોનીછે. તેઓ બપર સરદારી કમરચેરે, અને હીંદનો દ્વેર પેહેલવાન બાહાધરજંગ ચલાવેછે. આવતી કાલે એક પવીતર દેહેડાં આગળ ધર્મની જાહેર કીરીઆ કરવા તેઓ મળનારછે. એ વખતે અચ્ચુઅ એઓ બપર તુટી પડી દાર કરનાનો પકા દરાવ મેં કીધાછે.

મોહોખતેજાન—નીરદોશ ખીચારા મુદ્દાઓ! જે દેહેડામાં બજનને સાર તેઓ બાપ રેહેશે તાંહાજ તેઓનું રંગીન લોહી વેહેવા માડશે.

જલેમજોર—એવી દયાને આધીન થનાર હતી તો જંગના મેદાનમાં તુ શું કાંમ આવી.

મોહોખતેજાન—તુને, અને તારી ખુની ફાજને આપું હીચકાઈં વેર લેતાં અટકાવા સાર.

જલેમજોર—મોહો દીલોજાન દીલદાર આજ થોડાદહાડા થયા તારૂં તેજ જુદીજ રીતે પ્રકાશેછે; તારો તાપ ઝાર રીતે તારી આસપાસનાં ઝોને બુલ્લ નાખેછે. આવા તારા બોલીદરાજ જવાબો મેંતો આજ સુધી નહીં માંભળ્યા હતા. મારી માંમે તારૂં માથું બચ્ચેલું જણાયછે, મગર કંઈ નહીં તુજ કેહેછે તેમ તારી જાતને કેટલીક છુટછે જેથી મરદો ખીચારા કમનમીય રહ્યાં.

[જતો રેહેછે]

ગીરજતાર—મોહોખતે જાન—

મોહોખતેજાન—[અધીરાધથી] ગીરજતાર એકદમ મને છોડી જા. આ કરવીન લોકોમાં મારી હુલડાનનો મેં જે ભોગ આપ્યોછે તે બપર એખલી મને વીલાપ કરવા દે. મારા મગજની એકાંત સલાહ મને લેવા દે.

[ગીરજતાર જાયછે]

દરેદ દીલ મારૂં ગમખારીમાં ગીરજતાર,
ગાફેલ મારી ચશમોનો આ કંગાલ અવતાર.
જોહી ખેડી ભર જવાનીમાં માખાખી લાર,
રમણીક મુજ દેશ, વળી રસીલો વેહવાર.
આંચો નહીં પ્યાર ઝનુની, સહાયે મારી,
ડુખાડી મુજ આખર ખેમુલ જગમાં સારી.
નીરદોશ મુજ હાંકું ડુનીઆઈ દોશથી ભારી,
આ ચુલંદામ બદનમાં જીંદગીછે અકારો.
માયાની ભરતીનો ભારીછે હાહડામાં જોશ,

બેશરમ મોહનને જરાડીછે તાજાં તે હોય.
 વજાદાર શરાબી પ્યાલો થઈ ગયો નોડ,
 શાન્તી દોસ્તીનો જાતરીઓ કમળખત દોડ.
 મારોરે કરાર લુટાયો નલેમજોરમાં,
 રોબુલુ દરદી હું, કલાપાતનાં આ શોરમાં.
 બેગુનાહનો પ્રકાશ જમકે મુજ કમજોરમાં,
 ન છોડું હિમત મારો, ખુનખાર આ દોરમાં.

અંક ૧ લો-દેખાવ બીજો.

[એક દરબાર ભરાયો. દરબારનો એક મોટો દબદબા ભરેલો તંબુલો, પહરેજગાર તમામ સફેદ પોશાકમાં એક રૂપેરી લાકડી લઈને બેઠો છે. અબ-દલા, રહેમાન, ખુનખાર, અને કેટલાક અમલદારો લડાયક પોશાકમાં હથિઆરબંધ બેઠાં છે. શીયાઈઓ આસપાસ બાબે. એક બાબુએ મોહ-ખતેજન ગંભીર દેખાવ સાથે બેઠો છે તેની આગળ ગીરજદાર અદબવાલી બાબે. મોહખતેજન શરમાં આવી એક ગાયન ગાય છે.]

હુમરી. (પીલુ)

(શાતન ઘર ગમે ગમે રે. એ રાહ)

જીંદગી થોરી નહીં રે ભરોશો, મુમને કોઈ અતુરસ જાનરે,
 મુમને કોઈ અતુરસ જાનરે, સમજે કોઈ અતુરસ જાનરે-ટેક.
 દયાદાં, નાં મનમાં મુમને, દીસ ન દેખી રાતરે,
 મન માયા ને ધનશાક રાખે, તેજ ખરા ધનશાનરે-જીંદગી.
 કરે કરમને સત ધરમમાં, નહીં જાણે જે ફેર રે,
 ધીક ધીક ધીકાર તે પર હોજો, મરજો તે બદયુમાનરે--જીંદગી.
 ચીંહ સરખો મંગદીલ રાજ, શાડી ખાનારો શેર રે,
 વખત આવે, દયા ખતાવે, કરી લીએ હમેશાન રે-જીંદગી.
 ફૂલ કરમાએ, રહે વાસના, આદમ મરે રહે કીરતી રે,
 બદેખુદા કહે મોહખતેજન, બાક્ષવા સાહે અમાનરે-જીંદગી.

[તંબુની બાહાર રણસીંગડું વાગે છે તેવીજ મોહખતેજન મુગી રહી જાય છે. નલેમજોર લરકરી અસખાખમાં દાખલ થાય છે. બે કાળા પલુ તમામ સફેદ પોશાકવાળા ગુલામો હાથમાં નાગાં ખંજરો લઈ નલેમજોરની બાબુએ ચાલે છે. નલેમજોરનાં દાખલ થવાથી આખી દરબાર જાડીને નમે છે. મોહખતેજન બેસી રહે છે. નલેમજોર એક બાબો બેઠક બપર બેસે છે.]

નકીબ—[મોઠે અવાજે] દરીઆનો ધુબવનાર; પરવતોનો હલાવનાર; મુદ્દહઆની બળા; દોસ્તોની સલાહ; આલમની પનાહ; બુલંદ બખ્ત; બુલંદ મન; વીલતન તન જલેમજોરની હવા, પાણી, શલક, યા ખલક ઊપર જબજબ પ્રતેહ હોજો !

મોહોબતેજાન—છટ ! છટ !! એ તમામ ઝોટી બડાઈ છે. હસી કાહાડવા જોગ ભટાઈ છે, કાનને સવાદ આપનાર મીઠાઈ છે, જીભાનની સપાઈ છે. હું પુર હીમતથી પુકારું કે જે સરદાર ખુસામતથી ખુશ તેને સરદારનું, કૃતેહ કરનારનું, કીરતીવાનનું, બુલંદ બખ્તનું, જંગ બાહાધરનું મુબારક નામ મુદ્દલ છાજવું નથી. [અંધા અજાણીથી જોય છે]

જલેમજોર—આહા ! મારા માહાતાબ એહેર શીલસુક તું પણ શું હીઆં ખીરાજ્યો છે કે ?

મોહોબતેજાન—શીલસુક ! જ્યાં મજબૂત મનના મરદો મુરખ અને ત્યાં આરતો શીલસુકનો દાવો કરે તો તેમાં નવાઈ શું છે. ખરી કીરતીનું નામ કીઆમત તત્તક મારી શીલસુકી કેતાબમાં સોનેરી હરફે અમર કરવું ! હું રાતોદીન ધનતેજરજી. તેમજ ઝોટી બડાઈનું નીચ નામ પણ તળે દાખી આલમનાં શીટકારમાં દુબાડી નાખવા ધનતેજર પણ હું નાર છું.

જલેમજોર—[લાલ પીળો બની] કીકે એહેરેવંત યુરજી. તમેને, તમારી લાડકી જતને આંખું આંખું ભાંડવાની છુટ છે. મગર એવી છુટ હવેથી જરા અંદાજમાં રાખશો તો વધારે સાર.

પહુરેજગાર—સરદાર જલેમજોર તારા હુકમને માન આપી હમો તું દરખતનાં ડાળ પાંખડાંઓ તારી ખુશીનાં પવનને આધીન થવા ઝોટી છઠ્ઠાએ.

જલેમજોર—મુબારક આ દરબાર તુને ઝો પાકજાત પહરેજગાર ! મુબારક તમારે ખીરાજ્યું એ શેર બાહાધરો ! રશકી ! મારા સંકટનાં સાથીઓ ! અંતે અંતે પેલો વખત આવી પોહ્યાંયો છે. તમારા શુરા સરદારની મીઠી આશાઓનાં ઝાડ ઊપર મધુર પંખેરાં કીરતીનાં સરોદ કાહાડે છે. ધીકકાર ભરેલા આપણા મુદ્દહઆ પોતાનાં કુસ્મત ઊપર મુસતાક રહી આજ રોજે એક ગંભીર ધરમની કીરીઆમાં સામેલ થનાર છે. આં નકીબે જો હઆરી કીધી, તમારા તેજ હથીઆરો જલટથી, અને હીમતથી જો ચમકવા લાગ્યાં તો મુદ્દહનાં હલીઆરીથી હસતા મુલકમાં તુરકી વાવેટા પુર દાર દમામથી ઊડતાં કશો વીલમ લાગનાર નથી.

અબ્દુલ્લા—બા મુદ્દત થઈ આલસાઈમાં ગીરપ્રતાર બની આ ચપળ સાંધાઓ કાટ બાઈ ગયા છે, ખજનો ખુટો છે, અસખાબ પર જાંખ મહ-

ડીછે, હથીઆરો કાળાં મારેછે, ઝોરાકના ભંડારોનું તળીયું આપુછે, સીપાન-
આ કંટાળો શોર મચાવેછે. તારે શા વાસ્તે નહીં લડયે. બસ લડાઇ !
લડાઇ ! ખુનખાર લડાઇ !! મુઢઢઆને અચાનક મારો ! કાપો ! જીવ
લેવો !!

ખુનખાર—હીંદની તમામ આલ અવલાદને શીહાઇમાં ઠાર કરી
નાખ્યા.

પહુરેજગાર—આ રેહેમવંત કીરતાર ! આમે શું માણસો કે ખ-
વીસો !

અબદલા—એકદમ મુઢઢઆપર હલ્લો લઇ ચાલો, ત્યારેજ પેલો ખુરા
તાલેનો કમરચેહેર જે હાલ એશ, અને આરામમાં મળહ મારેછે તે આ-
પણાં દુખો ઊપર હસી કરતો બંધ પડશે. આપણી ફોજપર ધીકકાર નાંખ-
તાં ત્યારેજ પોતાની બેઅદબ જવાનની લગામ ખેંચશે.

પહુરેજગાર—હા ! કમરચેહેર ! અરે ખીનની હસી કરવી, ગરૂરી
મૂરવી, ટચાકી રાખવી, કોઇના દુખ ઊપર મળહ કરવી એ કમરચેહે-
રનો સ્વભાવજ નથી.

અબદલા—હુમો મુશાની યુવાહી નહીં પુરે તો ખીજી કોણ પુરશે.

જાલેમજોર—તે દગલખાજ પોરીઆનુ નામ ના દે. તેની નીશાન
ખુન, અને વેરમાં નાબુદ કરી નાખ. તેના રંગીન, અને આસુદા લુહથી
તારી તરસી કટારની તરસ છીમાવ. કેમ હવે ત્યારે ખુનરેજનો ઠરાવ ન-
કરી રાજોછી કે !

બધો—નકરી ! નકરી !

રેહેમાન—બસ મારો અને કાપો ! મારો અને કાપો !

પહુરેજગાર—શું પલીદ ખુનરેજનો આપો નથી છોડો ?

શું ખુની ખવીસોનો આ માણસાઇ ચેહેરો,

લડાઇ ! નીરદોશ દીલનાં શાહ સામે લડાઇ ?

જેના દુખો સાથ બાંધી તમ જુલમાંતે આશનાઇ !

સલાહ સંપજ જેના સાથી, જય યા ક્ષય.

છાતી જેની રાખેછે સદા તે કીરતારની ભય,

લડાઇ ? એક બેચુનાહ પ્રજા સામે લડાઇ ?

નથી જે ઊઠાવતી તમો ખુનીઆસે બેવશાઇ.

રળીઆમણ એક દેશ, ખુદરતનો ખુશ બાહાર,

સપાટીપર જેની વસેછે માયા ભરો સંસાર.

કામો જેના બોદાઇ, જે હુતું તમારો મેહેમાન,

કીધી પરાણાગત સારી, એવા ત્યાં ઇતિહાસ.
 ખુશી જોરમાં આપો સરખો તમોને ભાગ,
 બીતરમાં જેનાં લગાડોછો તમ ધાતકીઓ આગ ?
 નેકી, ખુશી, માયા, બદલો એ સર્વનો જીતમ,
 આપોછો તમો અમાનક મારી તેઓને બરહમ ?
 કર બંધ આ જીલમ એ સહિષ ! બંધ કર જલસ્તી,
 રાસ્તીને હામે ખીરાજીએ હાથમાં પલીદી કાસ્તી,
 મુદ્દાઓએ આપું હમને દેવતા સમાન માન.
 પલીદો પેરે હમો થયા તૈયાર, કરવા સમમાન.

જલિમજોર—પહરેજગાર !

પહરેજગાર—સાંભળ એ ખુનખાર ચશમોનાં જલિમજોર !

સાંભળો શુરાઓ ! દાખી જંગનો બકોર.
 સાંભળ એ કીરતાર બળવંત ! ગગડાટ ભારી
 તારા નાખેછે પાહાડો સખ મેખથી ઊખાડી.
 વીજલી તારી રાક્ષી, શાડેછે જમીનનો સીનો.
 અમર નામ તાર, લાવેછે અંત ખુશી બદીનો.
 તુજ મુખારક નામગી ઇઆદમાં ઊઠાર પોકાર
 પટકી જીવ મારો થોખાર આ જંગ ખુનખાર:
 બંધ કરો એકદમ એ મરદારો શુરા કુજ
 આ લુહતી પેહતી નેહર ! સમનો દયાનુ મુલ.
 જીઓ ! જીઓ ! આ ચશમો ટપકેછે નવધાર,
 આ ખુજોગી થઈછે તમ જીલમથી નાચાર.
 જવાદો જવાદો મને તમારા દુસ્મનને દવારે,
 મચાવા દો સંપનો દેખાવ સહિષને આધારે.
 જીઓ રડેછે મોહાવતેજન દયાથી બેશુમાર !
 સમજ સમજ એ ધાતકી દીલના જલિમ સરદાર.

અબદલા—મોહાવતેજન રડેછે ! કારણ આ સારી ડાવણીમાં પું,
 અને તે વગેરે ખીજી કોઈ ખોરત નથી.

જલિમજોર—જીડી તકારોમાં વખત ફાકટ ના યુમાવો. એકદમ
 હમલો કરવા તહઆર હોવો ?

બધા—હા તહઆર ! તહઆર !! તહઆર !!!

પહરેજગાર—ઓ પાપીઓ ! અંડાળો ! તરસોઆ વરઓ ! [યુદ્ધ
 મંડીએ પડી] એ સહિષ બેનુર સદા વરસાવ્યા મારા વતન ઉપર તુજ

પ્રુદાઇ બપ્પશીસનાં આસીરવાદ ! મગર તે આસીરવાદોને હવે હું ખીહા-
મણું રૂપ આપવા તુજ કરામતી કીરતાર પાસ માગી લેજીછું. [ગીતીને]

ધીકારૂં તમારી ઊલટ, ધીકારૂં તમારા અવાસ,

નહસારૂં આબાદી, ખોલાવી તમ સત્યાનાથ;

પુનીઆ ! શંસીઆઆ ! જીલમગારો બદકાર;

મસલત તમારી જુરી થજો અંતે પ્રનાકાર !

પ્રીસાદ, આશત, મરકી ચહડજો તમારે દ્વારે !

જળજો તમારા શરીરે પલીદ આતરી મારે.

જાત આલાદ થજો તમારી ખુવાર સદા !

નીરદોશ મુદ્ધઆના ખુન કેમ થશે અદા ?

છોડુછું આ પાપી છાંવણી હું હવે સદાકાળ.

ન જોશિ ચશમો મારી તમ અંતનો પાયામાલ,

જંગલનાં ગુશઆ થશે મુજ રેહેકાણ,

રીહ, અને શેરો થશે મારા ધનસાન.

જારે બનીઆછે તમ આદમો ખુની હેવાન,

તારે થજો આ ફાજ પળવારમાં સમસાન !

પડજો સરાપ જેહરી, ધાતકી તમ સર ઊપર !

જળજો તમારાં શુખ ! થજો બેકાર નાંસખર !

મળશુ હવે તે કીરતારનાં તખ્ત સનમ;

ધનસાશની દરગાહે, આ પાપી પાપી આદમ ! [બચછે]

મોહુબતેજન—આ પહરેજગાર એખલો ના જા ! મુજ કમખખત-
ને સાથ લેતો જા.

પહરેજગાર—તું પાછળ રેહે. ગુમરાહ, લોભાયલી, લુટાયલી મગર
નીરદોશ નાર તું પાછળ રેહે. આ જંગલીઆમાં ફકત હુજ છું નકામો.
તારી ખુબશુરતીનું કદાચ પડશે કામ. જ્યાં અકલ, અને પહરેજગી નથી
શકતી ત્યાં કદાચ તારી ખુબરૂ દયાનો સખ્ત થાંબ હોમો કરશે. બચા-
વ બચાવ તારો ભવ પટકી બનેતો તારા નીરદોશ જાતભાઈઓને બચાવ.
પરસાવ તેઓપર દયાના ઝરા કે કીઆમતને દહાડે તે આવીંદની દયાની
તું મોહોતાજ નહીં રેહે. [જતો રેહેછે]

નલિમજોર—મોહુબતેજન ! શું તું પાણુ મને છોડી બચછે કે ?

મોહુબતેજન—કાંએ નહીં ? આખર મારો સાથીછે. પુજીછું હું કી
રતીનાં મંદીરને. સ્વચ્છ મોહુબતનો વાસો મારી છાતીનાં મેહલમાં છે.

નાર જંગલી ઘાતખીપણું હું ધીકકારું છું. પગે તળે દાબુછું તારા કરીણ કાંમો. તારી નીચ મતલમો ઊપર હું થુકું છું ! [રડીને] હું ગભરાઈ છું. હું ગાફેલ બની છું. મારા કસમજ કામો મને નડે છે. એ પેલો પેલો પહરેજગાર ! કેધા ખુદાઈ તેનો ચેહેરો ! પવીતર તેની નેમો ! દયાવંત તેની જગ્યાન ! મગર તમે તમે પાપીઓ દોજગ્યાના રખેવાળો ! બદકાર તમારા ચીતારો ! લી-આનત ભરી તમારી નેમો ! ગંધીલી તમારી જગ્યાન !

જલિમજોર—મોહાબતેજન આજ એટલી બધી હમો તરફ સખત ! દીલ નવાજ તું જાણે છે કે મરદો સાથ શીરીની વાપરવી એ આરતનો સણગાર છે.

મોહાબતેજન—[ઉરકેરાઈ] અને તું જાણે છે કે દુસ્મનો તરફ, આદમજન ઊપર દયા બતાવવી એ એક પ્રતેહ કરનારની ઊતમ નેમ છે.

જલિમજોર—મરદોરો ચાલો બેઘડક તૈયારી કરવા માંડો. જો પ્રતેહ મામ્યા તો હીંદનો મુલક આપણોજ છે. તેના હસ્તા બાગ બગીચા મારી મોહાબતેજનના છે.

મોહાબતેજન—આવી રીતે લુટી લીધેલા બાગ બગીચાઓ ઊપર આગ લાગજો !

જલિમજોર—આપણી પ્રતેહ થતાંજ હીંદનાં શાહ સાહાલેસશાહને તેના તખ્ત ઊપર ફકત નામને ખાતર હું કાએમ રાખ્યો, અને તેની હું રે પેકર બેટી રૂપવંતી સાથ મારી શાદી બાંધ્યો, અને પછી તુરકીનો સરદાર, અને હીંદનો શાહ એ બંને બેતાબો જલિમજોરમાં સદા જોડાયે.

અબદલા—એતો ખુબ છે. કુઆત સાથ ગાહપણ બેલાયલું જોવું હોયતો જલિમ જોરમાં છે.

ગીરફતાર—[મોહાબતેજનને હલુથી] આ બધું સાબખું કે ?

મોહાબતેજન—હા સાબખું ! બેવશાઈ, બેમુરવતાઈ સાથ ખુની પાણુ જોડાયલું જોવું હોયતો તે આ નામદાર જલિમજોરમાં છે. [લાલને ખીજી બને છે]

જલિમજોર—[ટસીને] મોહાબતેજન, રૂપવંતી સાથ મે શાદી કરવા કહી તેથી તું થું ગુસ્સે થઈ ગઈ કે જન ? નહીં નહીં તું બેપરવા રહે તારી જગા મારી છાતીમાં છે. મારી શાદી કરવાની મવજબ એજ કે તું મને તારી મોહાબતનો તેમજ એક મોહાબા તાબનો માલિક જોઈ ખરી મગરૂર બને.

મોહાબતેજન—[ટકોર બરેલા મોલોથી] ગુસ્સે થઈ ? નહીં નહીં. તારી કીરતી એ મારી પુજની મુરતી છે. મગર આ તારો ઠરાવ તો હદ

વીનાનો કીરતીવાન, પાર વીનાનો અદલ; નહીં બ્યાન થઈ શકે એવો આ-
ખર ભરેલો છે. ખુબ છે! ખેલેતર છે! વખાણવા જોગ છે!

જલેમજોર—મોહાબતેજાન તું કેવી મતલબથી આવ્યે બોલે છે તે
કેમ જણાય.

મોહાબતેજાન—[ટકોરથી] મતલબ ? એ મતલબ ! છટ, છટ,
ફક્ત એરત જાતનો એતો બકારો છે. મારા મનનો શંકો છે. ચાલો તમે
તમારા કીરતીનાં કામ બપર લાગો. ચાલો ચાલો કરનાય, અને તમારાના
અવાજ તમા જંગીએને જાગતા રીઝાનાં રીકાર કરવા બોલાવે છે.

જલેમજોર—અને તું મારી સાથ આવે છે કે નહીં ?

મોહાબતેજાન—અલબત્ત, અલબત્ત, વળો હું જ નહીં આવશ. તુને
રૂપવંતી સાથ પરણાવવા, તુને હોદનો શાહ બનાવવા હું તો પેહેલી આવ-
શ. [ટકોરમાં]

ગેનેમ દાખલ થાય છે.

જલેમજોર—કેમ ગેનેમ તારો પેહેરો છોડી એકાએક તું કેમ આવ્યો.

ગેનેમ—સામી ટેકડી બપરથી એક બુદ્ધ મુદ્દને પકડી હું હીઆં
લાયો છું. હું આશામાં હતો કે તેનાથી મુદ્દએની આવડેને અપર મળે
મગર તે બુદ્ધો તો ગાળો, અને ધીકારની બોલી શીવાય ખીજી કોઈ બોલી
જાણતો જ નથી.

જલેમજોર—શું ગાળ અને ધીકાર ! તેને ધસડતો હીઆં લાવ.

[ગેનેમ જાય છે]

મોહાબતેજાન—તમારી કીરતીના બુરજોનો પેહેલો કંચુરો હોઆ-
થી શરૂ થાય છે.

[જલેમજોર ચુસ્સાથી જોય છે પણ ચુસ્સો દાખી નાખે છે.]

જલેમજોર—એ મરદ બેગાના તું કોણ છે ?

તાકાતજંગ—પેહેલાં મને જણાવો કે તમારો એરો, અને હુશારઆ-
માં તમારો કરીણ સરદાર કોણ છે ?

મોહાબતેજાન—વાજવા ! [ખુશીમાં]

જલેમજોર—હા ! [ચુસ્સાથી મોહાબતેજાન તથા તાકાતજંગને જોય છે]

અબ્દલા—ચુપરે એ બેઅદબ જંગલી ! કાપી નાખો એની બુરી
જખાન નહીં તો—

તાકાતજંગ—નહીં તો આ જખાનથી જે ખરેખર હશે તે બાહાર
નીકળી આવશે.

મોહિઅતેજાન—માણસની હમતી થવા બાદ જ્યાન દરાજમાં આપાદ તીર જો પેહો આપો હાયતો તે આ બુજોર્ગનો છે.

ખુનખાર—બુજોર્ગ! [પિતાની કઠાર ઉપર હાથ નાખી] અરે એનાં છગરમાં આ તેજ કઠાર મોકી દેજો તો કેવું?

મોહિઅતેજાન—અપરદાર એ ખુની!—

તાકાતજંગ—વાહ! આવા આવા ખરા શુરાઓ, અને જંગબાહા-ધરેશ્વરો નમુના તમારી છાવણીમાં છે કે?

[ખુનખાર તરફ હાથ ખતાવી મશકેરીથી બોલે છે.]

જાલેમજોર—એઅદબ કુતરા! તારી આવી લાફજબાનીથી તારો કાળતો નકકી થઈ ચુકે છે. પાકેલા બાજવાળા ચોર કચ્છલ કરકે વુ શુ બાલે છે?

તાકાતજંગ—હું એટલુંજ બાલુ છું કે ડુનીઆમાં તારા જેવો ખુની, તારા જેવો કરપીણ, તારા જેવો નાતરસ, તારા જેવો લુટારો મેં જોયો નથી.

ખુનખાર—અરે કાલી નાખો એ જંગલીને!

જાલેમજોર—નહોં નહોં એને એમ નથી મારવો. એની સજા જુદીજ છે. એ મુજ, હજુપણ તારી જીંદગી બચાવો માગતો હોયતો મારા સવાલનો પાંચરો જવાબ આપ.

તાકાતજંગ—મારી જીંદગી એક બવાઈ ગયલાં દરખતની મીશાલ છે તે બચાવવા લાયકની નથી.

જાલેમજોર—એ બુરા, જો હોંદી છાવણી તરફ જવાનો બે પાહાડો વચેનો છુપો મારગ તું હમોને બતાવે તો તારી જીંદગી બચશુ એટલુંજ નહોં પણ તું ચાહે તે ઇનામ આ—

તાકાતજંગ—[હસી પડે છે] હા! હા! હા!

જાલેમજોર—શુ તું મારી સરતને હસી કાઢાડે છે? દોલત તુને શુ-

તાકાતજંગ—તુને, અને તારા નીચ ઇનામને બંનેને હસું છું. દોલત! અરે બે બાહધુર બેટાઓ હું રાખું છું તે મારી કુળ આલમની દોલત છે. જે દોલતનું કામ હવે પછી પેલી ડુનીઆમાં પડશે તેતો મારા નેક કામોથી મેં ત્યાં એકડી કીધી છે. મગર તે ઉપરાંત મારી સરસમાં સરસ દોલત હીઆં મારી સાથ લઈને ષરૂં.

જાલેમજોર—તે દોલત શું છે તે મને જણાવશે?

તાકાતજંગ—અલખત, કારણ તે તું મારી પાસથી છીણવી સેનાર નથી. તે દોલત માર સ્વાજ, અને વગર ડાકનું હાકું છે.

જલેમનોર—હું તો માનુષ્ય કે કોઈપણ હોદી એવો નહીં હશે કે જે તારી માથક બોલવાની હિમત કરશે.

તાકાતજંગ—મગર મારીતો ખાતરી છે કે આખા તુરકસ્તાનમાં કોઈપણ તુરકી એવો નહીં મળી આવશે કે જે તારા જેવાં કરીયણ કામો કરવાની હિમત કરશે.

મોહોબતેજાન—વાહવા! [જલેમનોરનો રંગ બદલાય છે.]

જલેમનોર—કહણ છાતીના મુરતી પુજક! તારા લશ્કરની કેટલી સંખ્યા છે?

તાકાતજંગ—સાંમેનાં જંગલનાં દરખતો ઉપર જેટલાં પાતરાં છે તેટલા હમારા સીપાઈ છે.

જલેમનોર—વાર તમારી જાતણીનો નબળામાં નબળો ભાગ કહી તરશે?

તાકાતજંગ—નબળો ભાગ છેજ નહી. દરએક ભાગ ધનિસાશ્થી કીલ્લાની માથક મજબૂત થયેલો છે?

જલેમનોર—તમાએ તમારી ઝિરતો, અને બચાવેલાં કાંઈ છુપાવ્યાં છે?

તાકાતજંગ—નેએનાં ખાવીંદા, અને બાપોના હથડામાં.

મોહોબતેજાન—આહા! જે પ્રજાના આવા ઉત્તમ વીચારો, જેનાં આવા નાજુક આવેશો, તે પ્રજા જંગલી કેમ હોય! તે ધાતકી કેમ કેહેવાય! [તાકાતજંગ અજાણીથી મોહોબતેજાનને જોય છે.]

જલેમનોર—તુ કમરચેહેરને ઝોળાયે છે કે?

તાકાતજંગ—કમરચેહેરને હું નહીં ઝોળાયું? હમારી પ્રજાનો ખચાવનાર, રક્ષણ કરનાર, ઉધારનાર તેનેજ નહીં ઝોળાયું? હોંદને પનાહ આપતા શીરેસતાને હું નહીં પીછાણું?

જલેમનોર—એવો સરસ એલકાબ તેને શાથી મળ્યા?

તાકાતજંગ—કારણ તે તુને મળતો નથી આવતો તેટલા સાર.

મોહોબતેજાન—વારે કેવા આબાદ તોરો છુટે છે!

[જલેમનોર અતીઘણો ગુસ્સે થઈ જાય છે]

અબદલા—કમરચેહેર સાથે સરદારી ભોગવનાર બાહાધરજંગ નામનો મરદ કોણ છે?

[ગીરફતાર ઉશ્કેરાઈ જઈ જવાબ સાંભળવા અધીરાઈથી ઉભા રહે છે]

તાકાતજંગ—આહા! તે પેહેલવાનનું નામ સાંભળવું, અને મોઢેથી પુકારવું એ દરએક હોદીની ગરરી છે. બાહાધરજંગ હમારા શાહનો એસી છે. હોંદમાં તેની જોરી નથી. લડાઈનાં મેદાનમાં મહસ્ત શર જેવો

આતશી, સલાહના અમલમાં મેઢા કરતાં વધારે નીરદોશ, અને નરમ. તે શાહાબદી રૂપવંતી સાથે અદરાયો હતો; પણ તેને જ્યારે ખબર પડી કે રૂપવંતીનો કમરચેહરને વધુ સાહેલો ત્યારે અમીરી ખવાસનાં બાહાધરજંગ પોતાના સુખ, અને આરામો ચેનનો ભાગ કમરચેહર તરફ પોતાની દોસ્તીને ખાતર આપ્યો. રૂપવંતીનાં જન્મના કરારને સાર તે નાજનીન તેણે કમરચેહરને ખખરી દીધી. મગર હજુ ખુદાઇ માહોબતથી બાહાધરજંગ રૂપવંતીને સાહેલો.

જાલેમજોર—ખરાબ ઉમદા ખવાસનો જંગલી ! હું એ શુરા બાહાધરજંગને લડાઇનાં મેદાનમાં જાલદીથી હવે મળશ.

તાકાતજંગ—તુ તેનેથી દુર રહેતો સાર; નહીંતો તેની આતશી આંખોની દેહશતથી તરત મુડડ બની તુ જમીન ઉપર લોટશે.

જાલેમજોર—બંધ કર, બંધ કર, તારી ચાપલોસી ભરી જખાન, અને ધુજ મારા તાપથી.

તાકાતજંગ—નસુના વગરના લુટારા ! આજ સુધી હું તે સાહેબની સામે ધુજીઓ નથી તો શુ માણુમની સામે, અને તુ માણુમ કરતાં હજાર ધણે નબેહતર એબલીમ સામે ધુજશ ?

જાલેમજોર—દીવાના દુરવંદ ? એકપણ બોલ વધુ તુનદીબરેલી તારી જખાનથી નીકળતાંજ તાર તન ધરથી જુદુ કરી નાખશ.

તાકાતજંગ—માર માર તમઆરકુ. માર અને નીરદોશ એક ખુદાના ખુનીનો વધુ એલકાબ તારા વીકાર ભરેલાં નામ સાથે જોડ.

ખુનખાર—એટલી બધી તાકાત. [કટાર બોકી દેલો.]

જાલેમજોર—ખુનખાર આએ તેં શુ કીધું ? એનો એકદમ જીવ લેઇ રીખાવી રીખાવી મારવાની સજાથી તેંતો એને સામે માકલો કીધો.

તાકાતજંગ—તુ મુજને એવી તક નહોં મળી તેથી હું બેસુમાર ખુશીકુ.

[જમીન ઉપર બેઠામ થઇ પડેલો માહબતેબાન દોડી આવી માથુ ઉચકી]

માહોબતેબાન—આ ખુની રાખસો ! તમારો કાલો દાર થશે ! એ પીર બોજોર્જ ! જો જો જરા મારા તરફ જો, અને મરતી વખતે તારા આસીરવાદ મને ખખશ.

તાકાતજંગ—નીરદોશ નાર ! અરે તુ કોણનાં હાથમાં આવી કસીલો લેકીન બોદા તારાપર મેહરબાન થજો, અને આ અપવીતરમાં, ખુનીઓમાં સદા તું પવીતર કુલ મીશાલ રહેજો ! [મરણ પામેલો અંદર એવી લેઇ જાયછે]

જાલેમજોર—દોસ્તો, ! સરદારો, ! શુરા સાથીઓ ! જંગને વાસ્તે હવે તમઆર થાંવો. જોઇતી તમઆરી હું ધરયા દોડકુ.

[જાલેમજોર જાયછે દરબાર ખરખારત થાયછે.]

મોહોબતેજાન—પાપ ! પાપ ! બુરા પાપ ! અરે કાહાં સુધી તારા બુરાં કામો જારી રહેશે ! ગરીબ ખીચારા હીંદીઓ ! નીરદોશ મુદદઓ ! અચાનક માસ્યા જાય છે. પોતાનું કુચ્ચત ઇઆ બાહાધુરી અજમાવ્યા વગર ખુદાઈ બંદગી કરતાં ઠાર મરે છે.

ગીરકૂતાર—તેવું નહીં બનશે. સાહેબની બંદગીનો માર નબજો નથી. નીરદોશ દુસ્મનોને બંદગીજ બચાવશે, અને તે કેમ તે તુને આંતે ખબર પડશે. હા જંગબાહાધર ! હા બાહાધરજંગ ! [જતો રહે છે.]

મોહોબતેજાન—ઓ બચંકાર આજનો બનાવ !

ઘાતકી ને બુરાં જેનાં પરીણામ,
તકદીર આ નીચ તદખીરને હરાવ,
કીરતાર ઉતાર હીંદને સરનજામ.
ગુમાવી અકલ, ગુમાવી દયા,
લશકર બન્ધું છે ખુનખાર.
તારી રે લંબાવ હીંદને સહાય,
રૂપ તાર ચમકે તેજ અપાર.
કેઆમતની મુજબો બચાવ
મનમોહાન મારો જલેમજોર,
ભરમ તારો મુજને સમજાવ,
લુટી લે જલેમજોરનો તું દોર.
થઈશું હું તુજની નાચાર પુજારી,
સેવટ સુધી રાખજે લાજ મારી.

પડેંદા પડેંદે.

અંક ૧ લો-દેખાવ ત્રીજો.

અંક મેદાન

[તોપનખાન વીચારમાં દાખલ થાય છે, ઘડી ઘડી માથું કુટે છે, નાક મરે છે, કાન ચીમોટે છે, અને તહરેવાર મુગા માળા અંક સેખચલીની માશક કરે છે.]

તોપનખાન—વીચાર વીચારે માથાના કીડાખી નીકળ્યા પણ મારી નવી શોધના હીરા હજુ હાથ આવતા નથી. અરે પણ વીચાર તે શું કરે ? અદના આલાઓની આ દુનીઆ અહલા તાલાએ પેદા કીધી ત્યારે તેણેખી અંટલો વીચાર કીધો નહીં હશે. ખાવા આદમે મામા હવા સાથ

લગન કીધાં ત્યારે તેણેખી એટલી કાળજી રાખી નહોં હશે. મુસા, અને ઇસા પેગમબરોએ જંગલીઓ વટલાવ્યા ત્યારે તેઓએપણુ એટલી મન શક્તીતો બા કદી નહોં ખરચ્યો હશે! ખાર ગજ ભરેછુને ત્યાંનો ત્યાં આ-સમાન કે શું હવા કે શું પાણી કે શું જમીન બધું એક કરેછુ, અને જા-થલ પાથલનો પાસો રમુછુ ને ત્યાંનો ત્યાં? અરે મુઓ હું રફાડ!

{ ડોકનખાન છુપો દાખલ થાયછે. તોપનખા }
{ નને જોઇને એક ઝાડ તળે ભરાઇ જાયછે. }

[તોપનખાન એકદમ વીચાર કરતો અટકી] પણ નહોં કાંએ બને? કાએ નહોં બને વાર? અરે વાતમાં દમ જેવું નથી રે ઇઆર? આંખ વીચી, અને પાછી જગાડી કે બસ કામ પાર. પણ કોઇપણ મુવું જીવતુછે કે મને ખાતરી આપે.

ડોકનખાન—નખોત ગીઆ મોસી મરની. જાધો બુદ્ધીના વાતનું હડ ડેહાણું મળે નહોં, અને બને બને શું માથું ફુટેછે.

[તોપનખાન ધભરાઇ પાછુ પ્રરી જોયછે ડોકનખાન ભરાઇ જાયછે]

તોપનખાન—એ કોણ બોલ્યું? ખારસો મેં અવાજ સાંભળ્યો ને? આહા તોપનખાન! શીલસુફો જાધમાં કેહજે વાત ચીત કરે એ વાતતો ખ-રી હડી!

ડોકનખાન—[બિધરક હસી] તારે તુપણુ શીલસુષમાં કે? વારે મારા તોપનખાન! તોપ મારતો મારતો શીલસુષ થઈ ગયો કે જાની?

તોપનખાન—જાની! એ વળો દીલદાર કોણુછે! શું મારા જમદા મગજ જાપર કોઇ નાર મોહીત પડીછે કે શું? નહોં નહોં ડાહ્યાણુનો રખે-વાળ કોઇ શીરેસ્તો હોયછે તેમ આએ પણ શીરેસ્તો છે.

ડોકનખાન—સાલો જલદી મોલી દેવો, શું શોધમાં તાર કપાળ ફુટેછે. નહોંતો તારા શીરેસ્તાના હાથનાંજ કપાળપર પ્રકા પડવા માડશે તો તારી શુધ ડેકાણે આવી તું ખરો બુદ્ધીવાન બની જશે.

તોપનખાન—સાંભળો શીરેસ્તાજી મારી શોધ. આપણને અગરેબથી મગરેખ જાવુંછે. તશવટ માતર ખાર લાખ માઇલનો છે. હવે એ બે જગા વચે હું બાંધવા માયુછુ પ્રકત હવાનો પુલ, તે પુલને પાણીનાં આપવા માયુછુ જીજ થાંબા, અને તે જાપર મુસાપ્રરી કરવા સેહેજ વીજલીની ગાડી ખનાવા માયુછુ; તે ગાડીમાં ખીસાદ વગરનાં એક લાખ શીફો જોડવા માયુછુ. હવે એ ગાડી જાપર જો આપણે સવાર થઇએતો વધતામાં વધતું એક પળવારમાં અગરેબથી મગરેખ જવાએ કે નહોં.

ઠોકનખાન-તોતો અગરેયથી મગરેય જવાએ એટલુજ નહીં પણ મગરેયથી ઠેઠ બેહિસ્તમાં પણ ચાલી જવાએ. વચે તોપ ઇઆ દફાંસ ઇઆ ગરબછાંટ કંઈ નડેજ નહીં. અરે વારે થંડે પોહારના તોપનખાન જોણે તાર નામ આપ્યું છે તેને ઊપલી શાધ આપી દેવી જોઈએ.

તોપનખાન-અરે આ તું છે કોણ ?

ઠોકનખાન-તું જે ધારે તે.

તોપનખાન-શું મારું કપાળ ધારે ? જોયા વગર શું ધારે ?

ઠોકનખાન-હું છું તારો જીનો દોસ્ત.

તોપનખાન-જીના દોસ્તો તો હજારો માતનાં દોસ્ત થઈ ગયા. હું કોઈ દોસ્તને ઓળખતો નથી.

ઠોકનખાન-ત્યારે હું તારા નવા દુસ્મન તરીકે હઈઆં ઊભાછું.

તોપનખાન-નવો દુસ્મન ! જીનો દોસ્ત ! આ તાર કંઈ નામ ?

ઠોકનખાન-નામ જાણુવા માગેછે તો ખરો પણ તે ભારી પડશે.

તોપનખાન-કંઈ નહીં ભારી પડશે તો આ મારું, અને ખખમાં મજબુત છે તે ઉપર ઉચકી લેવશ. તે કરતાં ભારી ચોજને હલકી કરનાર હું ઉચ્ચતાદષ્ટ. વાસ્તે નેકઅખતનાં જોણેલા બાહર આવી. તમા મુઆ જીવતા છેવો કોણ ?

{ ઠોકનખાન બાહર નીકળી આવી તોપનખાનને }
{ મારવા મંડી જાય છે. તોપનખાન જીમ મારે છે. }

તોપનખાન-ઓ ઠોકનખાન તું છે કે ? નગોતના સાથી તારે ત્યારનો એમ બોલી મરીએ કે નહીં ! અમ અમ હવે ઓળખ્યો ! આ મોધી, કીમતે ઓળખ્યો ! વાહ શું ઠોકનખાન નામ રાખ્યું તે બધાને ઠોકવાનીજ વાત કે ?

ઠોકનખાન-મેં તુને આગળથી નહીં કહ્યું હતું કે માર નામ જાણવું ભારી પડશે. અને અમા થોડા વખતમાં મારો શુરો શેઠ તારા જલિમજોરનું આંગ હલકુ કરી નાખશે.

તોપનખાન-અરે દોસ્ત તું કેવો ભાયગચાલી કે કમરચેહર જેવો દયાલુ શેઠ તુને મળ્યોછે ! હઈઆં તો લટેછે ત્યારે નીહાલ કરેછે, અને ખીજેછે ત્યારે ગરદનજ ઊરાડી નાખેછે.

ઠોકનખાન-વાંર જલિમજોરની કંઈ અખર આજ સુધી તેણે કેટલી લડાઈ મારી,

તોપનખાન [મનમાં] મારી તોપનાં એકાદ બે ઓચંબા ભરેલા નમુના બતાવી દેવા જોઈએ--અરે ઇઆર તેની બાહાધુરીની તો તું વાત-

જ નાં કર, એના નોરની તારીખ તે આ જવાને કેમ થાએ! ચીન દે-
શમાં હમો છાવણી કરી પડ્યા હતા તારે પુનમ, માણિક્યાળી પુનમ કહેવાય છે
તે દહાડો આઘો. તે આજો ચાંદ નોવા સારી આલમ ત્યાં મળી હતી.
આવો રૂપેરી ચાંદ, અને તેમાં કાળા ધાભાં જોઈ શીલસુફા તથા જંગ-
બાહાધુરો તકરાર કરવા લાગ્યા કે કંઈ સેંકડો જમાના અટવાઈ ગયા,
અને હજુર અટવાઈ જવાનાં મગર એ કાળાં ધાભાં શું છે તે કોઈ શોધી
કાઠાડનાર નથી. પણ શું કહું દોસ્ત મારો બાહાધુર શેઠ તરત બાહર પ-
ડ્યો. પોતાની કમાન ચાંચી બાપર તેજી તીર ચહડાવી સાબુત પગ રાખી
એક તીર આબાદ ચાંદનાં બીતરમાં માર્યો. દોસ્ત ડોકનખાન તુને શું
વાત કહું નેવો તીર પેડા તેવોજ એક કાળો ભાગ ચાંદમાંથી નીચે ગ-
બડી પડ્યો. જોઈએ શું કે તે એક મોટા પાહાડ હતો. તે એટલા જો-
રથી પડ્યો કે જમીનમાં હજારો માઈલ દટાઈ ગયો.

ડોકનખાન—[મનમાં] એને સુરપરજ રાખવો જોઈએ છે—વાહ વાહ!
દોસ્ત એતો ઘણી અજબ વાત, અને પેલા તીરનું શું થયું?

તોપનખાન—[મનમાં] તોપની અસર થઈ ખરી હો—અને તે તીર
ચાંદને વીધી ખીજી પાર જે નીકળી ગયો તે રસનાં દેશમાં એક
કમરતખાજ મલે ઝાલી લીધો.

ડોકનખાન—[મનમાં] વારે તોપનખાન! હવે એની શીડી શાડી
જાએ એવી એક તોપ મારે મારવી જોઈએ.

તોપનખાન—કેમ દોસ્ત એ તુને દુનીઆની ખરી અબજેબી શું
નથી લાગતી?

ડોકનખાન—હા છે, પણ એમાં કંઈ ઘણું દમ જેવું નથી.

તોપનખાન—દમ જેવું નહીં! વાહ શું? દમ જેવું નહીં!!

ડોકનખાન—અરે એથી સરસ બાહાધુરી મારા શેઠ કમરચેહેરે કી-
ધી છે તે પણ ચાંદને લગતીજ છે.

તોપનખાન—જરા મને તો જણાવ.

ડોકનખાન—મને શીકર લાગે છે કે તે સાંભળી તારી શુધ પણ ડોકાણે
નથી રહેવાની. રસનાં શાહ સાથ લડતાં મારો શેઠ પકડાઈ ગયો. શા-
હને મધમાખો પાળવાનો ઘણો શોખ હતો તેથી પોતાની મધમાખો ઉ-
પર સરદારી કમરચેહેરને આપી. એક દહાડે એક મધમાખ પાછળ તેણીનું
મધ પી જવા બે હાથી લાગ્યા, અને તેણીની બંને પાખો પકડી એંચા એંચી
કરતાં હતા તેવામાં મારા શેઠ પોતાનાં હાથમાં એક રૂપેરી આબક હતો તે

હાથોમાં પર છુટા માર્યો પણ કમનસોમિ સાબકતો ઉપર હડી હવામાં ચહડવા લાગ્યો, અને અંતે ચાંદમાં જઈ પેડો. હવે તેને પાછો લાવવા જોઈએ નહીં તો શાહ કમરચેહેરનો જીવજલે! મારા ધણીની હુસીઆરીની હું શું તારીફ કરું. તરત તેણે એક વગાણો જમીનમાં વાળ્યો. પળવારમાં તેનું ઝાડ ઉગ્યું. તે ઝાડ વધતુ વધતુ છેક ચાંદને જઈ લાગ્યું. તે ઝાડ પર તરત કમરચેહેર ચહડી ગયો, અને ચાંદને જઈ મળ્યો. ઉપર તો ગચ્છો પણ સાબક તો જડે નહીં. ચાંદ પણ મફદ, અને સાબકપણ મફદ. અંતે માહા મુશકેલીએ નાજીએરીનાં છોલતાંનો એક પાહાડ ચાંદમાં હતો તેમાંથી સાબક મળી આવ્યો. પણ જો હવે ખીજી મુશકેલી. જરા વારમાં સવાર પડી ગઈ. શુરજ એવો ગરમ પ્રકારનો કે તેની ગરમીથી પેલું વગાણાનું ઝાડ સુકાઈ નીચે પડી ગયું. હવે નીચે કેમ ઉતરવું તેની પચાતીમાં મારો શેઠ પડ્યો. પણ બાહોશ પડ્યો તે પુછવું શું પડે! તરત પેલા નાજીએરીના છોલતાને વણી તેણે લામણું દોરડું બનાવ્યું. તે ચાંદની કોર સાથે બાંધી તે નીચે ઉતરવા લાગ્યો. અરધે રસ્તે નહીં આવ્યો હશે એટલાં ચાંદની કોરનો તેના ભારથી ખરી પડી તેવાજ તે એક ગગડાટ સાથે નીચે પડ્યા તેથી નીચેના શેહેરમાં ધરતીકંપ થયો, અને કમરચેહેર પોતે જમીનમાં સો વાર દટાઈ ગયો પણ તેના નખ મોટા હતા તેથી જમીન ખોદી તે ઉપર આવ્યો. કેમ શું ધાર્યું?

ટોકનખાન—બાપરે એતો જખરી બાહાધુરી! માજીજો કે શું પણ જરા આવ્યે તો સાંભળ. એક વખત મારો શેઠ દરીઆમાં નાહાવા પડ્યો તેવામાં એક માછલી જેનું મોઢું મગરનાં જેવું હતું, અને બદન એક પટલા લેવતા જેવું હતું તે માછળી જલેમજોરને ગલી ગઈ. અંદર જઈને જોયશું કે સુખેથી ફરાએ હરાએ એટલી જગા તે માછલીનાં પેટમાં હતી. મારો શેઠ તેમાં ચાલવા તથા દોડવા લાગ્યો પણ તેથી કંઈ તે માછલી ઉપર અઝર થઈ નહીં, અંતે જલેમજોર હલકેપગે તેમાં નાચવા લાગ્યો જેથી માછલીને ગીલી લાગી તેથી તે ખરખર હસી, અને હસતાં હસતાં તેનાથી છીકાઈ ગયું, છોક સમેત મારો શેઠ બાહાર નીકળી પડ્યો, અને તેના બદન ઉપર એટલું તેલ હતું કે હોમોએ ઝોગાળી કાઢી એક વરસ સુધી બાળવાના કામમાં લગાડ્યું. કેમ એ કેવું સાહસકામ?

ટોકનખાન—જખર બા જખર ગમે તે કર પણ મારા કમરચેહેરની દેસરી આગળ બધુ રદછે. સાંભળ એક વખત તે એકલે: શીકાર કરવા નીકળ્યો. તેવામાં એક જખર બખર મોઢું વકાસી દોડતું તેને ગળી જવા તેની સામે ખુની બની આવ્યું. મારા શેઠની પાસે બચાવનું કશું હતી-

વાર નહીં હવું પણ શકત મે ચક્રમકતા કડકા ગજવામાં રહી ગયા હતા તેમાંનો એક કડકો પેતા બપરનાં વકાસેલા મોઢાંમાં કમરે ફેંક્યો તે-
વુંજ બપર શરી જાડ પોતાની પુછડી ઉભી કરી પાછલે પગે હુમલો કરવા દોડ્યું પણ મારા શેઠની અકલની શું મોજત ગાઝ! તરત પેલો ખીજો ચક્ર મકનો કડકો તેને બપરનાં જાડાને રસને ફેંક્યો. એવું બન્યું કે બંને ચક્ર મકનો કડકા બપરનાં પેટમાં અકડી સળગી ઉડયા, અને તે સમેત જો તડકો થયો તેને બપરનું પેટજ મારી તેના પુરજે પુરજા બનાવી દીધા. બુબબ બાહાધુરીતો એને કહે.

{ પડધામ વાગવા માંડેછે તોપઆન ?
{ કુદવા તથા નાચવાનું શરૂ કરેછે. }

ઠોકતઆન-શુંછે શુંછે નવી મરતી સુજીછે કે દોસ્ત ? કેમ વળી એ-
ટલા વારમાં આંગ બારી થયુંછે કે ? હલકુ કરું કે ?

તોપતઆન-નહીં નહીં લડાઈની તર્થઆરીઓ થાયછે. નાસ નાસ પણ મને શરીથી મળજે મારે એક જીગરતોડની બાબત ઉપર તારી જામદા મલાહ લેતીછે

[કોટી કરતો જાયછે, અને નાસતો જાયછે]

અંક પહેલો દેખાવ ચોથો

એક બાગ.

[બાગમાં એક ખાલસી જગા છે. જગાની વચ્ચેવચ્ચ એક જાંચી મંગે મરમરની બેઠક જાગર રૂપેરી એક આતશનું પાતરછે જેમાં આતશ રોશનછે. પાતરાની આસપાસ દુરથી સાલેસસાહ, અને તેનાં તમામ સરદારો જરૂરીન પોશાકમાં કુડાળામાં બેઠાછે. તેઓની પછવાડે સી-પાઠઓ તથા લોકો હાજર છે. બુજોર્ગ મરદાનુ એક ટાળું તમામ સફેદ પોશાકમાં દાખલ થાયછે. આતશના પાતરાની આસપાસ દરએક પીર મરદ ફરતો જાયછે, અને પોતાના હાથે આતશ જાગર જોશબો નાખેછે, અને મોઢેથી એકેકી કવેત બોલેછે.]

એક બુજોર્ગ—મુદદઓની મસ્તી તોડનાર એ કીરતાર !

બીજો બુજોર્ગ—નીરદોશોના નસીબનાં એ બળવંત આધાર !

ત્રીજો બુજોર્ગ—સીર નમન હમો તારા પવીતર કેમલા સનમ !

ચોથો બુજોર્ગ—જાબા દાદ સાહતા જોડી હમ દસ્તો કદમ !

પાંચમો બુજોર્ગ—પુકારી સાહેબે છઠએ તું સરદારની મદદ !

છડો બુજોર્ગ—તારીજ ખુદાઈમાં મજબૂત હમારી સરહદ.

{ બુજોર્ગો કુડાળામાં યુદ્ધ મંડીએ પડેછે. તમામ મફદ
પોશાકમાં છુટા બાલો સાથ કનીઆઓ દાખલ થાયછે.
કુડાળામાં બેસી ખોદાઈ ભજન ગાયછે. }

ગાયણુ.

(હજી હમારો બાલમ પરદેશ વારી ગોરીઆં—એ રાહ)

પુંજણુ આવત હએ સારી મખીઆં

કશણુ લીઆ પરશાદરે—પુંજણુ—ટેક.

છીરદમે કુલે, સાંછીકી મખીઆં, નએનામે કુલે નુર રે ;

મંદીરમે કુલે, ભગત ભજનીઆં, કુંડળમે જવાલા ઠારી રે—પુંજણુ.

ગગનપે કુલે, સીતારે ગરીહાં ; રંનમે કુલે રંનસુર રે ;

જોગના કુલે, સાલ એ ફલીઆં, પ્રશન હોવ ગીરધારી રે—પુંજણુ.

{ કનીઆઓ કુડાળામાં પ્રતી બેસેછે, અને લશકરી પોશા
ક વાળા નાહાના છોકરાઓનું ટોણુ દાખલ થાયછે
પોતાના કોમળ અવાજે ગાયનમાં ખુદાઈ બંદગીકરેછે. }

દાદરો—(કાફી.)

(હા ગોરી આલીને, નેજરા ભર મારારે—એ રાહ)

અએ બક્ષીનદા શીરોજગર આવ રે—

શીરોજગર આવરે, શીરોજગર આવ રે—ટેક.

એ રબવાળી, ભલા રબ વાળી,

પ્રતેહને શીરોજીને બક્ષવા તું હારા રે—એ બક્ષીનદા.

રે આએ માલે, હર હર માલે,

દે દે મુબારકીઆં, સજન તું હમારારે—એ બક્ષીનદા.

રે દેશ આબાદી, દુનીઆ આબાદી,

નીભાવે ખુદા, તું'ં તું'ં, તું'ં કીરતારા રે—એ બક્ષીનદા.

[છોકરાઓ કુડાળામાં બેસેછે. તાર બાદ બુજોર્ગનું ટોણું આવત જાય ખોદાઈ નાખી ચાલી જાયછે. તેઓ પાછળ કનીઆઓ, અને તેઓ પાછળ છોકરાઓ જાયછે. તાર બાદ શાહ તથા સરદારો સીપાઈ તથા લોકો જાયછે. બાહાધર-જંગ એકલો પાછળ રહેછે, યુદ્ધ મંડીએ પડી બંદગી કરેછે, ગીરજતાર છુટી રીતે તેની પાછળ જોવા રહેછે.]

બાહ્યાધરજંગ--શીરોજીના આવીદ કરીમ રહીમ !

રેહમવંત તું ખુદાની કુદરત અજીમ !

સરશરાજ શાહોનાં શાહ કદીમ !

તાકાતે હોશના એ કામીલ હકીમ !

ધજત મુજ વતનની તુંજને આધાર,

માણુઆઈ હમારી ફોજનો તું સરદાર.

રીમન દેવો સમાન મુદઈ ખુનખાર,

માગેછે જખરીથી હમ વતન હકદાર.

દમબદમ પુકારીએ તુંજ મુખારક નામ,

રશકો હમ તારા, પોહ્યાઆડ સરનજમ.

{ બાહ્યાધરજંગ જીને જાયછે તેવામાં ગીરફતાર આ }
{ રતેથી હાથ પકડેછે. બાહ્યાધરજંગ પાછળ પ્રશીને જાયછે }

બાહ્યાધરજંગ--હા ! ખુબસુરત ! જવાન ! [તપાસથી જોઈ] તું કોણ
મરદછે ? તું કાંઈ મારો વતની નથી લાગતો !

ગીરફતાર--વતન મારું પારકું છે પણ તે દેખીતું છે. મારૂં પોતાનું આ
સ વતન તું છે પણ તે છુપું છે.

બાહ્યાધરજંગ--જવાન તારું બોલવું ભેદ ભરેલું છે. એમાંથી શું
સમજીશું.

ગીરફતાર--તારે જોઈએ તે સમજી લે. દેખીતો હું તારો મુદઈ છું,
અણુદીઠ તારો દોસ્ત છું.

બાહ્યાધરજંગ--તું હીઆં શી રીતે આયોછે, અને શું કાંઈ આયોછે ?
ગીરફતાર--મારા છુપા લેખાસમાં મારા જીવના જોખમે હું આર્યા
અને તું દોસ્તની સેવા બજાવવા આયો.

બાહ્યાધરજંગ--નેકબક્ષ જવાન મારો દોસ્ત કોઈ તારી પેશા-
નીનો તો નથી; તે બપરાંત કહી સેવા તું બજાવી શકશે.

ગીરફતાર--એ પેશાની તારા મગજમાં કોતરાઈ નથી મગર થોડા
વખતમાં તારા હૃદયમાં કોતરાશે. તારી સેવા બજાવતાં તારા કુળે મુલકની
બજાવશ.

બાહ્યાધરજંગ--તારી જખાન મીઠાસ ભરીછે, તારો ચેહેરા શીર-
મતાઈછે, તારા દેખાવ બપર સચાઈ, અને નીરદોશપણું રાજ કરેછે તેથી
તારામાં દગો તો હોયજ નહીં, મગર ખુબર જવાન જરા ખુજાસથી
વાત કર.

ગીરફતાર—સાંભળ અને તારાં દેશનું ભણું કર. જલેમજોર જે તારા દેશનો ખુની વેરી તેનો હું વીસવાસુ નોકર છું. તુરકી લોકની તમામ છાવણીમાં તમે લોકની તરફદારી છુપી યા જાહેર કરનાર હું, અને જે નાર મારા સરદારપર જનો તનથી શ્રીદા થઇ તેની પાછળ આવીએ તે છે. આજ રોજે આ તમારી જાહેર કીરીઆની વખતે જીલ્લાત ભરેલા જલેમજોર તમેપર અચાનક તુટી પડી તમાને કાપી નાખનાર હતો મગર સાહેબે તે ખુર વાદળ તારવું છે. સીપાઇઓને જરૂરવા સારું જે શરાબ લડાઈની વખતે હમે હમેશાં પાઇએ છઇએ તે શરાબમાં મેં કેશી સોજ ભિળી હતી જેથી તે પીતાં બધા બેશામ થઇ પડયા, અને જલેમજોરની ધાટકી નેમ જાધી વળી.

બાહાધરજંગ—આહા ખરા શ્રીરક્ષતા ! સાહેબની ખરી બખરીમ ! આહા મારા વતનના બચાવનાર ! [ગીરફતારને બાહાધરજંગ વળગી પડે છે] બોલ તારે કેવી રીતે બદલો વાલું ? માગ માગ તું શું ઇનામ માગે છે ?

ગીરફતાર—બદલાનો હું ઇનતેજાર છું; મગર તે હમણા નથી જોઇતો, તેનો લાયક વખત આવશે. ઇનામનો હું ભુખો નથી, હજુર વધુ સાંભળ અને ચેત. આવતી કાલે પાહાડોને છુપે રસ્તે જલેમજોર તમારી છાવણી ઉપર તુટી પડનાર છે તે વખતે તારા, કમરચેહેરનાં, અને સાહસે-સશાહના હુમ્મિહુ પોશાકમાં તરણ મરદો હમારી છાવણીમાં દગાથી તમાને ભુજાવિા ખવાડવા રાખશે વારતે રખેતા કરતાં તમે તરણે સરદારનાં પોશાક બદલી નાખવાની, અને તમારી ફ્રાન્જને તેથી પુરતી વાકેફ કરવાની સંભાલ રાખજો.

બાહાધરજંગ [ખુશીથી કુદી] આ કેવી બેમુલ ખબર ! રોશન બખત જવાન, મારાં દીલપજાર બેગાના દોસ્ત ! કેહે તારું નામ. કેહે કે તે ઉપર હજારો મોતીનો નેસાર હું પોતે કરું.

ગીરફતાર—હમણા નહીં, હમણા નહીં, તે ખુશબખત વખત કદાચ આવશે. હું ધાસ્તીમાં હાલતો હીઆં આપોછું, મારે પોતાનો જીવ જોખમમાં છે, હજુર તમારી મોટી સેવા કદાચ મારે બજાવવી પડશે. મારે જીવું જોઇએ મારે છુંપુ રહેવું જોઇએ. આ ખબર તંદન છુપી રાખજે મગર એનો પુરતો લાભ લેજે. ચાલ સાહેબજી. મારા જાન બાહાધરજંગ સાહેબજી, મનમોહિત બાહાધરજંગ સાહેબજી.

[બાહાધરજંગના હાથની ઉપર બોસો લઇ જતો રહે છે]

બાહ્યાધરજંગ—[અજ્ઞાતજ્ઞાતી ઝાપ જોઈ] મારા જન બાહ્યાધરજંગ !
મનમોહન બાહ્યાધરજંગ ! શું આંખે મરદ છે યા ઝોરત ! દેખાવમાં કો-
મળ નાર મીશાલ, કામ કાજમાં જંગી પેહેલવાન બરોબર ! શું તે કાહુબ-
ની ગેખી કોઈ શ્રીરેસતાઈ મદદ છે યા આટલો વખત મારા મનનો ખાખ
થઈ ગયો ! નહીં નહીં એ ખાખ નથી. મગર ખાખ પણ હોય તો શું થયું ?
એ ખાખને ખરાં પણાનુ રૂપ હું આપશ, એ જીતમ ખખરનો લાભ લઈ
મારા વાહાલા વતનીઓને બચાવશ, એ કીમતી ખખરને ખાવીદનાં ખેસુલ
આસીરવાદ સમજી છું.

[જતો રહે છે]

અંક બીજો—દેખાવ પેહેલો.

દરીઆના કીનારાની પાસે એક મેદાન.

{ એક મોટા ઝાડના છાયા તળે રૂપવંતી બેઠી છે. પોતાના બાળ
કને રમાડે છે. કમરચેહર તેણીની પાસે ઊભો રહી પ્યાર ભરેઆ
દેખાવથી જોય છે. રૂપવંતી બાળકને રમાડતી રમાડતી હાલેરા દે
વાનુ ગીત ગાય છે. }

(માત ખીચારી મંથથી પાલિ, પાળને પોધારી તાણે દોરીરે-રાહા)

પોરી જવોરે મરૂં અસીલના જયા,
માત થાય થોરી થોરી રે—પોરી જવોં-ટેક
પેરે સુનાનું પાલણું ધડેલું,
હીરકણીની દોરી રે—પોરી જવોં
વંનમાં આજ વર હોડે વાણે,
કુલની ગુડેલી જોહારી રે—પોરી જવોં
સુખીઆં જીજો માતના જીયરા,
કુઃખ દરદ પખારી રે—પોરી જવોં
તાત તમારા જીગ જીગ જીવજો,
જીવો ભાઈ ખેનોની જોરી રે—પોરી જવોં
ગુની નીવરજો, ધરમી રે થાજો,
થાજો લક્ષ કરોરી રે—પોરી જવોં
ખંદેખુદા કહે હરીગુણ ગાજો,
પાપ વમાથન છોરી રે—પોરી જવોં

રૂપવંતી—અરે મારી માયાના આકાશમાં રેશન થતા માહાતાય મારી પોતાની દુનીઆનાં કમર ! ચાલ કપ્પલ કર. અરે બીઆન ધરી નો કે આ નાનો ગુલાબ હુબેહુ શું તારે નકસ નથી ?

કમરચેહેર—આલમમાં હહઆત તમામ ખુબશુરતીની રાણી, મારી અને બસ મારીજ રૂપવંતી, ખર જોતાં તો એ ઝલકતો નાનો ચોતાર તારા શરેસ્તારી રૂપની આબાદ નકળછે. જો જો તું ગુલછરી જેવોજ સુગંધી, તું ગુલાબ જેવોજ નરમ, અને તું રંગો જેવોજ ખુશ એ આપણો લાડકો છે.

રૂપવંતી—નજર કર નજર કર કેવા એના લટકતા સોનેરી ગુલાદાર ખાલ ! કેવી એની સેતારા જેવી ચકચકતી આંખો ! આહા ! તું મારા આવીંદ, તું મારા માલિક, તું મારા ખીજ પ્રાણની કેવી આબાદ એ નાની સખી ! [ખાળકને છાતી સાથે દાખી બોસો લેછે]

કમરચેહેર—[હસીને] વાર, વાર, આ નાનો ઝલકતો હીરો તો મારા પ્રકાશને અંધારામાં નાખેછે. એ સુગંધી માધર તારું નાક પોતાની તરફ ખેંચેછે. એ નાનો લુટારો મારા ઉપરનો તારો ગંજવર આહ ચોરી લેછે. એના જનમ અગાઉ તારા સર્વ લાડ, અને માહોબતનો હું રખેવાળ હતો તેની સાચી એને અસતક થઈછે.

રૂપવંતી—અરે નહોં નહોં મારા કમરજની તું એ શું વાત કરેછે એક માતાનો પોતાના એક પુત્ર, અને વળી પેહેલ પેહેલા ખાળક ઉપરનો આહ તે તેણીના આવીંદની માહોબતનાં અખુટ ભંદારમાંથી ચોરી કીધેલા કેમ કેહેવાય. અરે આ નાનું ઝહેરતો મને નથી ખુશહાલીછે, એ ખુશહાલીનું મુખ્ય મૂળ તુંજછે, અને તેને વારતે મારી જીંદગીનાં અંત સુધી હું તારે આભાર માનુ તે થોડેછે.

કમરચેહેર—ખાલેસ તંન મારી રૂપવંતી હું પ્રકત હસવા સાર બોલુ છું એના પ્યારથી જેટલું સુખ તુંને મળે તેટલું મારજછે. તારી ખુશહાલી તે મારી પોતાની.

રૂપવંતી—અરે ખુશહાલીની શું વાત કરેછે. જ્યારે એનાં રૂપેરી માહાની દાખડીમાંથી સોનેરી મુલનાં મુખનો બાહર પડશે ત્યારે મારી ત્રીજી, અને છેલ્લી ખુશહાલી પુરી થશે.

કમરચેહેર—ત્યારે પેહેલી ખે ખુશહાલી કહી ?

રૂપવંતી—એનો મુખારક જન્મ થતાંજ બાગે બેહેસ્તમાં હું પોહોંચી હતી તે પેહેલી ખુશહાલી. જ્યારે એ મેહરુવંત તું પદરની બગલમાંથી છુટી, ચાલવાને દોડવા માડશે ત્યારે મારી ખીજી ખુશહાલી શરૂ થશે.

અને ત્રીજી ખુશહાલી જ્યારે એ પોતાના પરવાના સમાન હોટામાંથી “મામા” “પાપા” બોલવા માડશે, અને આપણા મેહલને પોતાના મીઠા સરોદથી ભરી નાખશે તે. આહા ! એક માતાને મોટે ઉંઝામાં ઊંચી ખુશીતો તે છે.

[કમરને વંલગી પડે છે]

કમરચેહુર—[રૂપવંતીને બોલો લઈ] આહા ! મારાં આંખે હઈઆત ! મારી બોદાઈ બખ્શીસ !!

રૂપવંતી—અરે કમર આ મારાં અપાર સુખને સારું દરરોજ દર કલાક, અને દરઘડી હું તે સોહેબનો, અને તારો આભાર માનું છું.

કમરચેહુર—નહીં નહીં મારો નહીં. ખુદાનો, અને બાહાધરજંગનો !

રૂપવંતી—હા, ખુદાનો અને બાહાધરજંગનો ! અમીરી ખવાસનો બાહાધરજંગ ! શીરમતાર્ક કામિનો બાહાધરજંગ ! તેની જોરીતો મળવીજ મુશકેલ ! કમર જાની શું તું બાહાધરજંગનો આભારી નથી ? દયાલુ દીલદાર શું તું પોતે સુખી નથી ?

કમરચેહુર—એવો સવાલ કરવાનું તુંને શું કારણ પડ્યું વાર ?

રૂપવંતી—જ્યારે તું સુખીજ છે તો દીવસે દરદમંદ, અને રાતે રસ્તાએજ ભરયો રૂંછદા કેમ જણાય છે. ખાખમાં હાથ શાની મારે છે, બોલરે મારા મધુર પોપટ તારી ગમગીનીનું કારણ તારી ખાલેસ હૃદયની માદાને જણાવી દે.

કમરચેહુર—હાલ તુરકીઓ, અને હીંદીઓ વચ્ચે જંગલી લડાઈ. વીચાર કર કે તુરકી શું છે. શું તે મારે પોતાનું બાપીકું વતન નથી ? તારે હાલ શું હું મારા વતન, અને વતનીઓ સામે લડવા તક આર નથી થયો ?

રૂપવંતી—અરે તું પણ વીચાર કર કે એજ તારા વતનીઓ આપણને સુધારવાનું બોટું બાહાનું દેખાડી આપણો નાશ કરવા શું નથી માગતા ?

કમરચેહુર—અરે જો તેઓ આપણા પર કાબ્યા તો તારે શું થશે !

રૂપવંતી—શું થશે ? જે જગાએ તું મારો જાન જશે ત્યાં હું નાસી આવી તુંને મળશ.

કમરચેહુર—આ બાળક સાથે નાસશે ?

રૂપવંતી—કાંએ નહીં ? શું તું એવું ધારે છે કે એક ઓરત પોતાના પ્રીયપ્રાણુ આવીંદને આશ્રતમાં દુખિલો મળવા દોડે તે વખતે શું તેણીને તેણીના બાળકનો ભાર લાગશે ?

કમરચેહુર—મારી મોહોબતના ખરાં રૂપ રૂપવંતી વાર ! તું મારે મન, અને હૃદયું શાંત રહે એવું ધૃષ્ટિ કે નહીં ?

રૂપવંતી—અલખત ! અલખત !

કમરચેહર—તારે તો મારાંપર અપાર મેહેર કરી દોડ, અને જે અચાવ ભરેલા પાહાડોમાં આપણી તમામ નીરદોશ નારો, અને બાળકો ભિગા થયાં છે ત્યાં તું પણ આસરો લે. દીલનવાજ તું એવી હઠીલી નથી કે તારા પદર, અને બાળશાહ; તારો ખાવીંદ અને તારી મેહતપણી-એનો ખોલ તું કબુલ નહીં રાખે.

રૂપવંતી—કમર ! શું હું તુને છોડી જાઉં ? શું તારી શેરહાજરીમાં મને જરા પણ એન પડે ? એ હરવજ તારો ધાયલ થયેલો, તારો અંદીવાન, તારો માતને કહે આવેલો સીતાર મારી નજર આગળ ધરાએ, અને તે દુરથી કેમ ખમાએ ?

કમરચેહર—મારાં સુખની હસતી, શા સારું તું એટલી ધાસતી રાખે છે. બાહાધરજંગ સદા મારી બાજુએ રહેશે.

રૂપવંતી—અરે જાંહાં ખુનખાર લડાઈ પુર જોશમાં ચાલતી હશે, જ્યાં ભય બેશુમાર હશે, ત્યાં શુરો મારો બાહાધરજંગ પેહલો માલમ પડશે. એ જંગી પેહલવાન ધણું તો તારા માતનું વેર લઈ શકશે, પણ તુંને અચાવી કેમ શકશે. ધાસતીનો એ મોહિત છે ધાસતીની પાછળ લાગવા એ તુંને પણ છોડી જશે. આ મારી જીંદગી મારા તનને છોડી જામે ત્યાં સુધી હું તો તુંને નથી છોડનાર એવા મેં સખ્ત કોલ લીધા છે. ખોલ મારી સચાઈ, અને વશાદારીનાં માલિક શું તું મને મારા મંબીર કોલ હાથે કરી તોડાવશે ?

કમરચેહર—એટલું બધું છે તો જેમ તારી મરજી. મારા હૃદયની સરદાર ! ફુનીઆમાં દરજનો, અને મીઠાસ જે ઝરામાંથી વેહે છે તે ઝરો તું છે. હીમત, કોમળતા, અને સચાઈમાં ઝાંહાં છે તારી જોરી ! મારી ગરૂરી મારો સંતોષ મારી આશા તારું કુઅત મારી ખુદ હસતી તું શીવાય કોણ છે ? આહાં ચુસ્ત મોહખતની પુનરીઆ ખરાં સુખની શોધમાં નીકળે છે, અને જે સુખ તેઓને જડતુજ નથી તે સુખ આપે છે. તું છે અને તે હું બાયગવંતને મળેલું છે.

રૂપવંતી—તારી આવી વખાણોનો જવાબ મારી અંધ જખાનમાં અને આ આભાર ભરી મુશ્મોમાં પુરતો સમજજે [રણશીગડ વાગે છે.] આપે શું ? મારો પદર મારો શાહ હીઆં આવે છે કે ?

કમરચેહર—નહીં એતો દલેર બાહાધરજંગ આપણા લશકરની મોડવણ રચે છે. તમા ભોકનાં અચાવને સાડાં કાંઈ કાંઈ પેહેરેગીરો રાખે છે.

[બાહાધરજંગ દાખલ થાય છે]

રૂપવંતી—ઓ બાહાધરજંગ! મારા દોસ્ત મારા બાહ!

{ રૂપવંતી હાથ લંબાવે છે તે હાથ }
{ પર બાહાધરજંગ બાંસો લે છે. }

કમરચેહેર—બાહાધર મારા રક્ષક, મારું બહુ કરનાર, મને જન-મનું સુખ આપનાર દોસ્ત, બાહ તારી સેવાનો બદલો મારી જીંદગી શી રીતે વાલી આપશે ?

બાહાધરજંગ—તમે બનેલી જીંદગી સુખમાં કરારમાં, સલાહ સંપન્ન, અને અમનો અમનમાં ગુજરે; મને તે નજરે નજર જોવા દેવો અને મારી સેવાનો બદલો બસ વલી ચુકો એવું જ મમજવો.

રૂપવંતી—ઉત્તમ ખવાસના બાહ! જો જો આ બાળક તરફ જો, મારા બાલિક હૃદયની આ બેસુલ મીલકત તરફ જો. ધીકકાર પડજો મારે તમામ એ બચાં ઉપર, જો એની આખી જીંદગીમાં તું ને હમે કરતાં જરા પણ એછા પ્યારથી એ સાહે ઇઆ જરા પણ એછા માનથી જોય-તો હું કેહું છું કે મારે તમામ ધીકકાર એના પર ઉતરશે.

બાહાધરજંગ—બસ બસ બસ વધુ નાં બાલ એટલો બધો ભોગ મેં શું આપ્યો છે કે તે તમારાથી વીસરાતો નથી? મારા પ્યારની મુલ મતલબ શું હતી વાર? તારું પોતાનું શુખ જોવું એજ નહી વાર? હું હવે તું ને સુખી જોઉં છું. બાહ તારે મારી મતલબો હાંસલ થઈ કે નહી? તે સાથે મારે બદલો પુરતો વલી રહ્યો કે નહીં? આજ રૂપવંતી મારે સાથે તું ને જરાખી માન હોયતો મારી સલાહ પર આપ ધીઆન, હું કેહું છું કે હમઆથી હવે તું ને જવું જોઈએ. આપણા દેશની નારોએ જે પાહાડોમાં આસરે લીધે છે ત્યાં તારે જવું જોઈએ.

રૂપવંતી—મારી સલામતીની શું ધારતી છે? અરે તારી અને કમર-ચેહેરની બાજુએ હું છેઉ તો પછી મને બચ શાની હોય ?

બાહાધરજંગ—બચ ઘણી છે, તારી સલામતી નથી. મને એવી ખબર મલી છે કે પેલો જલિમજોર અગાધુઅ આપણી ઉપર હુમલો કરનાર છે. એવી વખતે તારી હાજરી જોઈએજ નહીં. તે હમારી હીમત અને જોરને સાંમાં નબલાં કરી નાખશે. તારી નજર આગલ હમાથી જીવપર આવી લડાયજ નહીં. એક વફાદાર ખાવીદ અને એક માયાવંત બાહ જાંહાં સુન્ની જાણે નહીં કે પોતાની માહોરદાર અને બેહેન ધારતીથી ઘણી દુર અને શલામત છે ત્યાં સુધી તેઓ કદી બાહાધરી અને અનુનથી જરી શકેજ નહીં.

કમરચેહેર—આખા મારા દોરત, હું એજ રહેવા માગતો હતો, ત્યારનો હું એવીજ તકરારોથી રૂપવંતી સાથે જીકર ચલાઉ છું.

રૂપવંતી—તમે અને બંને જના ખરા સાહેનાં ગંગવર દરીઆમાં ડુબાડી મુકોછો. હું તેમાં ડુબુ છું મગર ધરાતી નથી. તમારી મારે સાર આવી મનતેજરીને માંડ પેહેસ્તની ખુશહાલીમાં હું ગરક થાઉં છું, મગર તેટલાથી સંતોષ પામી તમારું કહેલું હું કચુલ રાખી શકતી નથી.

બાહાધરજંગ—વાહ ! જે જીવ ઉપર હમારા જીવ શીદા કરીએ તે જીવ હમારા જીવતરને સારું સલામત રહેવા નહીં માગે તો પછી તે જીવ ઉપર હમારી રાત દાહાડાની બનફેસાની શું કામગીરી ? જે જીવનો બચાવ તે હમારો બચાવ, જે જીવની હસતી તે હમારી હસતી, તે જીવ તું બેદર-કારપણે ઉડારી નાખવા માગેતો પછી તારી નજરમાં હમારી ખુબીઓનું કસુ વળન નથી હમારી જીંદગીનું કસુ મુલજ નહીં એવું આપ માલમ પડેછે. એ તારો હમારે સાહ નહી; મગર જુલમ, જરતી, ધાતકીપણું રૂપવંતી ! હટીલી મગર રૂડી નાર ! જો કોઇને ખાતર નહીતો હું મીનત જરોથી એક વાર શરી અરજ કરું કે આ નીરદોશ બાલકને ખાતર સલામતીની જગાએ જા.

રૂપવંતી—બસ બસ મારું હટીલું હમડું તેં જીતી લીધુંછે—જવો ચાહે તે કરે—હું તમારે તાબે છું, સાહે તાહાં મને લઈ જવો.

કમરચેહેર—મેહેરવંત નાર, આ વખતે તારા આભારોનું ખરું હેશાન હમા પર છે. [રણશીગડું વાગેછે] સાબલો સાહ પોતે આવી લાગોછે.

{ સાહ દાખલ થાયછે તેની પાકલ મીપા }
{ ધમ્મોની ફાજછે. સર્વ સાહેને નમેછે. }

સાહલેસરાહા—કમરચેહેર ! મુખારક હોજો તને આજનાં જંગની શ્રેતહ ! બાહાધરજંગ પ્યારા તારો દોર દરત મારા હાથમાં લેવા દે. [બાહાધરજંગના હાથ ઉપર બોમો લેછે] બેટી મારી રૂપવંત મારા આસીરવાદ તારા ખેમુલ બાળક ઉપર હું રેડું છું. [બચાના માથા ઉપર હાથ ફેરવેછે]

રૂપવંતી—[ચુકલ મંડીએ પડી] તું મારા મુખારક દીદેહ પદર ઉપર આશતાબ, અને માહતાબનો માહાયો રહેજો ! સુકર સેતારાની રોશની સદા તારા મારગમાં પડજો ! તે સાહેબ રેહમવંત સદા તારી દાદને પોહાં-ચતો રહેજો ! તારી રખમેત જે તારા બચાં સમાન છે તેઓની નેક મુસદો તું બખશતો રહેજે.

[રૂપવંતી ઉડેછે]

શાહલેસરાહ—રહમ્મતની આપ્તાદીમાં શાહ આપ્તાદ, રહમ્મતની નેક મુરાદ તે શાહની મુરાદ. બાહાધરજંગ આપણું લશ્કર કેવા મીઠાજમાં છે ?

બાહાધરજંગ—સરકારજ શાહ, ધણાજ ખુશ મીઠાજમાં. લડાઈને સાર તેઓ અઘીરા થઈ રહ્યાછે. પ્રતેહયા માત એવા તેઓના પુકારેછે. હમારો શાહ ! હમારું દેશ ! હમારો બાદ ! એવા તો તેઓનાં લડાઈનાં અવાજો છે-

શાહલેસરાહ—જાંહાં તું જેવા સરદારનાં દીદાર દેખાય ત્યાં લશ્કરની હલતને વીણે શું પુછવું પડે. તું હમારા દેશનો થાંબ છે, જેનો ટેકો મારી ફેંજાઈ છે. તું મારા તાજ, અને તખ્તની પોલાદી બાજી છે. તું મારી કીરતીનો મારી આપરનો મારા વાવટાનો દલેર રખવાળ છે.

બાહાધરજંગ—મુલકે આપ્તાદનાં આપ્તાદ શાહ સરકારજ !

પોલાદી તારીફોજનો બળવંત તું થાંબ.

શુરા મારા માથેઓ, જંગમાજબરા દલેર,

કીરતી હમારો, દલેરી મારી તુંજનેછે અરપણ.

તુંજ શાહનો રાસત હુકમ અને કુળે ફેંજાઈ તૈયાર

મારવા મુદ્દાઓ બરહમ, પુકારી ઇતસાફ અદલ.

જોયાં ફેંજાઈ મારી, જુરાં તરકેટો મુદ્દાનાં;

જોયો દુસ્મની ખવાસ ખુનખાર પલીદ.

લડેછે જુરા દુસ્મનો લુટ, અને ખુનરેજી કાજ,

મગર વતન વાહાલુ, કેબલો પવીતર આપજંગ.

લુટારો મુદ્દાનો સરદાર, કુલ ફેંજાઈ ધીકકાર,

તુરકી અમલછે જુરો મારી રહમ્મતનો પુકાર.

શાહલેસરાહ આપણો પ્યારો, પ્યારો જીગરથી,

ખુદાછે આપ રાહબર, જેવી રૌશન તે ચેરાગ.

લાવે કોષમાં નાચ, દોસ્તીમાં ગમી, એવાછે મુદ્દા,

લોભ, હવસ, ધીકકાર, ગરૂનીના માલિક તે જુરા.

જોઈ આ વતન મેદાનુ; આવેછે ખુની દુસ્મન,

ગીદ સમાન ધાતકી, કરવા ભક્ષ ભયંકાર.

હીંદના તખ્તો તાજને આપે, સદા રહી ખુશ

માન એક સરખું પુકારી આપ્તાદીનાં અવાજ.

વંતન આપણી મીલકત, રસમ બાપીકો વારસો,

ધર્મ આપણો ખાલિશ, દયાવંત, અને નેક;

શીખાડે ધનસાશ, દયા, પવીતરાધનો રૂડો અમલ,
આપે વળી ખાતરીથી બાગે બેહેસ્તની આશ.
લડો ખાતર વાહાલા વતન ! લડો ખાતર અમલ !
લડો ખાતર મહજબ ! લડો ખાતર ધનસાશ !

સીપાઈઓ—લડો લડો ખાતર સાહાલિસસાહ ! !

સાહલિસસાહ—[બાહાધરજંગને કોતી કરી]

કાંઠાં મળશે તુંજ સરખો શીંહ બળવંત,

કાંઠાં ધુકું તુંજ સરખો ખેસો માયાવંત.

[એક પેહેરંગીર જડપમાં દાખલ થાય છે.]

પેહેરંગીર—મુદ્દાઓ ! મુદ્દાઓ !!

સાહલિસસાહ—કાંઠાં સુધી આવી લાગાછે ?

પેહેરંગીર—ટેકડીની ટોચ ઉપરથી જોતાં મને માલમ પડ્યું કે શી-
કાર નકકી ધારી ભુખા વરઝોની માફક મુદ્દાઓ ગુપચુપ દોડે છે, અને
અચાનક હુમલો કરવા માગતા હોય એવું લાગે છે.

બાહાધરજંગ—[મનમાં] હા ! પેલી ખબર—ચાલો ચાલો મુદ્દા
ઓ આવી પોંદાંચે તેની આગમજ જઈ મળે !

સાહલિસસાહ—બેઠી રૂપવંત જલદી તારા બાળક સાથે પાહાડોમાં
આસરો લે ચાલ સેતાબ.

રૂપવંતી—[કમરચેહેરને વલગી પડી] ઓ કમરચેહેર !

કમરચેહેર—દીલજની આપણે જલદી પાછા મળશું.

રૂપવંતી—અરે તું જાએ તેની આગમજ એક વખત હુમોને
આસોરવાદ દઈ જા. એક વખત—ઓ એક વખત.

કમરચેહેર—નેકબખત મોહોરદાર ! સાહેબ તુંને બચાવે ! સાહેબ
મારા નાના ગુલાબને બચાવે ! સાહેબ પોતાનો ખુદાઈ સાહાયો તમો
બંને પર ધરે !

સાહલિસસાહ—ચાલ ચાલ જલદી, દર ઘડી જે જાય છે તે બેમુલ છે.

રૂપવંતી—કમરચેહેર છેલ્લી સલામ ! હુઆદ રાખજે તારી જાંદગી
તે મારી છે. [જાય છે]

બાહાધરજંગ—અરે મને એક છેલ્લી સલામ પણ નહીં કે ?

રૂપવંતી—ઓ હું ગાફિલ બનીશું મારા બેમુલ ભાઈ. [હાથ આપે-
છે તે ઉપર બાહાધરજંગ બોસો લે છે] ખીરાદર વાહાલા તુંને પણ છેલ્લી સ-
લામ; લડાઈનો શરેરતો મદદ આવજો તારી મદદ ! ઓ બાહાધરજંગ

તું આવેતો સાથે કમરને લેતો આવજે જો ! જો ખખરદાર તે મારા જીવ-
ને પાછળ ના મુકી આવતો. [જતી રહેછે.]

શાહલેસશાહ—[તલવાર ખેંચી] મારા વાહલા વતનીઓ ! મારા
ખુદાપાનાં બેટાઓ ! દીલોજાન દોસ્તો ! તમારું જખરું જંગ મને હરખા-
વનારું; પણ જો લડાઈમાં કમનસીબ તમારે પગલે વલગે તો નીરાસ
બરયાં જીનુનથી લોહીનું છેલ્લું ટીપું તમારા બદનમાં હોય ત્યાં સુધી લ-
ડજો. જો ખુલંદ બખત તમોને પ્રતેહની ચારી બખ્શશે તો દયા દયા
અને ખુદાઈ દયા મુદત્તો તરફ ખતાવવા ભુલશો નાં. કમર કળાવંત પા-
હોડોની તપાસગારી તુને સોંકુછું. બાહાધરજંગ જંગલનાં જમણા હાથ
ઊપર તું મકાન કર. હું બેધડક દુસ્મનો સામે જાઉં છું, અને જ્યાં સુધી
મારી રક્ષાએત બંધશે ત્યાં સુધી આઘવાં જીનુનથી લડશ. જ્યાં સુધી
આ છાતીમાં છેલ્લા દમ ચાલશે ત્યાં સુધી લડશ, પુકારો પુકારો શુરા
મારા સીપાઈઓ પુકારો ખુદા ! ખુદા ! !

[વજનતરોનાં અવાજ સાથે શાહ તથા સીપાઈઓ જાયછે.]

બાહાધરજંગ—દોસ્ત કમર થોડો વખત સુધી આપણે છુટા પડ્યે
છિયે. જલદી પ્રતેહની ખુમારમાં આપણે પાછા મળશું.

કમરચેહુર—કદાચ હવે કદી પણ પાછા નહીં મળવા સાર આપણે છુટા
પડ્યે છિયે. બાહાધરજંગ જરા સખર—ખોદા ખાતર સખર, એકજ મારો બોલ
સાંભળી લે. [બાહાધરજંગનો હાથ પકડી લેછે.]

બાહાધરજંગ—કમર ! એમ કાંએ ? શા સારું તું ધભરાયછે. બધ
અને ધભરાત તારા કાંએ દહાડે સાથી હતા ? લડાઈ લડાઈ અને લડાઈ
શીવાય આપણો કાંએ બોલ હોય ?

કમરચેહુર—એક બોલ છે—એકજ બોલ—૩૫—૩૫—૩૫વંતી !

બાહાધરજંગ—૩૫વંતી ? શું છે ૩૫વંતીનું શું ? બોલ—બોલ !

કમરચેહુર—જરા વારમાં આપણે શું મેળવશું ?

બાહાધરજંગ—ફતેહ ધમ્માતો મોત.

કમરચેહુર—કદાચ તારે મોટે પ્રતેહ, અને મારે મોટે મોત—

બાહાધરજંગ—કદાચ બનેને મોટે મોત હશે તો.

કમરચેહુર—તો મારી બધરી, અને બાળકને હું મારા ખુદા, અને
શાહનાં આસરા તલે છોડી જવશ. અને જો હુંજ એપણો મુઆતો બા-
હાધરજંગ તું મારો વારસ યજે.

બાહાધરજંગ—વારસ ! તે કેમ ?

કમરચેહુર-તું રૂપવંતીને તારી મોહારદાર બનાવજે. મારા બાળકનેા તું બાપ થજે.

બાહુધરજંગ-કમર તું શું દીવાનો થયોછે ? એ શું બકેછે ? હીંમત પકડ દોસ્ત, અને તારા મનની ખોટી ભય ઉડારી નાખ.

કમરચેહુર-બાહુધરજંગ તેમ કરવા મેં ઘણી કોશીસ કીધી, પણ ફાફટ. મારી નજર આગળ ખુરા બખતની શીહાઈ ભમતીજ પ્રેરેછે, તે મારાં ઉપર બોલ મીઝાલછે. એથી કરી હું લડાઈમાં કમજોર બનતાર નથી મગર આંખે ઠણ્ણાત હું તારી પાસથી ખરી ઇનતેજરીથી માગુછું તે મને આપ.

બાહુધરજંગ-અરે દોસ્ત તારી અકલ કાંહાં યુમ થઈ ગઈ ! રૂપવંતી આગળ એવી દરખાસ્ત મુકવાની મારી હીમત પણ કેમ ચાલે ? અરે તે મારે વાસ્તે શું વીચારે ? મારા પર કેવો વીકઝર નાખે ! મારા મનની ખાલેસ વલાણને તે કેવું બદરૂપ આપે ! શું તે એવું નહીં ધારે કે આવી મારી નીચ મતલબ પુરી પાડવા મેં હાથે કરી તારા જાન લીધો ; હા આ લડાઈમાં તુંને એંચી જઈ મરવા દીધો ? શું તે એવો ખ્યાલ નહીં લાવે કે એવી પાપી મારી નીસ્તાને મારજ તેણીને આપણી માથે જંગમાં આવવાની મનાઈ કીધી ? કમર તેણીનો તારા ઉપરનો કંઈ પ્યારનો ખ્યાલ આવેછે કે ? તારા ઉપર તેણીની આતમ જેવી તેજ મોહોબતનો સીતાર આવેછે કે ? મારી પાસ તું શું બોલાવેછે ? વગર હીનપસ્તીની હીનપસ્તી મને તું અપાવેછે. અરે એવો બોલ હું કાહાડું તેવીજ મારી જખાનજ તે કાપી લે.

કમરચેહુર-બાહુધર તું તેણીને મોટી ધેરઘનમાશ આવેછે તે એવા અવાસની છેજ નહીં. તેનો તારા પર પુર એતેકાદછે. તે તાર કહેવું સાચુ અને વાજબીજ ધારજ.

બાહુધરજંગ-કદી નહીં-કદી નહીં.

કમરચેહુર-તારે તું મને હમણાથીજ નીરાસ કરેછે. હમણાથીજ મારા મજબૂત સાધાઓ ધીલા કરી નાખેછે. હમણાથીજ તમામ આશા ઊલટ અને જોર તું તોડી નાખેછે. એ કેવું તાર ધાતકીપણું ? દોસ્ત હું હાથ જોડી માગી લેગુછું કે એટલી મારી અરજ કબુલ રાખ.

બાહુધરજંગ-પણ અરજ વાજબી હોયતો કબુલ રાખું કે ?

કમરચેહુર-[નીરાસીમાં તલવાર એંચી] લે લે તારે હમણાજ મારો જાન લે. લડાઈમાં હીચકારાપણે લડવા કરતાં હાથમાંજ મરવું, અને તારા જેવા દોસ્તને હાથે મરવું બિહતરછે.

બાહુધિરજંગ-કમર ! કમર ! મ્યાન કર સમશિર, લે આંમે મારે,
હાય. જો રૂપવંતીની પુર મરજી હશેતો હું આ મારી કબુલાત બાહાલ
રાખવાનો કોલ આપુ છું. મગર તું હુશીઆર થા. તું બલટમંદ રહે. તું
કદી હારનાર નથી, તું કદી મરનાર નથી.

કમરચેહુર-[વલગી પડી] હવે તું ખરોજ રશીક, ચાલ ચાલ રૂપવંતી
અને મારો શાહ !

બાહુધિરજંગ-શાહ અને રૂપવંતી ! શાહ અને રૂપવંતી ! રૂપવંતી !
[બંને જાય છે.]

અંક બીજો-દેખાવ બીજો.

દેખાવ-દુરથી એક લડાઈનું મેદાન.

{ નજદીકમાં ઝાડ, અને પાહાડો છે તેની આગળ એક આંધળો }
{ બુઢો, અને નવ દસ વરસનો એક છોકરો બેઠા છે. લડાઈનાં }
{ નગારાં તથા રણશીગડાના અવાજો થાય છે. }

બુઢો-ઓ આંધાપો ! આ વખતે આ બુરો આંધાપો કેવો મારો
સરાપછે ! નહીંતો પ્યારા મારા જંગનાં મેદાનમાં આજે હું કેવો ઉલટથી
દોડતો ! કેવો મારા વાહાલાં વતનનો બંધાવ કરતો ! મારા મેટા લડાઈનાં
મેદાન તરફ જો, અને મને કેટલે ત્યાં શું થાય છે.

છોકરો-[મેદાનમાં જોઈને] મેટા બાવા ! આહા લોક ! કંઈ લોક !
કંઈ લોક અરેરે આપું મેદાન કીડીની માફક બેઠા જાય છે ! અરે જુ-
ઓરે કોઈ ! કંઈ ચળકાટ કંઈ ચળકાટ ! ભાલાઓ ચકચક થાય છે જાણે
જોયાજ કર્યો. [તોપોના અવાજો થાય છે.]

બુઢો-હા ! જોતો લડાઈ શરૂ થઈ. નાશકારક મુઘ્ઘમ્મનાં આંમે
બચકાર હથીઆરે છે. લડાઈ ! લડાઈ !! આહા ! મારે લોહી કેવું તપે છે.

છોકરો-[ધભરાઈને] અરે મારા પ્યારા બાવા જીવતા, અને સલામત
હોશ કે ?

બુઢો-મેટા કંઈ શીકર નાં કર, તારો શુરો બાપ પોતાની ખરી ફરજ
બજાવતો હશે, મુઘ્ઘમ્મનાં ઢગલે ઢગલા કરતો હશે; મગર મારા નીરદાશ
મેટા તારે મોટે આ વખતે હું વધારે ધનતેજર છું.

છોકરો-મારી કંઈ ધાસતી નાં કરો. હું તમારી સાથે અંતની ધડી
સુધી બેઠો રહેવય.

બુઢો—અરે ખુની મુદ્દમો જો હમઆં આવી લાગશે તો તેઓ મારી પાસથી તુંને ખેંચી જશે.

છોકરો—મોટા બાવા ! તે કેમ બને ? તેઓ જોશે નહીં કે તમે બુઢા અને વળી આંખે અપંગ હોવા, અને મારા વગર તમાને ચાલે નહીં.

બુઢો—અરે નીરદોશ બચાં એ કર્પાણુ મુદ્દમોનાં ખુની હમડાં વી-શ તુંને શું ખબર છે. [માણસો તથા બંદુકનો અવાજ સંભળાય છે] આહા ! ખુના મરકીનો અવાજ ! એ કોઇ આ બુઢા હાથમાં નાગી સમ-શર આપો કે પછી હું તે મુજી બચ્ચાઓને દેખાડી દેજી. અરે પણ શું કામની સમશર ! આંખનું તેજ જતું રહ્યું ત્યાં સમશરનું તેજ શું કર-શે. એ સાહેબ કદરદાન તું હમારી સમશર છે, બચાવ મારા શાહેને મારા વતનીઓને.

છોકરો—અરે બાવા ! બાવા !! સોનાઇઓ દોડે છે જુઓતો જુ-ઓતો !!

બુઢો—[ઊલટથી] તુરકીઓ કે બેટા ?

છોકરો—નહીં નહીં હીંદીઓ આપણા વતનીઓ.

બુઢો—હીંદીઓ નાસે ? તે કેમ બને ? કદી તેમ હોય નહીં. વાર આહાધરજંગ શું કરે છે ?

છોકરો—આહાધરજંગ ? [આંખ ચોળીને જોઇ] આહાધરજંગ—[એક દમ પુકારી] હા આહાધરજંગ ! એ મારે છે ! કાપે છે !! એ કેવો ભુતની માફક આહાધરજંગ તુરકીઓમાં દોડે છે ! એ આહાધરજંગ પડ્યો !! નહીં નહીં—કોઇએ બચાવી લીધો. અરે બાવા કોઇ જવાન સીપાઇ આહાધર-જંગની પાછળની પાછળ છે, અને જાહાં જાય છે ત્યાં તેની તરફથી લડે છે. ધડીમાં બચાવી લે છે, ધડીમાં મારે છે. એ જવાન કોણ હશે વાર ?

બુઢો—કોણ વળી આપણા શાહેનો જમાઇ કમરચેહર હશે.

છોકરો—નહીં—નહીં બાવાજી કમરચેહરને તો હું સારી રીતે ઓળખું છું. આમે તો કોઇ બીજો છે, અને ગોરા ગોરા ને સોહામણ લાગે છે.

બુઢો—તારે ગેખી શરિરતો હશે. જંગીઓની મદદ આવતો શરિરતો હશે !

છોકરો—બાવા તમે કેહેતા હતા કે શરિરતા તો ગેખી હોય દેખાય નહીં.

બુઢો—બેટા તે ખરી વાત છે, મગર તમે બેચુનાહ બાળકોની આંખે શરિરતા નજર પડે હમો પાપી માણસો છતાં આંખે આંધળા થઇ પડયે.

[હીંદી સીપાઇઓ દાખલ થાય છે.]

છોકરો—સેવા લેવા આપણા સીપાઇઓ હીંદીઓ જાય છે !

બુઢો—શુરા સીપાઇઓ તમે કાંહાંથી આયા ! દારતો લડાઇ કેમ આ લેછે. જરા કહી જાવો તો ?

સીપાઇ—હમો જાભા રહી શકતા નથી. ખીજું લસ્કર મદદ ખોલાવવા દોડયેછે. લડાઇનું સુકાન હાલતો આપણી સાંમેછે.

[સીપાઇઓ જતા રહેછે]

બુઢો—ઓ તારે તો દોડો-દોડો જલદી દોડો !

[એક ખીજો સીપાઇ દોડતો દાખલ થાયછે.]

છોકરો—એ સીપાઇ એ સીપાઇ મારા મોટા બાવા સાથે જરા વાત કરતો જ. મારા બાવાની ખબર આપતો જ.

સીપાઇ—બુઢા જ જ જલદી પાહાડોમાં જઈ આમરો લે, આપણી હાર થઈ ચુકવા આવીએ બધું સત્યાનાશ વળ્યું-શાહ ધાવલ થયોએ.

બુઢો—[ધભરાટમાં] ઓ ખોદા ! ખેટા ખેટા ચાલ જલદી ચાલ જલદી !! મને પાહાડોમાં લઈ જા.

[અંદર જાયછે.]

[શાહલેસશાહ અને કેટલાક સીપાઇઓ દાખલ થાયછે]

શાહલેસશાહ—મારા ધાહ જાવર મલમવટી લગાડીછે. મારો ધાહ સેહેજછે. હું પાંછો લડાઇનાં મેદાનમાં જીવલાવવા તક આપકું.

એક સરદાર—નામવર શાહ તુ'થી લડાઈમાં હવે નહીં જવાયે. જે સેતારે સન્યાસીએ મુરત જોયું હતું તે કેહેછે કે શાહના બદનમાંથી લોહી નીકળવા બાદ, જો શાહ પાંછો લડાઇને મેદાન જાવરે તો લડાઈમાં હીંદી-ઓની જરૂર હાર થાય.

શાહલેસશાહ—કેવી જખરી મતાઈ ! અરે મારા ગરીબ બાહા-ધર સીપાઇઓ ! તેઓની દલેરી હું મારી નજરે નજર જોઈ શકતો નથી, એ કેટલું દુઃખદાયકછે. પણ જાવો દોડો તમારા સાથીઓને મદદ કરી શુરાતણ દેખાડો-જંગ મચાવો-હીંદુનું નામ અમર કરો. હું ગમે એવું દુખ અમવા શકતીવાન છું; મગર મારી પ્યારી રહ્યેત તમારું જે મને લાગેછે તે નહીં અમાઈ શકાયે એવુંછે.

[સીપાઇઓ જાયછે. બુઢો અને છોકરો બાહાર આવેછે]

બુઢો—હું કોઈ કમનસીબથી આજેજ થયલા માણવીનો અવાજ સાંભળું છું. શરીઆતનો પુકાર મારે કાંને પડેછે.

શાહલેસશાહ—બુઢા હું એક એવો માણવી છું કે જેને આશા-નો શરેસ્તો છોડી ગયોછે.

બુઢો—મગર મને જણાવ કે શાહલેસશાહ હજુર જીવતોએ કે ?

શાહુલિસશાહ—હા તે જીવતો છે.

બુદ્ધા—તારે નકી જાણ કે આશા હજુર તુંને છોડી ગઈ નથી. શાહા-
લેસશાહ પોતાની નીચમાં નીચ રહ્યોતો તું પણ રક્ષણ કરનારો છે.

શાહુલિસશાહ—અને શાહલેસશાહનું રક્ષણ કોણ કરશે ?

બુદ્ધા—અમર્ગ આકાશી શક્તિઓ, જેઓ અદલ લોહિતે બચાવેછે
તે શાહને બચાવશે. આપણા શાહની નેકાઓ એવીછે કે તેની કુલે રહ-
્યોતનો ખરો પ્યાર, અને ખુદનો આસરો હરપણ તેને મળે ત્યારછે.

શાહુલિસશાહ—[મનમાં] ઓ જાહેબ હું કેવો પાપીશું. હું નાં
મખર નાચોજ મારા કમબખ્તોને સારું હજાણજ કેવી મખત કરીઆદ ક-
રતો હતો. ઓ આવીદ કેવા કરામત બરેલાં તારાં કામોં! આ પેળા
મારી જીંદગી જે હું કડવામાં કડવી ધારતો હતો તેમાં તેં મીઠાસ ભર
યા શરબતનાં કતરા ફૂં રેડ્યાછે. અને તે કતરા શું છે ? મારી વાહાલી
રહ્યોતનો મુંજ તરફ સ્વચ્છ પ્યાર.

છોકરો—એ મોટા બાવા ! ઓ બેગાના મરદ ! જો જો પેલા મુદ-
ધઓ કેવા ઝનુનથી આપણી તરફ ઘસડાઈ આવેછે.

શાહુલિસશાહ—હા એ ખરા મુદ્ધઓજ છે. અશ્વોસ હું શાહ
જેવો શાહ એક કંગાળ ખીચારાની માફક નાસ ભાગમાં પડ્યોશું. મારી
બાદશાહી જીંદગીનો છુટકારો કરવા મારી પાસ હાલ એક તલવાર પણ નથી.

{ શાહ નાહાસેછે. ખુતખાર, અબદલા અને }
{ બીજા તુરકી સીપાઈઓ દાખલ થાયછે }

ખુતખાર—વાઝવા ! આપણી આશા પાર પડી. એજ શાહ પોતે હું
એને સારી રવેસે પીછાણું છું. પકડો, પકડો.

અબદલા—ચાલો ચાલો તારે આપણે હાથ આવેલું બાજ લઈ ચા-
લો. હીંદી ફાજથી દુર રાહ લેજો. વાઝવા અરબી આપણી પ્રતેહ તો આ
બેમુલ શીકારમાં થઈ ચુકીછે.

[શાહને પકડીને તુરકી સીપાઈઓ લઈ જાયછે]

બુદ્ધા—મારો પોતાનો શાહ મુદ્ધઓને હાથ પકડાવો ! અરે હું કેવો
કંગાળ માણસ ! અરે મારા પોતાનાં શાહને જોવાની મને સક્તી નથી.
બેટા તું મને પેલા કરીણા હજુર કેમ નહીં લઈ ગયો કે મારી આંધળી
આંખે પણ તેઓને દેખાડી દેતે.

છોકરો—બાવા આપણા બધા સીપાઈઓ બચાવને સારું હયાં ના-
સી આવેછે.

ખુદા—નહીં નહીં ખેટા, તેઓ પોતાના શાહનો છુટકારો કરવા જતા હશે. તેઓ તેને આવી હાલતમાં કદી પણ છોડી નહીં જાય.

[હીંદના સીપાઈઓ તથા અમલદારો નાહસતા દાખલ થાય છે.]

એક સરદાર—હું હુકમ કરું કે જામા રહે. કાંદાં નાસો છો ? સખ્તર, બાહાદરજંગ તમોને ખોલાવે છે.

એક અમલદાર—દુસ્મનોનાં બચકાર આગના ચંભો સામે હમો લડવા નાચાર છઈએ.

બાહાદરજંગ—સખર હીચકારાઓ ! લયાનતીઓ સખર !

ખનાવમ અબ ધડી તમો ખુરાની ખુની કખર.

ખીહોછો નીચ માત ! ખીહોછો નાચીજ મુદ્દ ?

મુઆ તમો સીપાહો ! લાયકછો કરવા ભવધ.

શરમ અને હીનપસ્તીની, શું ખોહી પીજાણુ ?

કે હીચકારાપણે શામેહો, ખમાવનું મકાન.

કસમછે મારી દલેરીનાં, કે લેવશ તંમ જાન,

જો જોવશ અબધડી, તમમાં ભયની નીશાન.

ખેહુતર કે ભાકો, આ સમશર ખુનખાર—

મુજ તનમાં, ખુરોછે તમારી નાલેસીનો માર.

ફૂડો આ આંખો, કે ન જોજો હીચકારા સીપાહ,

જઈ મજી મારા માતને, કાંદાંછે શાહલેસશાહ ?

એક સરદાર—શાહ દુસ્મનોનાં હાથમાં પકડાયો ગયો છે. તેઓ તેની આસપાસ ફરીવળી રત્તોનાં પુકાર સાથે તેને પોતાણી છાવણીમાં ખેંચી લઈ જાય છે.

બાહાદરજંગ—શાહ બંદીવાન ! દુસ્મનો તેને ખેંચી જાય છે ? અને તમો ખેશરમા, તમો ખેવશ હીચકારાઓ થડે પેટે તે જોયા કરો છો ? જુઓ જુઓ નજરો તમારો જાહોજલાલ શાહ—તમારો માયાણુ પીતા મુદ્દ—ઓનાં હાથમા ખેંચાયો જાય છે, અને તમો નીચ, પોતાણી જાંદગી વાહાલી ગણી નાહસો છો; હેરછે તમારાં નામ ઉપર !

ખુદા—હજરો હજર આસીરવાદ ઉતરજો તુજ સરપર એ જંગી બાહાદરજંગ ! અશ્વોસછે કે તારો વશદાર ચેહરો, તારો નુરમંદ દેખાવ જોવા હું અસકતછું. વધારે અફ્સોસ એછે કે જે હીચકારાઓ, જે મુજબો તુજ બાહાદરની પાછલ પોતાનાં ખુદા સમાન શાહને છોડવવા દોડતા નથી, તેઓના મોહોજાં જોઈ તે ઉપર પુકવા પણ હું અસકતછું.

બાહાધરજી—મુદ્ધમ્મોનાં ગગડાટથી પાછા હોટો! અને આ જુન થપકો વગર આચકીએ સાંભળીયા કરેછે? અરે આ આંધલા સુરા સીપાઈનાં બદનમાં જે વશદાર લોહી દોડેછે, તેનું એકજ ટીપું તમારામાં હોય તો—જો તમે મને હાલ છોડી જશો તો કયામતની હીનપક્તી તમારે કપાલે ચોહોટશે. જાવો હિચકારાઓ છોડી જાવો, હું એકલોજ જાઉં છું—એકલો મારા શાહના છુટકારા સારું દોડું છું. કીરતીનાં નેચાર સાથ એકલો મારા શાહની બાજુએ લડશ અને મરશ. [જાયછે]

સરદાર, અમલદાર તથા સીપાઈઓ—[ઉચ્ચકારા] બાહાધરજી હ-મો તારી પાછળ આવવા તૈયાર છઈએ.

{ બાહાધરજી દોડી જાયછે તેની પાછળ સરદાર-
રે, અમલદારે, અને સીપાઈઓ દોડી જાયછે. }

બુઢો—એ દેવતાઈ બાહાધરજી! આ નુરમંદ આકૃતાબ તારી તેજ વીજલીનાં ષટકા મારા સુરા બાહાધરજીની મદદે મોકલી દે! ખેટા ચાલ જલદી કોઈ ઉંચી જગા ઉપર ચઢી જા, અને જો કે લડાઈનાં મેદાનને હવે કેવો હીગામછે?

છોકરો—હું આ ખડકપર થઈ પેલા ઝાડ ઉપર ચઢી ચૂક્ય. [ચઢેછે] આ હવે હું બરોબર જાઉં છું—હા! મોટા બાવા પેલા પુરજીઓ નાહાસેછે.

બુઢો—અને બાહાધરજી તેઓની પાછલ લાગેછે નહીં વાઈ?

છોકરો—હા-હા, તે શીહની માફક દોડેછે. હા! કેવો તે મારેછે, કાપેછે, કેવાં જખરાં પગલાં ભરેછે. અરે વળી પેલા—પેલા બેગાનો સખ્સ એની સાથેનો સાથેજ છે.

બુઢો—શાહને તું જોઈ શકેછે કે?

છોકરો—અરે બાહાધરજી શાહની બાજુએજ છે. અને બાહાધરજીની સમશર વીજલીની મીસાલ ચમકે છે.

બુઢો—[પ્રકાર મારી] બાહાધરજી જીવતો રહેજે! મદા જીવતો રહેજે!! માર બસ માર! કાપ દોસ્ત કાપ, જેમ કપાએ તેમ કાપ! એ નાપાક ખવી-સોનું નામ નોસાનજ આ નીરદોશ જમીનમાંથી ડુબાડી ચુક.

છોકરો—(અંદર જોઈને) મોટા બાવા—મોટા બાવા! હવે હું બરોબર જાઉં છું. પુરજીઓ જીવ લઈને નાહાસેછે. હા! શાહ—શાહ! અરે શાહ બાહાધરજીને ખગલગીરી કરેછે.

[રણશીંગડાનો, અને પ્રેતનો ખુશ અવાજ સંભલાયછે]

બુઢો—[ચુલ્લુ મંડોએ પડી] આ કીરતાર! આ જીનત બખ્સ! તારે ઉપકાર તો આ વખતે શી રીતે માનું. મારું બુઢું આંગ ખુશહાલીનાં

નોસથી જવાન ખતી ગયું છે. [છોકરાને] પ્યારા બેટા જલદી નીચે ઉતરી મારી હજુર આવ કે તુંને ખુશી ભર્યો એક ખોસો લેઉ. આવ જલદી મા-રામાં તામાસ ધમ્મા તાકાત રહી નથી. [છોકરો નીચે આવે છે.]

છોકરો—બાવા મને મદદ કરવા દેવો, તમેા ધુજોછો.

ખુદો—બેટા એ ધુજરી ખુશહાલીની છે.

[શાહલેસશાહ બાહાધરજંગ અને હીંદી સીપાઇઓ દાખલ થાય છે.]

શાહલેસશાહ—તારા બાદશાહની જીંદગી ખચાવનાર એ જંગી દલેર ! મારી તમામ રકમ્મિત તરફથી આ આભારની નીશાન કબુલ કર. [હીરાનો ચાન ભેટ આપે છે.] મારાં સ્વચ્છ અને ગરમ આંસુઓ હાલ એ હીરાઓ ઉપર પડે છે, તેથી તેઓનો ચળકાટ ધડીભર ઓછો થશે; મગર આ ભેટની કીમતમાં જરાબી ધટાડો થનાર નથી.

બાહાધરજંગ—મારા નહીં, મગર ખાદાનાં દસ્તે મારા શાહેને ખચાવે છે.

[હીંદનાં સીપાઇઓ અને સરદારો દાખલ થાય છે.]

બાહાધરજંગ—સરદારો કમરચેહેરની કેવી ખબર ?

એક અમલદાર—આપણી ફાજમાં પેહેલ વેહેણો જે ભંગ પડ્યો તે કમરચેહેર પોતાની દલેરી અને બાહિશીથી પાછો પુરી નાખ્યો. મગર મને દલગીરી સાથ જાહેર કરવું પડે છે કે, કમરચેહેરનો ટોટા આપણને ખારી છે.

બાહાધરજંગ—[ગભરાઇ] શું તારે કમરચેહેર માર્યો ગયો ?

એક સીપાઇ—મેં તેને જમીન દોસ્ત થતાં જોયો છે.

બીજા સીપાઇ—હું ખાતરીથી કહું કે જમીન ઉપરથી તે પાછો ઉઠ્યો હતો. જેવો તે ઉડ્યો તેવાજ મુદ્દખાઓએ તેને ઘેરી લીધો, અને તેના હથીઆરો બતારી લીધાં.

શાહલેસશાહ—અરે આ શ્તે ! મગર બેશુમાર ખાધી શ્તે ! !

બાહાધરજંગ—અરે રૂપવંતી આ ખબર તુંને કેહેવાની કાલુ હી-મત કરશે !

શાહલેસશાહ—બાહાધરજંગ, આપણો બેમુલ દોસ્ત આપણે જોયો, મગર આપણું વાહણ વતન ખચાવ્યું. શ્તેહ ને મટિ આપણી રકમ્મિતનો જે જાહેર હક છે, તેની હજુર આપણી ખાતગી દલગીરીને તાબે થવું જો-ઈએ. ચાલો રશ્કા આપણી પેહેલી શ્રજ તો એછે કે તે શહેબનો આભાર માનવો. ખીજી શ્રજ એછે કે જોએએ પોતાના વાહાલા ખાવીંદ અને બા-

હાથ ઘેરા જાયછે, જેઝાઝે પોતાના પીતા અને ભાઈઓનો ભોગ પે-
પયેછે, તેઓને પુરતો દીલાસો આપવો.

(રણશીગડું વાગેછે અને સર્વ જાયછે.)

અંક બીજો—દેખાવ ત્રીજો.

દેખાવ—એક બાગ.

[તોપનખાન માથુકની તારીશમાં ગાયન ગાયછે]

હોદી.

(ફાગન કે દીન એઆર—રાહ)

લણકુટી બોસો એક આપી, ને જ તું છબેલી,

ધુંડેછે તારો દીલબર.—ઠેક.

કોળોછે કાંનીછે, નાખ વનાનીછે,

ખુશબોમાં છે રે ગતર—લણ કુટી

કંમરે ખુંદીછે, બસરાઈ દુખીછે,

દાંતી દાંતી છે જબર—તણ કુટી

વાંકીછે ઠીકીછે, લખવાખી સીખીછે,

તાલે મારા શીકંનદર.—તણ કુટી

પોહારીછે, ચોહારીછે, મારી ગોરીછે,

ખાંડીમાં કમી તલ ભર—લણ કુટી

[ચોકનખાન ધુજતો અને કમકમતો દાખલ થાય]

ચોકનખાન—[ચીરમાં] એધ તું કોણુછે ? શહેતાનછે, શહેતાનનો
નખીરાછે, શહેતાનનો પુંજરો છે, યા શહેતાનનો મેજખાનછે.

તોપનખાન—કેમ રે અપઠ, મેજખાનને હાથની મેજખાની ખાવાન
ની મરજ થઈછે કે શું ? તારી જખામાં કાંતો યા સોઝે કંઈ નરેછે કે
નહીં.

ચોકનખાન—તો પલીદનાં જનેલા, હાથમાં મેદાનમાં બધાનુ સ-
ત્યાનાસ વળો ગયું, મારો કમર ગયો, અને તું બાગમાં બેસી રાગરા શાંના
કાહાડેછે ? બરમા તુંને શું છે, તુંને તો ધી કેરાંછે.

તોપનખાન—કમર ગયો ! શું કમર તારો શું ? આવો ખુબર આ-
વો બલો ! આવો ભાજો ! આવો દયાલુ બડાઈમાં મારયો ગયો ?

થોકનખાન—લડાઈમાં મરી ગયો હતો તો કીરતીની ધોરમાં સુતે, પણ આમ્મે તો તું એવલીસનાં રએવાલ પેલા જલિમ એવલીસનાં હાથમાં કેદ પકડાયોછે તેથી રીબાવી રીબાવીને તેને મારશે.

તોપનખાન—એમ કે ? ચાલ બાલ તારા શેઠને હું છોડવું તો તું શું આપશે ?

થોકનખાન—કમરને તું છોડવે ? આ દોસ્ત ત્યારે તો તું જે માગે તે આપું—દાલત આપું—દુનીઆ આપું—જન આપું—માલ આપું—મતા આપું—ધન આપું—મન આપું—તન આપું—જીંદગી આપું—મારું લોહી આપું—મારો પ્યાર આપું—મારી મોહોબત આપું—મામુ આપું—એવલાસ આપું—અમન આપું—અમન આપું—ગમન આપું—જનમ આપું—

તોપનખાન—[થોકનખાનનું મોહોડું પકડી] અરે સખર સખર જનમ આપતાં મરણ આપી દેશે તો કાંહાં પંચાતી, મને કંઈ જોઈતુ નથી. મને તો બસ માથુક જોઈએછે. [થોકનખાન એકેછે] ધભરાના, હું તારી માથુક નથી માગતો. અરે ચાર શું કહું તે એક ખીજીજી. તે મારી ઉપર શીદા શીદા ને બસ શીદાછે; વાસ્તે તારી ઊમદા સલાહ માયુજી કે તેની સાથ પરણું કે નહીં.

થોકનખાન—વળી તેં ધર પુછડાં વગરની વાત કીધી. બરેબર કે હું તે કોણુ છે—કેવીછે—કાંહાંછે—કોણના તાબામાંછે—કેટલાં વરસનીછે ? કની—આછે—વીધવા છે ચા માતાછે—મમાઈછે—બપાઈછે—કુઈછે—કાકીછે—સાસુછે યા સારીછે ?

તોપનખાન—તારું કપાજી. મારા આતરડામાં ચુથારો થાયછે, અને તું ખાને ખરાબને મશકેરી સુજેછે.

થોકનખાન—દોસ્ત માથુકની વાત આવે ત્યાં મસકેરી પેહલી. માથુકી મોહોબત મસકેરીમાંજ સમાયલીછે. હમણા તારી માથુક આણે તુને કેહું કે મારી જીવતી સાથ કર તો તે બરેબર તહી જો દોસ્ત, એવી મસકેરી કરી તારાપર તે વધુ માયા બતાવે.

તોપનખાન—હું હું તું તો બરો ખબરદાર આશક મળયો. આ-લ વારું સુધ રાખી સાંભળ. એક નારછે, જબરી વંશદારછે. મગરે શરેખે દારછે. પણ સુગંધી અપાર છે.

થોકનખાન—શરેખદાર ! શું શરેખે બકરીછે કે મેંદી ? સુગંધી ચુલા-ખનું ફૂલછે યા ગામની ગરજછે.

તોપનખાન—અરે દોસ્ત શું કહું! મારા શેકનાં બબરચીખાંનાની બબરચત છે. મગર ગરખીથી ભરપુર તેનું તન છે. હા ચરખી તો ચરખી કે પાર વીનાની ચરખી. મારું હરપલ મ ન થાય છે કે તેના બદનની ચરખી સજગાવી દેઉ, અને તેની જે રોચની પડે તેની મદદથી ઊભી પુછડીએ તેના પ્રેમમાંથી નાહાસું—કુ-કુ-કુ-કુ-કુ—

ટોકનખાન—અરે શું થયું! એકાએક શું થયું. તેણીની ચરખી તારા નાકમાં આવીને ભરાઇ કે?

તોપનખાન—કુ-કુ-એ તેના કપડાં-કુ. અરે તેના કપડાં બી તેલ અને ચરખીમાં એવાતો તડખોર કે અતરનો સ્વાસ તેની નજદીકથી નાહાસે. શીઆખાનાં દાહાડામાં રોજ તાપણું કરીએ તોખી તેનાં ચીથડાં બલે નહીં.

ટોકનખાન—ચારે દોસ્ત તારે તો એ પરણી આવી મામી માટી રોહત બાવશે. લાકડાં બાલવાની ગરજ તો તુંને પડેજ નહીં.

તોપનખાન—અરે જો તે મરી જાએ, અને દાતવાને બદલે તેને બાલી હાય તો એક મહીનો સુધી તે બલીઆ કરે એટલો તેનામાં ચી-કાસ છે.

ટોકનખાન—તેની પાસ ચીકાસ છે તો ધડપણમાં તુંને ઘણો કામ આવશે.

તોપનખાન—કેમ છેકજ બેહકીઆ કે—

ટોકનખાન—અરે ચીકાસ એટલે શું સમજાવો? અરે રફાર ચી-કાસ એટલે પછસા-ધડપણમાં તે તુંને ઘણાં કામ આવશે.

તોપનખાન—તેનાં બદન પર ફક્ત ચીકાસ એટલો છે કે જનમ સુધી મને ધી તેલ તો લેવુંજ નહીં પડે. તે સાથે માસનાં ઢગલાને ઢગલા તેનાં ચરીર ઊપર છે.

ટોકનખાન—અરે તારે તો ખાટકીઓની રોજી ઊંધી વળશે.

તોપનખાન—પણ એ મારી પ્રેમે મેંઠોં કોઇથી પકડાયજ નહીં એવી છે.

ટોકનખાન—આમી જાડી અને દોડવે એટલી તેજ છે?

તોપનખાન—અરે તેજ શાની મુછ છે. બસ પકડીએ પકડીએ ને પકડાયજ નહીં. આપણા હાથજ મરી જાય.

ટોકનખાન—અરે દોસ્ત તું કેવો બામગશાળી! એવી તારી બધરી

યાય તો પછી કોઈની તેની નીતી ઉપર અલાપ લેવામાં શક્ય, એવી તારી ધાસીતો જતીજ રહી. વાઈ તેણીનો ચેહેરો કેવો છે ?

તોપનખાન—આહા ચેહેરો ! એમલીસની ખેલેન દાકલુના ચેહેરા કરતાં તો જરા હીક જતરે. અરે પણ તે ખુશનુમાં ચેહેરા ઉપર પરસી-નાનાં ચલકતાં માતીઓનો કંઈ વધાવ યાયછ દોસ્ત કંઈ વધાવ ! અને જરે તે માતીઓ નીચે જમાન જાપર ખરી પડેછે ત્યારે એક એવો તલાવ અનેછે કે તેમાં ઘું અને હું કુખી જઈએ તોપણ યાગ નહી લાગે.

ટોકનખાન—બા તારી માથુકનો પરસેવો ઘુંને મુખારક મને કાઠાં વચે ખેંચેછે. મગર તેમા થુંછ ? એ કંઈ તેણીની ખામી નહીં. તેનું મા-હોડું સાથ પાણીથી ઘોઈ નાખશે તો પછી જાણે જેવી ચલકતી આરસી જોઈ લેવી.

તોપનખાન—[ચીકી] ઓ બાપ રે પાણીએ ઘોઈ નાખીએ ! અરે ગંગા અને જમના નદીમાં રેલ આવે, અને તે સારી રેલનાં પાણીએ તેનું માહોડું ઘોઈએ તોખી પસીનો જાએ નહીં.

ટોકનખાન—તે ઘુંને જોવાનુંછે. વાઈ તેનું નામ થું ?

તોપનખાન—નામ ત્રણ કુટી.

ટોકનખાન—ત્રણ કુટી ? વારે ત્રણ કુટનો તો એક વાર યાય. દોસ્ત તારી રીતમાં આએ ઘુંને ખીજ ખેમુજ બક્ષીસ. ઘુંને વારની ગરજજ નહીં પડશે. કંઈ કપરં બરવું હાય તો તારી બધરીની બંબાઈ પોહાબાઈએ બરી સેવુ હો. વાઈ તેણીનો આકાર કેવોછે ?

તોપનખાન—[મિધડક હસી પડી] આકાર—આકાર—હા ! આકાર તો માંચાથી તે પગ સુધી તપાસુછું તો ગોળ. એક કેડથી ખીજ કેડ સુધી ત-પાસુછું તો ગોળ. જાંઠાં જોગીયું તાઠાં જાણે પૃથ્વીનો એક ગોળો.

ટોકનખાન—અરે વારે જાની, તારે તો ઘુંને કુખીઆની મુસાફરી કરવી નહીં પડશે. જે દેશ જોવા માગશે તે હાજર.

તોપનખાન—ધણું ખરાં દેશો તો એ ગોળા પર હું જોઈ વળયોહું.

ટોકનખાન—વાઈ હીંદુસ્થાન તેના બદનના કયા ભાગ જાપરછે ?

તોપનખાન—તેના બંને હાથમાં. તે મેં એમ વારખું કે બધા જાત જાતનો મશાલો જેને માટે હીંદુસ્થાન પ્રખીઆતછે તે તેણીના હા-થોમાં જરે જોગું તારે.

ટોકનખાન—વાઈ જાણાબાદ કાંઠાંછે ?

તોપનખાન—તેના કપાલ ઉપર. તે મેં એવી રીતે વારખડું કે બધું
ધી ધી ને ધી તેમાંથી રાતને દાહાડો તપકેછે, અને જ્યારે મારી માથુક
તડકામાં જભી રહેછે ત્યારે તે ધી એટલું તો તપેછે કે ખલખલ થાયછે,
અને જો તે ઉપર ધડું ભાજી હોય તો ધડાનો પોરો થઇ રહે.

ઠોકનખાન—વારે ભાયગશાળી આશક! વારે માથેરાન કાંહાંછે!
માથેરાન ?

તોપનખાન—તેણીના નાક ઉપર. મેં તે એમ પારખડું કે તેનું
નાક ટેકડી મીસાલ તેના મોહોડાંની સમાડી ઉપર નીકળી આવ્યુંછે. તે
સાથ બધું લાલ લાલ; અને જેમ માથેરાનમાં લાલ માટીછે તેમ તપકી-
રનાં ઢગણે ઢગલાં તેણીનાં નાક પર લાલ લાલ ચલકેછે.

ઠોકનખાન—બા પું જખરો. સીતલ હવાગી તથા તપકીરનીબીપુંને
હવે ગરજ રહેશે નહીં. વારે મારીસનુ ટાપુ જોડું કે ?

તોપનખાન—તેના બને હોટ ઉપર. કારણ જારે જોજી તારે ખાન
ખાન અને ખાનનાં ઢગ તેણીના મોહોડામાં, અને હોટ તેથી ખરડાય-
લાને ખરડાયલા.

ઠોકનખાન—દોસ્ત એવી બધીરીતો નીહાલ કરી નાખે. બધા ઘર
માડવાનો સામનજ સાથે લેતી આવેછે.

તોપનખાન—અને જારે મારો ત્યારે તૈયાર.

ઠોકનખાન—વારે ખંડાલુ કાંહાંછે?

તોપનખાન—તેના માથાં ઉપર. તેના ખાલની એવી ગીચ ઝા-
ડીઓછે કે ખંડાલાની ઝાડીઓને વીસરાવે. તે સાથ વાઘ જેમ ખંડાલા-
ની ઝાડીઓમાંથી ડોકીઓ કરેછે, તેમ આવી આવી “જુ” તેણીના ખાલ-
માંથી ડોકીઓ કરેછે.

[રણુશીગડું વાગેછે ને તોપનખાન ધુજેછે]

તોપનખાન—ઓ વલી રંગમાં ભંગ આવે શું પીડા!

ઠોકનખાન—તાહાસ તાહાસ હમારે લસકર પ્રેતની કીરીઆ સાર
ભયુ થયુંછે. [જવા માગેછે]

તોપનખાન—પણ મારી માથુકની વાતતો અધુરી રહી ગઇ—

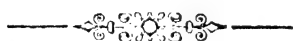
ઠોકનખાન—[જિતાવલમાં] ખીજ વખત ખીજ વખત.

તોપનખાન—તારે હું કયુલ કહું કે ?

ઠોકનખાન—ધીરજથી હો ધીરજથી.

[જતો રહેછે.]

તોપનખાન—ખીજી વખત ! ધીરજથી ! વાહ ! શું તારે એ મવ.
લાગી મારી માથુક માથ માદી કરી જવાની મરજી થઇ છે કે કેમ ? નહીં
કદી નહીં. કદી એનાં હાથમાં જવા નહીં દેજાં. ખોલો આવી માથુક કદી
કુનીઆમાં મળશે ? આવી માથુક ! આવી માથુક !! આવી માથુક !!!
[વજનવરો વાગેછે તોપનખાન ઘબરાતમાં ધુજતો કાપતો નાસેછે.]

અંક ત્રીજો—દેખાવ પેહલો.

શાહાલેસશાહનો નેહલ.

{ મોહનની આગત એક મોટી ખાહલો ચોકછે. ચોકની વ-
ચ્ચો વચ એક તખ્તે તે ઉપર શાહાલેસશાહ લસકરી
દમામમાં બેસેલોછે. શાહની આગવાચ જવાન નારો રીત
ગાર કરી હાથમાં ફૂલ લઈ બેઠોછે. સીપાઇઓ ગાતા ગાતા
કુરચી આવેછે, તેની આગમજ સુરદાર ખાહાધરજંગ પો-
તાના દેશનો વાવેલો લઈને ચાલેછે. જવાન નારો સીપાઇ-
ઓપર તથા શાહ, અને ખાહાધરજંગ ઉપર ફુલોનો વધાવ
પલેપલ કરતી જાયછે.

ગાયન.

(O sing we now right merrily—એ રાહ.)

હા ! ખાશ ખાદાગી, એ બક્ષિશ ગતાઇ,
ને દેશનો બચાવ, એ ખરી હરીશાહ;
હીં:મત: એ પા:મી જય.

જહાલુ જહાલુ દેશ, જહાલી હીંદ શર જમીન,
હીંદ શર જમીન,
હીંદ શર જમીન,
જહાલી હમારી, જહાલી હીંદ શર જમીન. } કોરસ.

રે દેશની પ્રકાશી, રહી બહુ જહાલે,
ને જંગીઓનાં જોરથી, આકાશખી હલે;
જલેમજોર પાંમેઓ શી:કસત.

જહાલુ જહાલુ દેશ, જહાલી હીંદ શર જમીન,
હીંદ શર જમીન,
હીંદ શર જમીન,
જહાલી હમારી, જહાલી હીંદ શર જમીન. } કોરસ.

રે બચાને બાબાં, ને દીકકમ નાર,
આરતો { જુઓ જુઓ બેટા, ભાઈ ભરથાર;
રમે મેલઃવયાં બથ !

જહાલું જહાલું દેશ, જહાલી હીંદ શર જમીન,
હીંદ શર જમીન,
હીંદ શર જમીન,
જહાલી હમારી, જહાલી હીંદ શર જમીન. } કારમ.

રે દેશની આબાદી, કર તું રખ,
ને ટાલ તું હવેથી, ગંભને ગજબ;
વરમાનજે રહેમ રહેમ.

જહાલું જહાલું દેશ, જહાલી હીંદ શર જમીન,
હીંદ શર જમીન,
હીંદ શર જમીન,
જહાલી હમારી, જહાલી હીંદ શર જમીન } કારમ.

{ સીપાઇઓ ગામ રેહવા પાદ જવાન નારો ?
ગુલામંડીએ બેસી બાદાની બકતી કરેછે. }

હુમશે—જહલા.

(પીયા કે ચીવખન પીતમ પીઆરે, ચીતમન લાગીએ તોરારે—રાહ)

તુંઈ તુંઈ તુંઈ તુંઈ, શ્રીજનહાર;

ચીત મન લાગીએ તારે રે—ટેક.

આનું આપ સજી હરોમ કરીતે, જુકર કરતાં ભારે રે;

ખર આવોંદ ને બેટા બંચાવે, જંગ મુશીબત તાળે રે—તુંઈ.

અરજ હમારી માણી મવામી, જોયાં ખુશ દીદા રે;

(મરદો)—પતે પતે કતે અવાજો, શર સીપાઇઓ કાહારે રે—તુંઈ.

ગુલ છરીઆં ફેંકે કુલ દરોઆં, હીત પ્રીતને લારે રે;

કમરચેહરે પર મેહર વરજો, વળો આશીરવાદ હમારા રે—તુંઈ.

શાહુલેસરાહુ—નેક બખત નારો ! બાદા તમારી પરીતર દામ-
ન સલામત રાખે. બાદા તમેને તમારા આવીંદ, બેટા, આપ, અને ભાઈ-
ઓને જંગનાં મેદાનમાં દલેરીથી જીવલાવવા સારું જાલટથી ડસ્કેરાવાની
મકતી બખશે ! શુરા મારા સીપાઇઓ ! સાહેબ તમારા જહલા વતનને
કાજ તમારા પીલતન બદનમાં દલેર લોહી વેહુંતું રાજે, અને હીચકારા-
પણાનું નેહેસ્ત કદમ તમારી છાતીમાંથી નાચુદ કરે.

સીપાઇઓ—જુગ જુગ જુવજો ગરીબોની પરવરેસી કરનાર, અ-
દના અને આગાની દાદને આહાનાર નેકબખત શાહુલેમશાહ !!

{ રૂપવંતી પોતાના બાલક ત્રાથ ગેલી જેવી દાખલ થાયછે. અ-
નીરાધથી સીરાઈઓનાં ડોહામાં પોતાના ખાલીદને શોધે-
અને બાહ્યરજંગ આગલ જાયછે. }

રૂપવંતી—કહાંછે કમરચેહર ! બાલરે મારે। માળેક કમર કહાંછે !

{ બાહ્યરજંગ શીકો પડી પોતાનું મોહિડું નીચું કરેછે. }
{ રૂપવંતી પોતાના પદર આગલ ગુહલુમંડીએ પડેછે. }

રૂપવંતી—ઓ દયાલુ પીતા ! ઓ શાહ અદલ ! આપ મને મારે।
ખાલીદ. અરે મારો બખ્ત આ ગરીબ બાળકને તેનો પદર.

શાહલેસરાહ—બેટી હું બેશુમાર ગંમ ભર્યો છું કે કમર હીઆં
નથી.

રૂપવંતી—મગર તે હમઆં તરત આવી પોહિયથે, એવી આશા તે
રાખી હતી કે નહીં ?

શાહલેસરાહ—મેહદ અધીરાધથી મેં તેની આશા રાખી હતી.

રૂપવંતી—(અધીરાધથી) તારે તે કાંહાંછે ? બાલ બાલ શાહ, તે મરી
તો નથી ગયો ?

શાહલેસરાહ—નહીં નહીં જોદા હમારી આજોજ ભરી બંદ-
ગી જાપર ધયાંન પોહિયાડથે.

રૂપવંતી—[નીરાસ ધધ] બાપ, શાહ, બોલી દે—મારે ખાલીદ ત્યારે
ગયો કે ? ઓ આખર ગયો કે ?

શાહલેસરાહ—તે જીવેછે. મારા હમડાંમાં જીવેછે.

રૂપવંતી—[ચીચારી પાડી] મને નાં રીબાવ, મને કાંટા નાં ભાક.
બોલીદે કે આખર આ બાળક બાપ વીતાનું થયું.

શાહલેસરાહ—પ્યારામાં પ્યારી મારી બેટી, જે થોડી ધણીખી
આશાંછે તે એવી નીરાસીથી ઊરાડી નાં દે.

રૂપવંતી—[દિવાની બની] જરાડી ના દે ! થોડી આશા ! હા આ-
શા ! થોડી આશા ? બાહ્યરજંગ બાલ તું બાલ. તું તો હમેશાં સચા-
ઈનો સાથીછે અરે તું ખરેખર બોલીદે.

બાહ્યરજંગ—(દીલગીરીથી) કમરચેહર જડતો નથી—

રૂપવંતી—જડતો નથી ! એટલે શું ? બાહ્યરજંગ અરે તું ખી
ખર નહીં કેહતો કે ? અરે આ ગજબ ભર્યો ગગડાટ દુરથી મને સાંભ-
ળવા ના દેવો. આકાસી વીજલીનાં ગોળા એકદમ મારા શર જાપર ફેંકી
મારે બેશુ બાલી નાખો. તે જડતો નથી ! ઓ એવું બેઠંગ નાં બાલ
એકદમ કહીદે કે તે મુઓ—મુઓ.

ખાહુધરજંગ—ત્યારે શું હાથે કરી તું મને જુઠું બોલાવેછે ?

રૂપવંતી—જુઠું ! ઝો ત્યારે તો તારા ઊપર હજારો હજાર આસી-રવાદ—અરે પણ આ ઘભરાટ, આ નીરાસી, આ બેખબરીમાંથી મને બાહાર કાઢાડ. ઝો મારા નીરદોશ બાળક, તારા બંને હાથ આકાશ તરફ ઊભા કર. અરે કદાચ તારું બેધુનાહપણું મારા આ નહીં ખમાય એવાં કુઓ કરતાં આપણી દાદ સાહેબની દરગાહે જલદી પોહોઆડશે.

ખાહુધરજંગ—કમરચેહર કેદ પકડાયોછે.

રૂપવંતી—બંદીવાન ! તુરકાઝીના હાથે !! જલેમજોરના પંજમાં ! અરે ત્યારેતો તે મુઝો મુઝો ખચીતજ મુઝો !

શાહુલેસશાહ—સારાંની વકી રાખ. આ દેશનો મારો મોટામાં મોટો ગંજ મુદ્દમોને આપી હું કમરચેહરનો છુટકારો મેળવશ. મારા એલચીને એવી દરખાસ્ત સાથ તુરત હું દુરમનોની છાવણીમાં રવાને કરું છું.

ઓરતો—કમરનાં છુટકારાને સારું હમારા જવાહેરો, હમારા હીરા માતી, શેનાં, રૂપાં સર્વ માલ અસખાખ આપી દઈશું. નો જો રૂપવંતી આય જો. [ઝારતો પોતાના ગરેહના કાઠાડી આપેછે.]

શાહુલેસશાહ—જો જો બેટી કમરના છુટકારાને સારું એઝો બધું આપી દેશે. ઝો સાહેબ આવી વશદાર, આવી માયાળુ રહ્યેત તે મને બક્ષી છે તેથી હું તારો કેવો આભારી છું !

રૂપવંતી—તારે મને એલચો સાથ જવાદો. દુરમનની છાવણીમાં મારો છુટકારો માગવા હું જાઉં છું.

શાહુલેસશાહ—રૂપવંતી જરા અદેસો કર. તું શકત બધરી નથી મગર ખચાંની માતાખીછે. તારી બેમુલ આબરૂ અને તારા બાળકની સલામતી, તારી હુલડ ચાલથી જોખમમાં નાં નાખ. એ ખુતી મુદ્દમો જેવી તુંને જવાનીનાં બાહારમાં ખીલતી ખુબસુરતીનાં બાગમાં હસતી, અને નીરદોશપણમાં ખાલેસ જોશે ત્યારે કમરચેહર ઊપર વધારે જુલમ પાડશે. વધારે મજબુત જજીરમાં તેને જકરશે. તુંને જોઈ તારી સલામતીની ધાસ્તીમાં કમરનુ દીલ વધારે તુટી જશે, વારતે આપણો એલચી પાછો આવે તાહાં સુધી થોખ.

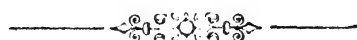
રૂપવંતી—[અધીરાધથી] એક પળખી નહીં. એલચો કોણ ? તમો મને કહોછો. ઝો મારો ખાલીદ, મારો માલિક, મારો સાહેબ ચાલો ગયો, હું ધુકું છું તેની લાસને લડાઈનાં મેદાનમાં ધુકું છું. જાઉં છું તેની પાછળ કરું છું આ દુનીઆ તયાગ. મારા કમર—ઝો કમર—ઝો—ઝો—

[દીવાની થઈને જાયછે]

સાહસિસસાહ--આહાધરજંગ તું પાછલ દોડતો. રૂપવંતી અરથી
ધેલી થઈ ગઈ. [આહાધરજંગ દોડી જાય] મારી બલી રહ્યોત જો કમર
પાછો નહીં ડરશે તો મારા રોશન મેહલમાં સીંહાનું વાદળ ઉતરશે.

લોકો—બોલ કમરને પાછો બક્ષો! બોલ મેહરબાન થશે!

(પડો પડે.)

અંક ત્રીજો—દેખાવ બીજો.

દેખાવ—લડાઈનાં મેદાનનાં સુરદાની લોકો પડેલી.

{ કોઈનો હાથતો કોઈનો પંગ, કોઈનું ધરતો કોઈનું બદન
{ કપાલ લોહી લહાન છુટું પડેલું. રૂપવંતી આહાવરી }
બની કમરને સોધે, અને રૂડન કરે.

રેખતો—સીંધ તિરવી.

(ઇશ્કોમે તેરે કોહે ગમ, શરપર લીઆ જો હા શાહા-રાહા)

હુંડું હુંડું કરું રૂદન, પ્યારા કમર પ્યારા કમર,
માહિતમ કરું અપ્રશોમ ગમ, કાંહો રે તારો દોર દમર.—હુંડું
લોચ જોઇ સીંધાવોનો, નહીં દીશતી તારી સુરત,
જાની બનયો એ શું બતાવ, છુપાવી બેડું શું અબર—હુંડું
ગર શનમ મરવું હતું, જીતારી કાં આ બેખબર,
મારી મહને મરવું હતું, નહીં રેહતે દેહમત ડર—હુંડું
લોહીની ધાર અશમોમાંથી, ફલેજમાં પડ્યા સુરાખ,
બોલી બોલાડું મથી મથી, મજન કંઈ તો આ કદર—હુંડું

રૂપવંતી—બે અબર તું કાંહાં પડ્યોએ આ જાન!

મુકી રખડતી મને માતને દરમીઆન,
લરકરી જેખનાં એ મારા શૂરા સીંધાહ!
મારી કેમ ન ગયો આ જીવ મુમરાહ.
રૂપવંતી તારીનો માંબળે છે પુત્ર!
જાખમો થયા કારી, બુરો મારો અવતાર.
વેર મારું જીરણજ, કંગાળ હું નાર,
રરતાખેજ ઉઠાડી તજુલું સંભાર.

[બાલકને] આ મારાં બાળક તારું શું થશે?

[દીવાની થઈ દોડે. આહાધરજંગ દાખલ થઈ તેણીનો હાથ પકડે.]
આહાધરજંગ—રૂપવંતી! આ રૂપવંતી! કોઈને ખાતર નહીં તો આ
બાળકને ખાતર તું--

રૂપવંતી—ઐ મારું બાળક—મારું બાળક—નીરદોષ જીવ બોલ
બોલ હજુ તારો બાપ છે કે ?

આહાધરજંગ—રૂપવંતી જાંહાં સુધી આહાધરજંગ જીવે છે તાંહાં
સુધી કદીબી શું તારું બાળક બાપ બીનાનું કહેવાશે ?

રૂપવંતી—અરે થોડા વખતમાં ઐ માઁમે વગરનું નહીં થશે કે ?
કમરનો જખમ કદીબી હું ખમસ કે ? કદીબી તેની પાછલ મારાથી જી-
વાય કે ?

આહાધરજંગ—હા તુંને જીવવું પડશે, અને તેની કમરના બચાંને
ખાતર. રૂપવંતી જો કમરઘેરે બપર તારો ખરોજ સાહ હતો તો તેનાં
દોસ્તનું સાંભળ.

રૂપવંતી—મારી આળમનું બોલેલું સાંભળવા તુંતો શરમાવશે
બોલ કમરનો દોસ્ત નહીં ઢાલુ હતો ?

આહાધરજંગ—છુટું પડતી વખતનાં તેના બોલો—

રૂપવંતી—તેના છેલ્લા બોલો, [ધેલી થઈ જઈ] બોલ બોલ જલદી
આહાધરજંગ—તે મને બે વીસવાસ ભરેલાં કાંમ સોંપી ગયો છે.

એકતો તારાં બચાંને દેવાનાં આસીરવાદ, ખીજું તો તુંને એક છેલ્લી
અરજ.

રૂપવંતી—તેની છેલ્લી અરજ ! એક તેની છેલ્લી અરજ ! અરે
બોલીદે બોલીદે.

આહાધરજંગ—મારાથી છુટો પડતાં તે કહી ગયો છે કે “જો લ-
ડાઈમાં હું મરું તો મારી રૂપવંતીને તારી બધરો કરવા, અને મારા બાળક-
નો બાપ થવા કબુલ થા.” ઘણી રગજીગે મેં આંતે મારી સમજેરનો તેને
કોલ આપીઓ, અને હમો છુટા પડ્યા. રૂપવંતી, પ્રકત આઁમે હું તેની
છેલ્લી અરજ, શરજ તરોકે જણાઉં છું. મારા તરફથી હું કસી એવી આશા
રાખતોજ નથી, યા જરાખી દાવો કરતો નથી.

રૂપવંતી—[માથું પકડી] હા ! શું મારો અકલ ગુમ થાય છે કે ?
ઐ મારા મગજમાં આતસી ભયંકાર જોસો ! કમર ! કમર ! તું તારાં
નીરદોષ હાંડાંનો ભોગ થઈ પડ્યો છે. તું—તું—આવી છેલ્લી અરજ કરી
જાય—અરે તારાં મોહાડામાંથી એવા હરફો નીકળે !

આહાધરજંગ—રૂપવંતી ! કેવો બીકાર ભરેલો શક તું તારા મગ-
જમાં બંધો કરે છે.

રૂપવંતી—હા—હા, એ દેખીતું છે. તેને સરયાંમ શંદામાં પ્રસા-
વીઓ. જે ઠકાણે ખુનીઓનું ટાલું એકડું મળેલું, જાંહાંથી માણસાઈ

સકતી મુશામત આપવા નાચાર, તાહાં તેને આંધણો બતાવી લઈ જવા-
માં આવ્યો, અને તે પડ્યો ! આ તે પડ્યો ! બાહાધરજંગ પાસે મદદ
માગવા તેણે ફોકટની કલાપીટ કીધી. દુરથી તેં તેને મરતો જોયો, અને
તું હસીઓ, તારાં જીગરમાં ક્યાર વલીઓ. તું તેને બચાવી સકતે અલ-
બત તું ચાહાતે તો તેને જીવતો રાખી સકતે, મગર તેં તેને નહીં બચા-
વ્યો. નહીં બચાવ્યો.

બાહાધરજંગ—ઓ નુરમંદ આપતાબ ! તારી રૈયતની અંધાપાને,
ઝરફોને, અને દગાને અજવાલામાં લાવેછે ! મેં આવા આવાની આશા
રાખી હતી ! એવાં કાંમને, એવાં ચકને, એવા ધીકારને હું લાયક છું ! રૂ-
પવંતી બેહેતર કે આ મુમશર મારાં હાડામાં ભાડા દે

રૂપવંતી—[તાણો મારો] નહીં તું જીવ, જીવ, 'યારને ખાતર જીવ.
જે પ્યાર તું શાધેછે તેને ખાતર જીવ. તારા દગાથી, અને તરફથી મો-
તને રવાની થયલા તારા દોસ્તની લોહી લુહાન પેરમાંથી જે પ્યારનાં
મોહર ફટકે તેને મારે જીવ. પણ તું મારી હજુર કમરનાં છેલ્લા બોલો
લાવેછે નહીં ? તારે આંબળ, મારાખી આંબળ. આ બાળક તુને પોતાને
બાપ કરી કેહે. હું કંગાલ તુંને મારો ધણી કરી બોલાઉ, તેના આગમજ
આ બચું મારી છુડાઈ ગયલી છાતીમાંથી કાતેલ જેહેર કાઢાડી પી જશે,
તેની આગમજ હું મારા મુએલા ધણીની પડોમમાં પડેલા નીચમાં ની-
ચ સીપાઈની પેર સાથે જોડાવશ. આંબળયા કે ? એ મારા છેલ્લા બોલોછે.

બાહાધરજંગ—[લાલને પીળો બની] ઘેર ધનસાશી-નહીં જોયલી
ઘેર ધનસાશી—નહીં આંબળેલી ઘેર ધનસાશી. [યુસાથી ફેરા આવેછે] નહીં
તો મને તારો દોસ્ત કરી બોલાવ—તારો બચાવનાર કરી કેહે.

રૂપવંતી—[દીવાની થઈ] નીકળ તારું કાળુ કર. બોદા શીવા મારો
કોઈ બચાવનાર નથી. એકવાર પ્રીથી આ બાળકને મારા હાથમાં લઈ
લડાઈનાં મુનરેજનાં મેદાનમાં જવશ. તાહાં દરએક મુડડુ ઉકળ પાડળ
કરશ. તાહાં મારા હસ્તે ચેહેરેનાં કમરનો દેખાવ મોતના પાશમાં પડેલો
શાધશ. બહા મુઘી મારી નેસોમાં મારું લોહી પાણી થઈ જશે તાહાં મુઘી
બધંકાર મારી ચીચારીઓથી કમરનુ નામ પુકારશ. તેના તનમાં જીદગીની
બારીકમાં બારીક ચીનગારી રહી હશે, તો જરૂર તે મારો અવાજ પાર-
વશે. તે પોતાની અરધી બંધ આંખ જાળશે. તે મારી તરફ જોશે, અને
મને છેલ્લા આસીરવાદ દેશે. મગર તે તાહાં નથી મળ્યો તો મારા બા-
ળક ! આપણે તુરકીઓની ધાવણીમાં જઈશું. તારો આ નીરદોશ ચેહેરો

હાનરે તલવારોની હારમાંથી મારે રત્નનો ગાલો કરશે. તેઓની માણ-
સ છે. હોવાનતો નથીજ. એવું સખત હર્ષકું તેઓમાં કયું છે કે એક આ-
ળક પોતાનાં કેદી આપને શોધવા નીકલે, એક આરત પોતાના લોહી લુહાન
આવીદની મદદે નીકલે, તેને તેઓ ધાતકીપણે અટકાવશે, તેઓને તાછા
હાંકી કાઢાડશે. નહીં નહીં મારા આળક જાણું જ્યુ તાહાં આપણે મલા-
મત રહેયું. સાલ બેઠા આપણે દોડીએ, અને તારા આપને, તારા જંગી
આપને, તારા દયાલુ આપને, તારા યુલાખ આપને શોધી લાવીએ.

[દોડી જાય છે.]

આહાધરજંગ—ઓ રૂપવંતી તારો નજવામાં નજીવો કપડો જો
મને વાનની લાય પડેતો, દુનીઆમાં મારા જેવો કંગાળ ખીજો કોઈજ
નહી. મગર ધીરજ—સજ્જી. રૂપવંતીની સલામતી મારે પેટલાં જોવાની
છે. તારબાદ એણીની ખાતરી કરશ કે મને કેટલું મોટું દુખ આપ્યું છે.
કેવો મોટો ધેર ઇનસાફ કીધો છે. [જાય છે.]

અંક ત્રીજો—દેખાવ ત્રીજો.

જલેમજોરનો તંબુ.

[જલેમજોર બેચેની અને જુસા ભર્યા કોપથી સાલતો દેખાય છે]

જલેમજોર—નસીબ! બેઠંગ નસીબ! શું તારીજ વગર ઘડાની
મરજી માશક તું સાલશે? શું મારો નામ, એ તારી મગરૂરી છે? શું મારું
નખોદ એ તારી ખુશહાલી છે? તું ગમે તેવું સખત થા, મગર હું, પાછો
હટનાર નથી. ગમે તેવું તું મારા ઉપર ધાતકી થા, મગર હું નીચે પડું,
અંતે કચડાઈ મરું તેની આગમજ એકજ હસતો દેખાવ મારા ઉપર ફેંકજો.
અને એકજ વેર, એકજ વ્હાલું વેર, એકજ મીઠું વેર જે કમરચેહરનું
માત છે તે વેરમાં મને શતહમદી બખશ જે.

[મોહાબતેજન દાખલ થાય છે.]

જલેમજોર—એ કોણ છે? કોણ અંદર દાખલ થવાની હીમત ક-
રે છે? મારા પેહરેગીરે શું આવી રીતે પોતાની ફરજ બજાવે છે કે?

મોહાબતેજન—તારા પેહરેગીરેએ પોતાથી બનવું કીધું; મગર
ન્યારે હું તેઓને તાબે નહીં થઈ, ત્યારે મારી ઊપર જાસ્તી ચલાવી મને
ડૂર રાખ્યા કરતાં તેઓની ખરી ફરજ શું હતી તે તેઓ મારી રીતે સ-
મજી ગયા.

જાલેમજોર—તું હાઝ્યાં શું માગેછે ?

મેહોબતેજાન—હું હાઝ્યાં જોવા આવીશું કે એક જગી પેહેલવાન પોતા બપર પડતા કમનસીબનાં જખુન ષટકાઓને શી રવેસે ખમી શકેછે. જાલેમજોર તું શાંત નથી. તારું મગજ ફેણાણે નથી.

જાલેમજોર—તારે શું તું એવું કેહેવા માગેછે કે પેલા નાપાક મુદ્દાઓ, કંગાલ કમરની સરદારી હુકળ આપણા શુરા સીપાહીઓની છાતી વીંધી ફતેહમંદ ચાલયા ગયા તે બનાવ બપર હસું, ખુશી થાઉ ?

મેહોબતેજાન—નહીં, નહીં; પણ એક જગજગતું તુશાન પસાર થઇ જવા બાદ, જેવી રીતે શીહા અને થંડી રાત ખીરાજેછે તેવો હું તુંને જોવા માંગુ છું. ખુદરતમાં ગજબનાક બનાવો બનવા પછી જે ગંભીર, અને દબદબા ભરેલો દેખાવ થઇ રહેછે, તેવો હું તુંને જોવા ઇચ્છું. વળી હું તુંને એટલો તો ખાતરી ભરેલો કરવા માગુ છું કે આવતી કાલે એક નવી સવાર ઉગશે, જે વખતે તું જેવા લડવઘાઓની હીંમત અને બલક પાછી તાજ થશે; અને ત્યારબાદ તુંને આવતા વખતની ધાસતીની યા ગયા વખતની ગમીની કરી પરવા નહીં રહેશે.

જાલેમજોર—ઝોરત ! મેહોબતેજાન ! અરે મારા તમામ સીપાહીઓના દીલ તારાં જેવાં કેમ નહીં બન્યાં ?

મેહોબતેજાન—ત્યારે તો આજ રોજ તારા બપર હીંદનું જળકવું તાજ ખીરાજતે.

જાલેમજોર—જાહાં સુધી મારી જીંદગીનો જન્મ પેલો ખુશ કમર દુરમનોનો સરદારી ભાગવેછે તાહાં સુધી મારી આશાઓ મને ઊડી જાયછે.

મેહોબતેજાન—જાલેમજોર તું સર્વમાં પેહેલવાનનું નામ ખપાવેછે નહીં વાર ? હું તારે તું પેહેલવાનની તપાસને સારું હાઝ્યાં આવીશું તારી હીંમતની તપાસ નહીં; મગર તારા ઉદાર દીલની તપાસ. જાણ એ જાલેમજોર કે કમરચેહેર તારો બંધવો થઇ ચુકેછે.

જાલેમજોર—તે કેમ ?

મેહોબતેજાન—તે નકકીજે. ગીરજતારે તેને સાંકળથી સીકરેલા આપણી છાવણીમાં લાવતાં જોયો. એ ખપર હું પોતે તુંને આપવા આવીશું.

જાલેમજોર—મેહોબતેજાન, આસીરવાદના ધોત તારા બપર હું એ ખપરને મોટે રેડુ છું. શું કમર મારા પંજમાં ? [ઉસ્કેરાઇ] ત્યારે તો હું ફતેહમંદ છું ! [ખુશીથી કુદી] ત્યારે તો આજની ફતેહ મારીછે.

મોહાપતેજાન—જલેમજોર આ તારી જંગલી, અને હીચકારી ક્ષતેહછે. આવી તારી ચાલથી તું મારામાં અધીરાઇ પેદા કરેછે, જે માણસની દલેરી, જેની બાહધુરી, જેની બાહોશી, જલેમજોરને ધભરાટમાં નાખેછે; જે માણસના કમનસીબ જલેમજોરની ક્ષતેહછે; જેનું બંદીખાનું જલેમજોરની સલામતીછે તે માણસને હું જોવા અધીરી થઇ રહીશું.

જલેમજોર—પેહેરેગીર ! [પેહેરેગીર દાખલ થાયછે]

જલેમજોર—પેલા બંધવા કમરને હીયાં ધસડતો લાવ. ચાલ જલદી તે દગાજોરને ખેંચી લાવ. [પેહેરેગીર જાયછે.]

મોહાપતેજાન—તેનું શું કરવા માંગેછે ?

જલેમજોર—માત ! રીખાવી રીખાવીને મારતું માત ! જહાં સુધી મારું બળતું વેર એના રંગીન લોહીના છેલાં ટીપાં સુધી નહીં ધરાશે તા-હાં સુધી માત ! જહાંસુધી એના દમમાં જરાવણુ દમ રહેશે તાહાંસુધી મા-ત ! [ખુશી થાયછે]

મોહાપતેજાન—લયાનત પડી તારા અવતાર ઉપર ! શું મારી દુનીઆમાં, તું એવું કેહેવાડવા માંગેછે કે જલેમજોરથી હીંદ પ્રતેહ કરી ન શકાયું, ત્યારે તેણે હીચકારાપણે કમરચેહેરનું ખુન કીધું.

જલેમજોર—ગમે તે કેહેવાય. હું તેની કુચ પરવા રાખતો નથી. એની સજાતો નકકી થઇ ચુકીછે.

મોહાપતેજાન—[ચુસાથી] તારી મરજી માફક કર; જા ગમે તે કર; પણ એ ખુની, સાંભળ કે આ ખુબર જવાનનું એકપણ ટીપું નીચ-પણે જો તે વેહેતુ કીધુંછે તો એમજ સમજ કે હમેશ સુધી મોહાપતે જાન તારા હાથથી ગઇ.

જલેમજોર—એક બેગાના મરદની આટલી તરફદારી ! એનાં તાલે સાથ તુને શું લાગતું વળગતુંછે ?

મોહાપતેજાન—એનું તાલે ? અલખત કંઇજ નહીં. મગર તારી કીરતી એ મારે મનથી દરએક ચોજછે. શું તું એવું ધારેછે કે એક તર-શ્ચી રૂડી તારી આબર, વાજખી તારી વખાણ, અને અદલ તારી કી-રતી તારી પામથી નાબુદ થાએ, અને ખીજી તરશ્ચી હું તારાપર મોહાપતે દોડાવશ ? મને વધારે મારી રીતે પીછાણ.

જલેમજોર—તુંએ મને મારી રીતે આગળથીજ પીછાણી લેવો જોમતો હતો. તુંને આગળથીજ જાણવું હતું કે એક વખત જેનાંપર મારે ધીકાર બેઠો તો તે ધીકાર મારા પેરમાંજ પુરો થવાનો.

[કમરને સાંકળે બાંધી પેહેરેગીર લઇ આવેછે.]

આવો આવો હીંદના સાહાબદા કમર સાહેબ ! [તકોરથી] ધણે લાંબે વખતે આપણે મળ્યા. તારા ખુશ દેખાવ ઉપરથી તો એવું લાગે છે કે તેં તો જામરી આરામ ભરી જીંદગી ગુજારી છે. લડાઈની જંગલમાં અને શીકરમાં તેં આવો ગમરૂ ખીલતો દેખાવ જાળવી રાખ્યો છે તેનો ભેદ શું વારં ?

કમરચેહુર—તે જાણવાથી તુંને કશો શસ્ત્રેદો થતાર નથી. લડાઈની જંગલ ગમે તેટલી હોય મગર હઠમાં, [પોતાના હઠમાં તરફ હાથ કરી] હઠમાં, સદા સલાહ સંપન્ન રાજ કરે છે. જાણી લે મોટા ભરમ તો એમાં છે.

જલેમજોર—[યુસામાં] ખંદા પોરીઆ, તુંને તાણા મારવાનાં મુને છે નહીં ?

મોહુબતેજાન—તુંને વાજખીજ જવાબ મળ્યો છે. એ કમખખત થાય સા વારતે એવી રમત કરે છે.

જલેમજોર—અને તારી તો શાદીપણ થઈ નહીં વારં ? એક યુલેયુલાય છોકરાનો તુંતો બાપ પણ થયો છે નહીં વારં ? હા ! એક ખુબરૂ છોકરો પોતાના બાપની તમામ વશદારીનો, અને માદરની તમામ ઇમાનદારીનો વારેસ !

કમરચેહુર—પોતાનો બાપ જે ધીકાર; સર્વ તરફ, જુલમ, અને દયાભરી સીજોપર નાખે છે તેનો વારેસ. પોતાની માદરની તમામ સાહાલેસાહ, નેકી, અને સુચાઈનો વારેસ ! જલેમજોરનો દુનીઆમાં જે તમામ ધીકાર છે તેનો વારેસ.

જલેમજોર—હું તે બાપ વગરનાં બાળકને મોટું ખરેખરોજ દલગીર છું. કાણુ આવતી બામદાદ આગમજ તે આ જીહાનમાં તુંને બાપ તરીકે નહીં પુકારશે. કમર ખોદા સાથ તારો હીસાબ નક્કી કરી રાખ.

મોહુબતેજાન—જલેમજોર ! નહીં કદી નહીં.

જલેમજોર—તું હઠમાંથી જ નહીંતો મારો આતશી કોશ સંભાલવો ભારી પડશે.

મોહુબતેજાન—હું હીઆંથી જતાર નથી. હું તારા કોશની કુચ દરકાર કરતી નથી.

કમરચેહુર—સખી દીલની એ ખુબસુરતી ! તારી ખુદાઈ ખવાસની દયા જે મારાં બલાને મોટું કારગત નથી લાગવાની તે ખીજને મોટું જાળવી રાખ. જે વાઘ પોતાના ખુરા પંજમાં પોતાના નાચાર શીકારને લઈને ખેંડા છે તેને છોડવાની ફાકટની તજવીજ ના કર.

જલેમજોર—એમ્મલ બજવાજોર! તું તારા શાહ, અને જોદાને છોડી નાહાસી ગયલો ચોરછે.

કમરચેહુર—એ તદન જુકુંછે. હું હીમતથી ના પારુંછું.

જલેમજોર—શું તું તારા દેશની ફાજમાંથી નાહાસી ગયલો બજવાજોર નથી? જંગલી બુટપરસ્તો સાથ જોડાઈ તે તારા દેશની સામે લડાઈ શું નથી ઉઠાવી?

કમરચેહુર—નાહાસી ગયલો બજવાજોર! હું? કદી નહીં. હું ચોરો સુટારાઓ, અને ખુનીઓ વચ્ચે જનમ પામ્યો નહીં. હતા. જ્યારે તુરકી ફાજ સોનાના ધીકારવા જોગ હવસથી લલચાઈ, જ્યારે તે લસ્કર તારા કર-પીણ લોભથી ઉરકેરાઈ તુરકી લોકની આબરૂ જુલુ ગયું; માણસાઈ પ.ણની શરજો ત્યાગ કીધી ત્યારે તેઓને હું છોડી ગયો. મેં મારા સ્વ-દેશ સામું લડાઈ કીધીજ નથી; પણ જે ખુનીઓએ, જે સુટારાઓએ, મારા દેશની સત્તા પોતાના હાથમાં આપખુદ રીતે લીધી તેઓ સામે હું લડ્યોછું. મારા દેશનાં જે જે વાવટા નીચે રહી મેં હથીયારો બાંધ્યાં હતાં તે વાવટાઓ ધનસાફ, મહજબ, અને દયાના એલકાબથી જગપ્રસી-ધ હતા, હવે જો એ નામાંકીત વાવટાઓને નીચે તોડી પાડી પગ તળે દાખવામાં આવે તો પછી મારું દેશ જેવું કંઈ રહ્યુંજ નહીં. હું બજવા જોરછું એવો મને કપડો આપનાર કોણ નર હીમત ધરાવેછે? કોણ પાસ એવું કેહેવાની ખરી સત્તા છે?

જલેમજોર—તારો ધનસાફ કરવા તથા તુંને સબએ પોહંઆડવાની સત્તા ધરાવનાર શખસો હઈઆતછે.

કમરચેહુર—મારા ન્યાયધીસો કોણછે? કાંહાં?

જલેમજોર—હમારી લડાઈની રુબા, હમારા શુરા સરદારો.

કમરચેહુર—તમારી સબા! અરે પહેરેજગાર શીવાય એવો ખીજો કોણ અદલ ન્યાયધીસ તે સબામાંછે? જો તે બુજોર્ગ હજુ હઈઆત હશે તો તેને હું મારા ખરા ધનસાફની, અને ખરી દાદની અરજ શુભ-રથ તે વતરેગે ખીજા કોઈનેજ નહીં.

જલેમજોર—જોઈએ તો એમજ કેહેની કે તેં જે જે મોટાં શુ-નાહ કીધા તે પહેરેજગારની બેવકુશીથી.

મોહુખતેજાત—પહેરેજગારની બેવકુશી! ખરેખર તે બુજોર્ગનાં નરમ કલાંમાં તારાં ધાતકી હઈડાંમાં બેવકુશી લાગતી હશે. અરે જોદા કંઈ એવું બને કે જીવું ત્યાં સુધી પહેરેજગારની બેવકુશીમાં હું ભાગ લઉં શકું!

કમરચેહર—કદી ન પોકારું કે હતો પહરેજગાર
 દગાખોર તમ ફાળથી મને નસાડનાર.
 રળીઆમણું હીંદ, જે હમેંછે હાલ આપાદ,
 દાસ જેને પાનેલો, બળવી સેવા.
 નનામા જેના વણ કીધાં હલીઆરી ભરયાં,
 માંગી આપતાખી ગરમી બાગબગીચા કાજ.
 રીજયા હીંદી લોક, ખીલ્યો ઉધોગ ઉતમ.
 બાહોશીથી બળવ્યાં કાંમે નેકબખ્ત,
 દરદીઆ પીડતા થયા તનદરેસ્ત ખુશ,
 શાહ અને સીપાઈ બન્યા ખોદા પરસ્ત.
 હીંદનો મુલક દીસે જેવું નવું તરકી દેશ.
 દોસ્ત મારો પહરેજગાર રેડવા આસીરવાદ
 લંબાવશે આપ દસ્ત સખાવત સમાન,
 તમ ખુનીઆની હાજરીમાં ખોદાઈ મુજ ધ્યાન.

મેહિાખતેજન—આહા! ખરા સુખી અને નેક કમરચેહર !! જલેમ-જોર ! જે શખ્સનાં આવા ખુદાઈ કામ, જેની આવી મનશની નેક, તેને શું તું માતની ધમકીથી દબાવશે ?

જલેમજોર—ખેઅદબ હકીલા જવાન ! હવે તારા ઊસ્તાદનાં પવી-તર આસીરવાદોની હુકમ્યાં આશાનાં રાખતો. તે તો તારી માફકજ તુર-કીઆતા સતર સાથ મળી જવા નાહોછે. તું તારા ઉતમ કાંમેને સારું ઊતમ ઇનામની આશામાં બેઠોછે નહીં વારું? તો આવતી કાલનો તવલુદ થતો આપતાખ તુંને, મારી અને મારા દેશની ખરાખીના ભાગ તરીકે માતનાં પંજમાં સુતેલો જોશે.

મેહિાખતેજન—સખર એ જલેમ, પેહેલાં મારું સાંભળી લે. અ-દલ ઇનસાફની તારામાં ખુટછે તો મોટું મન ખતાવ, ઉદાર દીલ દેખાડ. વચમાં તારાં દેશની ખરાખીનું બાહાનું શાનું લાવેછે? તારાં આતસી કોષ સાથ દેશને કશું લાગતું વળગતું નથી. તું જંગલી ઝનુનથી ખુન-ખાર બન્યોછે તે કંઈજ નહીં પણ ફક્ત તારું છુપું પેર લેવા કાજ. તારો ખાનગી ધીકાર પુરો પાડવા સારું. તારા જંગલીપણ સાથ અદલ ઇનસાફનાં નામને, અને તારા દેશનાં ભલાને ભળી નાં નાખ. જોઈ તા-ક્ષત તારામાંછે તો એ જવાનને હથીઆરબંધ થવા દે. પછી ઉતર એ-ની સાંમે જંગનાં મેદાનમાં; તેમાં કીરતીછે, તેમાં ઇનસાફછે, તેમાં લાભછે.

જલેમજોર—કરપીલું યુનેહગારની ઝાઝી તરફદારી કરવાથી પહરેજ રહે—ચુપરહે—પાછી હટ—પેહેરેગીરે આ બંદવાને હાથમાંથી લઈ જાયો; એની સજા એ જાણી ચુકેછે.

કમરચેહર—મારા માતને સારું તારું વેર હાલતમંદ થઈ રહ્યુંછે તેટલા સારું હું તારો વધુ ઉપકાર માનું છું. તું જેટલી સીતાખી કરાવશે તેટલી દયા ગણાશે. [મોહોખતેજનને] મધુર હલકની નેકબખત પેશાનીની નાર ! તારું ભારી હેજાન મારાપર થયુંછે, જેનો બદલો હું કંગાલ હાલ વાળી શકતો નથી. મગર આ છાવણી તું શીરેસતા સમાનને લાચક નથી. આમેતા મુદ્દહાએ જેને તમે જંગલીઆને નામે આલાવોછે તેજ જંગલીઆમાં તું મુકામ કરી જો, અને પછી તપાસ કે તારી દરએક ખુખીનું કેવું બચું મુલ તાહાં થાયછે.

જલેમજોર—હા અલખત તારાં માતની ખખર આ નાર જલદી તારી રૂપવંતીને પોહાંઆડવા જશે.

કમરચેહર—નીરદય માણસ, આ જખુત દુઃખથી તું મને મોકલો રાખી શકતે લેકીત યાદ રાખ કે તારું નીચ કપટ મારા મજખુત દરાવને કદી તોડનાર નથી. હું માતને આધીન ખુશીથી થાઉં છું. હજારોનાં આસીરવાદ મારી યાદદારત ઉપર રેડાશે. પોતાના સરાપ મારા ઉપર વરસાવા કોઈપણ માણસ પોતાનો ગરૂરી યા વેર સમજશે નહીં.

[પેહેરેગીર કમરચેહરને લેઈ જાયેછે]

મોહોખતેજન—[ધીકારથી] મારી રંગેરંગ ધીકાર તું પાપી તરફ છુટેછે. તારા હેવાનયત વેરનું નીચપણું જોઈ મારો જીવ દરદ તથા શરમને આધીન થઈ પડ્યોછે.

જલેમજોર—તારી આવી બેવકુશીની મને કંઈ સમજ પડશે ! એ મારો મુદ્દહા, અને મારા પંજમાછે. તું શું કેહેછે ? હું આહિ તે કરશ.

મોહોખતેજન—એ તારા પંજમાંછે, અને તેથી એ તારો મુદ્દહા કેહેવાયજ નહીં. (નરમાસથી) જલેમજોર નથી માગતી હું તારી પાસથી નેકી, નથી માગતી મનની મોટાઈ. હું એટલુંજ માગું છું કે જે બેશુમાર વખાણો તેં આજ સુધી મેળવીછે તેની સાથ વાજખી અને અદલ વહેવાર રાખ. તારી પોતાની કીરતીનો ખુની નાં ખન. તારાં આ કરપીલુ કાંમ ઉપર કદાચ હાલની દુનીઆ લોક પીછોડો કરશે; પણ યાદ રાખ કે આવતો દુનીઆ, હવે પછીનો જમાનો તે ઉપર ધીકારથી જોશે.

જલેમજોર—અને આવતો જમાનો જો મારાં કાંમનો વખાણો ગાશે તો શું તું એવું ધારેછે કે ધોરમાં મારા મડી ગયલા હાંડકાં એક

ખીજ સાથ ખુરીયો અહડયા કરશે ? એવી ખ્યાલી, હવાઈ, અને ખાખ મા ગીરપતાર કીરતી મને નથી જોઈતી. તે શું છે તે હું સમજતોજ નથી. જે વખાણને હું ખેમુલ ગણું છું તેજ મને જીવેતો ઉંચા બરજ ઉપર ચ-હડાવશે, સાચું મુદ્દમોની અદખાઈને તે તરત દાખી નાખશે, મારી જા-હાજલાલીનો મારગ વધારે ગાહલો કરશે, અને મારી ખુદ સતામાં ખેશ માર વધારે કરી આપશે.

મોહાબતેજન—[સોડમાં] જલેમજોર તું મને હવે ચાહતો નથી.

જલેમજોર—એમ નથી. મારે શક એક ખેગાના મરદની આટલી તરપદારી કરી તું ઉભા કરે છે. હું જોઉં છું કે તું મારા હાથમાંથી ગઈ.

મોહાબતેજન—નહીં જલેમજોર હું હજુ તારા હાથમાંથી ગઈ નથી. એકજ દોરી તારા તાલે સાથ હજુર મને બાંધી રાખે છે, વાસતે હું માગી લેઉં છું, હું વીનંતી કરું છું, કે તારા પોતાના બલાને ખાતર એટલી ઊંચી દોરી તોડી નાં નાખ. કમરનાં ખુનમાં તારા હાથ નાં ખરદ.

જલેમજોર—હું ડેડાવ કરી ચુકો છું, અને તે કદી શરનાર નથી.

મોહાબતેજન—ડેડાવ શરનાર નથી તો જાણ કે જે ઘડી એવો ધા-તકી તારે ડેડાવ અમલમાં આવ્યો તેજ ઘડી મોહાબતેજન તારા હાથ-માંથી હમેશ ગઈ.

જલેમજોર—ગઈ તો ગઈ.

મોહાબતેજન—જલેમજોર ! તો આખરનું નહીં, માણસાઈ/પ-ણનું નહીં, અદલ ધનસાઈનું નહીં સંભળતો તો પ્રીતનું સંભળ. તારે ખાતર જે જે માટા ભોગો મેં આપ્યા છે તે જરા કર્યાદ. યાદ કર કે તારે ખાતર મારા મા આપ, ભાઈ ખેનો, દોસ્તો, મારી આખર, મારી કીરતી, અને મારું વાહણું વતન છોડી આવી નથી ? યાદ કર કે તારી સાથ નાહાસતાં, તારી બગલમાં દોડતાં દરીઆની તળીયે જનમ મુઠી લેટવાની ધાસતી શું મેં નથી પસાર કીધી ? યાદ કર કે તારી સરવે આશતોમાં એક સરખો ભાગ શું મેં લીધો નથી ? દરીઆઈ તોશનોમાં ગાઝાં ખાવાંમાં, કીનારા ઊપરનો બયંકાર ખુનરેજમાંથી બચી જવામાં, મારે કોમળ હાથ તારા પોલાડી હાથ સાથ શું મેં નથી જોડ્યો ? આ-જે, આજે, આજની ગજબનાક લડાઈમાં, ખુનખાર જંગમાં, તારા સીપા-ઈઓનો નાહાસ ભાગતી વખતે, જલેમજોરનો ખાજુએ મજબુત, અને વશ-દાર કોણ ઊભું રહ્યું હતું તે યાદ કર; યાદ કર કે ખુન ઊપર ચહડેલા મુદ્દમો તેજ તલવાર તારી છાતીમાં ભોઠાલી અટકાવવાને એક બચાવ-ની દાલ તરીકે પોતાનો નાજુક છાતી તારે મોટે કહી નારે વચે ધરી હતી ?

જલેમજોર—એ વધુ તનન પડે છે. તારી જાતમાં પયારની બા-
બતમાં તું એકલો મોહી જોઈ છે. લડાઈના મેદાનમાં તું સીપાઈઓને મારી
નકલ કરવા લાયક નોદર નમુનો છે. એટલાં ખાતરજ મારી આંખની નુ-
રાની મોહાઈતે જાન! મારા આખાં હાઈડાં ઉપર અને મારી અરબી માલ
મતા ઉપર તારો હક છે.

મોહાઈતે જાન—ત્યારે મારો ખાતરો કરી આપ કે હું તારા હાઈ-
ડાંની માલિક છું. તારી અરબી માલિકત જે મારો ગણાય છે તે પ્રકત હું
કમર ઉપર દયા કરવાનાં બદલામાં આપી દઉં છું.

જલેમજોર—વધુ ના બોલ તેની તરફમાં તારો દરમિયક બોલ તેનું
મેદા વધારે નજવીક લાવવા મને ઉરકેરે છે.

મોહાઈતે જાન—તારે સવાર પડતા કમર મરવાનો નહીં?

જલેમજોર—તેમાં હવે શક જેવું શું છે?

મોહાઈતે જાન—હીક છે; ખુબ છે; બિહૃતર છે. જાણુ કે કીઆમત સુધી
હવે તારી અને મારી વચ્ચે કંઈજ નથી. હવે કદી આશા ના રાખતો કે
તારી જેહેરી આંખો, તારા થંડા હોઠો, તારાં કંઠર હાઈડાં, તારા શીકા ગા-
લો, તારાં બરગસ્ટે કપાળ, તારા ખુની હાથ, મારો સ્વચ્છ, મારો બેમુલ,
મારા ભાગ થયલા પયારની નીશાન હવે મેળવી શકશે. નેકીના મુદ્દા, દયા-
ની મરકી, માણસાઈ પણના જમ! શીતકાર હોજો તારી હરતી ઉપર. હા!
ધીકાર અને મજબુત ધીકાર મારે રંગેરંગ તારા પસીદ તનને મઠે આડી
ગયો છે. માણસાઈ અવતારનાં છુરા ચેહેતાન! માસનાં આકારમાં પથરની
છાતીનાં! નીકલ નીકલ મારીં અશમાયી દુર થા.

જલેમજોર—[પુછકારથી હસી] મોહાઈતે જાન, તારાં કીમતી બા-
પણ પુરું થયું કે? તું નેકીનીં હીમાયતને જખરી કરે છે બા તેથી તુંને
મારી આલમનીં વખાણતો થોડી છે. કમર ઉપર તું આટલી મોહીત છે નહોં?
મોહાઈતે જાન તારી હાલત દયા ઉપજાવવા જોગ છે. કાલે તું કમરની પાએ
દસને જશે કે? [હસતો હસતો જતો રહે છે.]

મોહાઈતે જાન—મારા ગુનાહોની આએ મજબુત સજા થાય છે. હું
પાપી નાર, મારા દેશની એબ, આતરો તેજના છુરા પયારમાં ધસી એક
વખત બદનામ થઈ, એક વખત આબરૂ મોહીતો હવે નીરદાશ પણની
અને નેકીની ગમેતેટલી હીમાયત કરું મગર મારાં પાપ શું ધોવાવાનું છે.
આ છુરા જલેમને મારાં દેશનીકાલ થઈ અને જુઓ જુઓ એનો બદ-
લો! જુઓ માણસાઈ પયારનો ચીતાર! જુઓ મતલબ આગળ પયાર
આંધળો! [રડે છે] પડો પડો એ નખખાઈની સ્વચ્છ નીશાનો તમા છેલ્લી

વખતે પડી લેવો. તમારે મારૂં આ ચશ્મામાં વધુ જગા હવે રહેશે નહીં. જલેમજોર એક નાર મરદને કેવી રીતે આહેછે તે તેં મારી રીતે જોઈ લીધું; એક નાર મરદને કેવી રીતે ધીકારેછે તે તુંને હવે શીખવાનું છે; તું ધાતકાને, તું પાપીને, મારી આલમની આશતની સામે નીરભય તું માણુ-વીને શીખવાનું છે; તું કે જે આસમાન સાથે જઈ મળતા પાહાડોનાં શી-ખરે ઉપર તુશની પવનો, ગગડાટ, અને વીજલીની સાથે દોસ્તી કરના-રીને; તું બાળી ભશમ કરતી આગને તારી બગલમાં ધરનારને; મુલકોન મુલક ગરક કરી નાખતા ધરતીકંપો સાથે હાથ મેળવનારને; તું તુશનાં મુન્નઓ સાથે બાક ભીડનારને; તું માણુસાઈ સીંહને હવે શીખવાનું છે કે એને તે ઓરત બતનો ધીકાર કેહેછે. આવ એ ભય વગરનાં આદમ અને તારી કર્પીણુ જીંદગીની છેલ્લી મુદત હવે ભોગવી લે, અને પછી જો કે હજી પામિલી એક ઓરતનાં જંગલી દીવાના કોશનાં પંજમાંથી બચી શકે.

[જાય છે.]

અંક ત્રીજો દેખાવ ચોથો.

એક બાગ.

[તોપનખાન હાથમાં એક કાગજ લઈ દાખલ થાય છે.]

તોપનખાન—મારા શેકનો છાવણીમાં ગરીબ ખીચારા કેદીઓ પો-તાનાં છુટકારાનો અરજીઓ મોકલેછે, અને મારી છાવણીમાં થણક મરો-રી તારે મારો મોહિાવતી ચશ્માનો ફંદીમાંથી છુટકારો કરવાની અરજી-ઓ રજુ કરેછે. મગર કરું તે શું? શું એ અરજીઓ સાથે મારું કપાળ ધસું. આહા દીલજાની કાગજ, તું જો જો કે છતી આંખે હું આંધળો છું. મોતી જેવા હરકે પણ મારે મનથી લીસોટા દોરેલા છે. નસીબ મારાં એ હટીલાં કાગજ હું તારી સાથે થણી પણ વાત કરવા માયુકું મગર તું એક બોલ પણ ઓચરતું નથી.

[કાગજને જોઈને રડી પડે છે તેવામાં ડોકનખાન દાખલ થાય છે]

ડોકનખાન—અરે શું થયું દોસ્ત તારી લણકુટ્ટી માથુકની સરખી-એ તુંને દબરીઓ કે શું? હમ્મા તે ચીકના ગોળાએ તુંને ગળડાવી નાખ્યો કે કેમ?

તોપનખાન—[રડતો રડતો] હા ! હા ! આહા ! આહા ! આંખે કાગજ !

ટોકનખાન—એ કાગજમાં શું છે ? ભોંસી મરતી, એમાં કેવી ખબર છે ?

તોપનખાન—કાળાંમાં કાળો ખબર.

ટોકનખાન—કાળાંમાં કાળો ખબર એટલે ?

તોપનખાન—જોતી આ કાગજ ઉપર શું છે ?

ટોકનખાન—રફોડ એતો સાહી છે.

તોપનખાન—તો રફોડનાં ભાઈ દફોર સાહી કાળી કે નહીં ?

ટોકનખાન—અરે વા ! હવે તો ખબરદાર થઈ ગયો છે. સરસવતી પ્રસન થઈ ગઈ છે.

તોપનખાન—વારં આ કાગજ વાંચ, એમાં કોઈ ખીજીજી પ્રસન થયું છે.

ટોકનખાન—કોણુપર ? તારા ઉપર કે ? જોડ જોડ [કાગજ લઈ વાંચે] હું દુધ દોહી જાણું છું. ઠીક, ઠીક, પંચી; એ નવું મેંદુ ત્રાહંથી પકડી કાઢાયું.

તોપનખાન—તારા જેવાના હાથમા આવે છે ? ખાલ. અરે દુધ દોહીતો સહ જાણે, મગર દુધ આવી જાણે છે ?

ટોકનખાન—અપટ તે ખચાંતી માતા થાએ તાહાંશુધી દુધ કેમ આપે. એ ઉપરથી તું જે સમજી જવાનું છે કે એ તારી નવી બધરી એક કનીઆ છે.

તોપનખાન—વાહવા ! કનીઆ છે તો પેટ ભરી ખનાવતો મને આવાનો આવશે.

ટોકનખાન—[વાંચે] હું શરાબ બનાવી જાણું છું.

તોપનખાન—બનાવી જાણે છે મગર પાઈ જાણે છે ?

ટોકનખાન—અડગ જ્યારે તે તું જે શરાબજ પાએ ત્યારે પછી તું જે બનાવી દેતાં કેટલો વીલમ. એની કેહેવાની મતલબ જુદીજુદી, ધામત. એ તું જે શરાબમાં બનાવા માગે છે. [વાંચે] હું માંધી જાણું છું.

તોપનખાન—માંધી જાણે છે મગર શાડી જાણે છે ?

ટોકનખાન—પેવકુશ શાડીતો સહ કોઈ જાણે કવચીતજ કોઈ માંધી જાણે. અરે એવી બધરી કોણુને મળે કે જે પોતાનાં આવીંદનાં ભાગેલા સુખને માંધે.

તોપનખાન—ઠીક ઠીક તારે તો તાલોગી છે.

ટોકનખાન—હું કપડાં વેાહી જાણું છું. [વાંચે]

તોપનખાન—ધાઈતો જાણે છે મગર ડાઘ પાડી જાણે છે ?

ડોકનખાન—અરે લીલ કપાળીઆ ચાલી ચલાવી લક્ષ્મી ચાનલો કરવા આવેછે, ને વચે શંચર શાનો મારેછે ? તારી નવી બધરીતો અતી-આરથીજ ગવલણ, દરજણ, અને ઘોબણ માલુમ પડી.

તોપનખાન—એમ ! એમ ! મોહોડું મંભાલી વાત કર.

ડોકનખાન—હું વળી કાંતી જાયછું. [વાંચેછે.]

તોપનખાન—અરે ત્યારેતો આખી દુનીઆને હું ચકકી ઉપર ચ-હડાવી દેવશ. જે જે ચીજ મારી બધરી કાંતતી જશે તે તે હું સાંતતો જવશ.

ડોકનખાન—મારી પાંચ ઘણીક નનામી ખુખીઆંછે. [વાંચેછે]

તોપનખાન—નનામી એટલે બાપ વગરની—બાપ વગરની એટલે જેનો ખરો બાપ નહીં તે—જ્યારે એની ખુખીઆંછો ખરો બાપ નથી ત્યારે એનો કાહાંથી હોય ! દોરત આ વાતજ બધામાં એક ભરકાવનારી ! હવે એનું કેમ કરવું ?

ડોકનખાન—દોરત ટીકર નાં રાખ; એ બાપ વગરની હશે તો હું એનો ધરમનો બાપ થવશ, અને તારા કરમનો ભરમ દુનીઆથી છુપો રાખી તારી ચરમ ઉગાડી નહીં પાડશ.

તોપનખાન—અરે ત્યારે તો કબુલછે. તારા જેવો સસરો કોણને મળે.

ડોકનખાન—[સંકાપ મારી] એ એમદમ ! સસરો કોણ ? તું મારા ગામનાં કચરાનો હું સસરો ! વાર ચાલ સંબલ આંમે તો બધી તારી બધરીની ખુખીઆં છો ગાઇ હવે તેની ખામીની હાર લાગીછે.

તોપનખાન—એ હાર જો બરાબર નથી ઉતરીતો બરચા મારા મા-રની ધાર તારા ઉપર આવી પડશે.

ડોકનખાન—[વાંચેછે] જ્યારે પણ તું મને ભુખી રાખશે ત્યારે હું, તુંને કોહું નહીં આપશ.

તોપનખાન—ઓ તેની કુચ પરવા નહીં. મેથી ખવાડી એની ભુખ હું પેઠી લેવશ.

ડોકનખાન—[વાંચેછે] મારો દમ ખાટોછે. મગર મારું મોહોડું મીઠુંછે.

તોપનખાન—ઓ તે તો ઠીક પરવડશે. ઘેલાં જે મીઠાસ વાળી ચીજ હોયછે તે જલદી ખાટી મારી જાયછે મગર ખટાસવાળી મીઠી ખ-નતી નથી, પણ હીયાંતો પેહોળો ખટાસ, પછી મીઠાસ આવેછે; એ કંઈ આમી કેહેવાયજ નહીં.

ઠોકનખાન—[વાંચેછે] હું ઉધમાં વાત કરું છું.

તોપનખાન—ઓ તેતો નવાનું ટકાની વાત ! પારકાની સામે ઓ-
વું હોયિતો રાંડ જાત થઇ મારી રજેતી નહીં કરશે. ઓછુ પડશે તો ઉગ-
માંજ બડબડશે. બા હું તો જાગતી મુગી બધરી ઘણી પસંદ કરું છું.

ઠોકનખાન—[વાંચેછે] હું બાલવે ઘણી ધીમી છું.

તોપનખાન—અરે અરભંગ ઓ કંઈ ઓરતની ખામી કે ? ઓતો
ખુબી. જેમ ઓ ધીમીછે તેમ મીઠી હોયે, અને મીઠાસતો મને ઘણા પ-
સંદછે.

ઠોકનખાન—[વાંચી] હું મગરૂર છું.

તોપનખાન—તેતો ઓરત જાતનો વારસો બાપ દાદે લખી આપે-
લોછે. ઓરતો મગરૂર નહીં બને તો પછી મરદો તેઓને પગે કાંદાથી
પડે.

ઠોકનખાન—[વાંચેછે] મારા મોહોડામાં દાત નથી જો. [હસેછે.]

તોપનખાન—હસીઓ કાંઝે મુરખ ? દાંત નથી તો ઓર ખેહેતર,
નહીં તો યુસામાં આવી મને કરડી ખાતે. સાંપનો દાત બલો, મગર ઓ-
રતનો દાંત મીઠા સમજીઓ કે ?

ઠોકનખાન—[વાંચેછે] હું ઘણી છુટી છું.

તોપનખાન—મોહોડાંની છુટી હશે તો પરવડશે. કારણ તે હું સીવી
લેવશ, હાથ પગની છુટી હશે તો પરવડશે કારણ ખોરાં તેનો સરસ ધલા-
જછે, પહસાની છુટી પણ પરવડશે કારણ કોથળોનું મોહોડુંજ નહીં પછી
કેમ છુટી થશે. મગર ખોતાની નીતીની છુટી હશે તે પંચાતીછે તે મારા
હાથમાં નથી રહેવાતી.

ઠોકનખાન—[વાંચેછે] મારી પાસ અક્કલ કરતાં બાલ વધારેછે.

તોપનખાન—તે તો દેખીવુંછે કે ઓંકે ચોજને ખીજ ચીજ ઢાંક-
નારી હોય તે વધારે હોવી જોઈએ. અક્કલ તેણીનાં માંથામાંછે, અને
માથાને ઢાંકનાર બાલછે. તારે અલખત બાલ વધારે હોવા જોઈએ.

ઠોકનખાન—વાહ ! આઝે સરસ શીલસુશી કાલાં શીખી આયો ? ઓ-
રતોએ તો દોસ્ત તુને હુશીઆર કરી નાખ્યો. [વાંચેછે] મારી પાસ બાલ
કરતાં ખામી વધારેછે.

તોપનખાન—ઓ મોહોડાં ! ત્યારે તો મારું સત્યાનાશજ વળકું,
એ ઓરત નહીં જોઈએ. ગમે તેટલી ખુબીઓ છતાં એ ઓરત નહીં
પરવડે બા,

ઠાકનખાત—[વાંચેછે] મારી ખામીઓ કરતાં મારી પાસ પદખા વધારેછે.

તોપનખાત—અરે ત્યારે તો પરચું છું પરચું છું. ખસ ખસ એ ઓ-રત પેહલી જોઈએ ખસ દોરું છું. હમણાંને હમણાં પરણી દેઉં પેલી તણુ કુટી માંથનાં ધીનાં ગોજાની અરજી નામંજુર; આંમે છાંદાવાળી નારનું સાદું કપ્પલ ભાઈ કપ્પલ. [નાહાસેછે]

ઠાકખાત—મારા શેકને છોડવાની વાત ?

તોપનખાત—હવડાં નહીં હવડાં નહીં.

ઠાકનખાત—કીઆરે ?

તોપનખાત—ધીરજથી ધીરજથી. [જતો રહેછે]

ઠાકનખાત—તખાત ગીઓ ખાંગડ થયેછે. મારાજ ખાલ મારાજ મ્હોડાંમાં મારેછે. ઉલટમાંને ઉલટમાં પદખાત જીવપર દોડયોછે તો અરે [કાગજ તરફ જોઈ] અરે એક ખાખત વાંચવાની રહી ગઈ. [વાંચેછે] મારી પાસ પદખા કરતાં ઘીલદારો વધારેછે—આલ મુઓ છુટા; જીવથી સુ-ઓ—આંમે તો કોઈ છપણ જણાયછે. [જાયછે]

અંક ચોથો—દેખાવ પહેલો.

ખંદીખાત.

[કમરચેહેર બેસેલો. દુરથી પેહેરેગીર પેહેરે ભરેછે.]

કમરચેહેર—અપસોસ કે ગઈ જીંદગીની આશા તમામ !

ગરેહ શીહામાં છુપાયું કમરચેહેર નામ !

દુર યુણી દુનીઆનો લેઉ છેલ્લો સીતાર.

માત જીલમગારનો દસ્ત અતી ખુનખાર.

તાર ચમકે નુર ચંદરો કાળો; એ સુકર !

પરકાસ એપો દીપે મારી નેકાનો જબર.

જીંદગીનું મુલ તતકાળ થવું મુશકેલ,

કાળ ભવીશ ખતાવશે મુજ કામોનો ખેલ.

ખોદાઈ ખુખીનો લખાણુછે પરતાપ

ખાલેસ હાકું દુખારેછે માતનો સંતાપ.

હીંદનાં આસીરવાદમાં છું હું ખુશહાલ.
 મન આ નીરદોશ મદા ખમતું જાજલ.
 ખુદાઈ હાજરીનો તળપતો જીવ અમીર
 મારો, બળવા માહિયની મેવા હુસા ગાંભીર.
 ટવળે જેમ તરસો, ખાતર આકાશી નીર,
 ટવળું તું ખાતર એ પેહરત દીવપહુર.

{ એક સીપાઈ દુરથી દાખલ થઈ પેહરીરને પરવાનો દેખાડે છે. }
 { પેહરીર દુર જાય છે; સીપાઈ કમરચેહર આગળ આવે છે, અ- }
 { ને કંઈ વસ્તુ રક્ષાનીમાં તેની આગળ ધરે છે. }

કમરચેહર—બલા સીપાઈ એ શું લઈ આવ્યો ?

સીપાઈ—એ આગક તારે મારે છે. માહિયતેજને હીંઆ તે મા-
 કજયે છે, અને તે બાતું મુતાર પડવા આગમન તારી મુલાકાતે આવી
 પોહોંચશે.

કમરચેહર—બેથમાર મારો બાપકાર તેહની હમુર ધરજે. દોસ્ત !
 આ ખાવાનું તું પોતેજ લે. મને કશી જુખ નથી બસ જુખ હવે તે દા-
 વરે દાદગરની દરગાહ પોહોંચવાની છે.

સીપાઈ—કમરચેહર એક વખત આગળ હું તારા બહોજ્જહલાલ
 વાવટા હેકળ તુરકીઓ તરફથી લડ્યો છું, વાસતે આ વખતે મને મોલ-
 વાની રજા આપ. મારી બેઅદબી માફ કર, અને આટલું જાણી લે કે
 મને તારી મેહદ દયા આવે છે. [જતો રહે છે]

કમરચેહર—જલેમજોરની કચર છાવણીમાં હમુર કમબખતો ઉપર
 દયા કરે એવા તરમ હાડોં રહેલાં છે ! રહી છે એક પેહર રાત તેટલાં કચર
 નકકી આ જીહાનનો મારો તમામ હીસાબ, અને મશગુલ રહી તે પર-
 વરની ઇઆદમાં આ મારા કવખતનાં મોતને ખુશીથી તામે થાઉ.

[બંદીખાનાની અંદર જાય છે પેહરીર પાછો પેહરો ભરવા માંડે છે]

પેહરીર—[કામને પોતા તરફ આવતો જોઈ] તું કોણ છે ? જલદી
 જવાબ આપ.

બાહાધરજંગ—[અંદરથી] હું એક માધુછું. તારા કેદની મુલા-
 કાતે હું આવ્યો છું. [માધુના પોશાકમાં બાહાધરજંગ દાખલ થાય છે] વાઈ
 કમરચેહરને આ બંદીખાનામાં કેદ કીધો છે નહીં ?

પેહરીર—હા તે હીઆંજ કેદ છે.

બાહાધરજંગ—હું તેની મુલાકાત લેવા માધુછું.

પેહરીર—તે તારાથી બનશે નહીં.

બાહુધરજી—એ મારે! ભાઈ.

પેહુરેગીર—ભાઈ હોય કે બાપ હોય મગર તારી માગણી ફાકડછે.

બાહુધરજી—એને વામને શું નકા હરાય થયોછે?

પેહુરેગીર—આવતી કાલ પડવા આગમજ એને મારી નાખવામાં આવશે.

બાહુધરજી—મારી નાખશે! હા, તારે તો હું આપાદ વખત સરજ આવી પોહોતોછું.

પેહુરેગીર—એનાં ગોતનો દેખાવ જોવા આઈ કે?

બાહુધરજી—સીપાઈ આ કેદીને મળવા વીના હું જતાર નથી.

પેહુરેગીર—પાછો ૪૨ તારી આપણમાં પાછો ૪૨ તે કદી નહીં ખનશે.

બાહુધરજી—હું આજોછ કચ્છ કે એકજ પળ મને વાત કરવા દે.

પેહુરેગીર—તારી આજોછ નકામીછે. મને મજબુત હુકમ કરવામાં આવ્યોછે કે કોઠાને પાલુ હીયાં દાખલ કરવો નહીં.

બાહુધરજી—પાલુ મેં જરા વાર આગમજ એક સીપાઈને હીયાંથી જતો જોયો તે કેમ?

પેહુરેગીર—તેની પામ મોહાખતેજનનો પરવાનો હતો જે પરવાનાની ખુખીથી તે કોઠાપાલુ ભાગ ઊપર દાખલ થઈ શકે.

બાહુધરજી—[ક્રોધ દેખાડી] હીયાં જો દોરત, કંચન શોનાના આ બેવજન લાટ તરજ જો; હીયાં જો બેમુલ આ જવાહર તરજ; તે કદી પાલુ આપા નહીં રાખેલા, કદી મળવવા નહીં આહોસા ખનનો એ તારા હાથમાં થઈ પડશે. એ તું જો એ બધું તારી, અને એકજ પળ મને કમરબંધેર આવ વાત કરવા દે.

પેહુરેગીર—[ક્રોધકરાવ જતા] નીકલ હીયાંથી સેતાબ! નીકલ! શું તું મને લલસાવા આવોછે? મને એક જાન કઠાયવા ટુનીઆના આધેલ મગર એકીનદર સીપાઈને નીચ શોનાથી લલસાવા આવોછે. નીકલ મારી ૪૨જ હું ઘણી આરી રીતે મજબૂત.

બાહુધરજી—[તરખાસથી] બુજોઈ સીપાઈ તુંને બધરીછે કે?

પેહુરેગીર—હા કંચે?

બાહુધરજી—ક્રોધ છોડવું બચ્ચોછે?

પેહુરેગીર—ચાર ખીલતા છોકરા, ચાર મામા, એકીનદર ઊધરતા છોકરા.

બાહુધરજી—તેઓને તું ક્રોધ મુકી આવોછે વાઈ?

પેહેરેગીર—મારાં સંદેશનાં એક ગામડામાં જે જુપડીમાં હું પોતે જનમીઆ હતા તેમાં.

આહાધરજંગ—શું તું તારા બધરી છોકરાંઓને ચાહેછે કે ?

પેહેરેગીર—હું ચાહુ છું ? અરે એથી જલદું કોણ પુરતાર કરવાની તાકાત ધરાવેછે. હા ! આ છાતીમાં તેઓને સાર કેવો ચાહ મેં બરી રાખ્યોછે તે મારે ખુદ જાણેછે.

આહાધરજંગ—ખુદ સીપાઇ વીચાર કર કે જાણે આ પારકી જ-મીન જામર વુંને મારી નાખવાનોછે તો મરવા આગમજ તારી છેલસી અરજ તું પાછળ શું મુકી જાએ વાર ?

પેહેરેગીર—મારી છેલ્લી અરજ એ કે મારો કોઇ સાથી મરતી વખતનાં મારા આસીરવાદ મારી બધરી તથા છોકરાઓને પોહું ચાડે.

આહાધરજંગ—વાર તારે એવો કોઇ સાથી તારા છેલ્લા આસીર-વાદ જાણી લેવા તારા બંદીખાનાના દરવાજા આજણ આવે મગર તારી સાથ એક પળનો પણ મેલાપ કરાવ્યા વગર તારા સાથીને નાસીપાસ કરી તારા બંદીખાનાનો પેહેરેગીર હાંકી કાઢાડે તો તેવા પેહેરેગીર વીશે તું શું વારે વારે.

પેહેરેગીર—તે કોઇ અરોજ ધાતકી માણસ હોવો જોઈએ.

આહાધરજંગ—ત્યારે સાંભળ કમરચેહેરની એક બધરી અને એક બાળક છે. હું તેણીને સાર તથા તે કુલ સમાન બાળકને માંટે આ કમબ-ખત બંધવાના આસીરવાદ લેવા આવ્યો છું. જાલ હવે મને અંદર દાખલ કરેછે કે નહીં.

પેહેરેગીર—જા જા અંદર જા તેં મારા હાઇડને જીતી લીધું છે, જા બેલાસક તેને મળ.

[પેહેરેગીર દુર જાય છે.]

આહાધરજંગ—દરામણું હોય માણવી પણ ખુદરતને આધીન,
આશતી હોય તે પુરં મગર હાઇડે નાતવાન;
હુટશાટમાં હજારો આદમ શવે રાતો દીન,
ન શવે ખુદરત પર કોઇપણ ધનમાન.
રચનાં એવી રચો, તે જુલંદ કીરતાર,
માણસાઈ ખવાસની કરેછે અજમાસ;
મરજ્યોછે જગને વિચીત સંસાર,
નીરદોશીની લટકેછે ખુદરતપર આસ.
રણનો હાથી શેર દલેર શીહ મરકરાજ,
મહસતાનો અજદા, જખર ગરડ બાદશાહી;

લગભગ અરપણુ ખુદરતને તેઓનું રાજ,
! (કમરને જોઈ) શાંત પડ્યોછે રણીક કરી ખાખસે આશનાઈ
તીઆગ કીધોછે આ દુનીઆની કદખુદાઈ.
ખાહાધરજંગ—કમરચેહેર ! દોસ્ત ! મીઠી ખાખમાં ! ઉઠ, ઉઠ, ક-
મર ઉઠ !

કમરચેહેર—[આંખ ચોળી] શું મારે વખત નજદીક આવ્યો કે!
[ખાહાર આવી] ચાલો હું તઈઆરધું.

ખાહાધરજંગ—કમર મને તું ઝોળાયેછે કે નહીં ?

કમરચેહેર—[અજબ થઈ] એ આવાજ કોણનોછે ?

ખાહાધરજંગ—ખાહાધરજંગનો.

કમરચેહેર—કોણ ? ખાહાધરજંગ ! મારે ચુસ્ત રણીક [વળગી પડી]
ઝો ખાદા ! તું ચોકી પેહેરા પસાર કરી કેમ આવ્યો ? શું આ પોશાકથી
તુને—

ખાહાધરજંગ—એક પળ પણ ખોવાનો હાલ વખત નથી. એ પો-
શાકમાં સાધુ તરીકે હું દાખલ થઈ ચકાઝ્યા. ચાલ જલદી તું એ પેહે-
રોને નાહાસ.

કમરચેહેર—અને ખાહાધરજંગ તું ?

ખાહાધરજંગ—હું તારે બદલે હીઆં રહેવશ,

કમરચેહેર—અને મારે ખાતર ખાતને શરણુ થાય ! નહીં કદીપણુ
નહીં. મારી આલમનાં રીખાવતાં યંત્રોથી મારું બદન વીધી નાખે તો શું
થયું મગર મારે બદલે તુંને તો મરવા નહીં દેઉ.

ખાહાધરજંગ—કમર હું મરવાનો નથી. પેલો જલમજોર ફક્ત
તારી જીંદગીનો ખુખોછે. તું જ જલદી જા. તું જરા વખતમાં તારા
જંગી સીપાઈઓ સાથે આવી મને છોડવી શકશે. વીચાર કર કે મુદ્દા એક
ખારગી મારે જીવપણુ લે તો હું કોણુધું ? એક ખોર સુકાયલું ઝાડ રે-
તીનાં જંગલમાં એકલું ઉભુછે; મારા છાયા તળે કોઈ બચાવ લેતું નથી.
કોઈપણુ મારા આસરા તળે જીવતું નથી મગર તું તો ખાવીંદ અને પી-
તાછે. એક માયાવંત ઝોરત એક નીરદોશ ખાળકનાં જીવ તારા પર લટ-
કતાછે. જા, જા કમર જલદી નીકળી જા; જા તું પોતાને બચાવા નહીં તો
તારી બધરી અને ખાળકને—

કમરચેહેર—દોસ્ત એવી રીતે મને ના ઉશ્કેર. શાંત મારા મન
સાથે હું મરવા તૈયારધું.

ખાહાધરજંગ—શું ? શાંત મનથી મરવા તૈયારછે. જેને મારે જી-
૧૦

વવા તેં સોગન આધાછે તેને દીવાની કંગાલ અને મોતનાં પંજમાં છોડી જઈ તું ધીરા મનથી મરવા તૈયારછે નહીં વારં? ખાતરીથી જાણુ કે જે હાલતમાં હું રૂપવંતીને મુકી આપોશુ તે ભયંકરછે, અને જો તું જલદી પાછો નહીં ફરશે તો તેનું માથું એકદમ ખીસી જશે, અને જનમનો પમતાવો તથા નીરાસી તારે મોટે રહી જશે.

કમરચેહુર—ઓ ખોદા!

બાહાધરજંગ—હજુ તારા ઠરાવને તું વળગી રહેવા માગતો હોયતો સાંભળ મારે ધીરજથી સાંભળ. તું સારી રીતે જાણેછે કે જાહ બાહાધરજંગે પોતાનો કોલ આપ્યો તાહાં તે કદી પાછો ખેંચી લેનાર નથી. તેથી તે કદી પાછો હટનાર નથી. હવે સચાઈને મારી જમીનગીરીમાં પોલાવી હું પણ તુંને ઠરાવથીજ કહું છું કે તું જો તારી જીંદગી બચાવી તેની રૂએ રૂપવંતીની જીંદગી સલામત રાખી અને અરં ખેદેસ્તની ખુશહાલી બખચવા નહીં માગતો હોયતો મંઆદ રાખ કે કોઈ પણ માણસાઈ શકતી અને હીઆથી જવા ઉશ્કેરી મંઆ પ્રજા પાડી શકનાર નથી. અને તે બિપ્રસંત તું તારી બાજુએ એકજ તારા દોસ્તને તારી હઠીલાઈથી મરતો, અને તારી બધરી છોકરાને કંગાલ થતાં એકી નજરે જોશે.

કમરચેહુર—બાહાધરજંગ તું મને ઘેલો બતાવી મુકશે.

બાહાધરજંગ—એક પણ ભોલ વધુ ભોલવા બોલો રહેશેતો એમજ જાણુ કે બધી તારી તક હાથથી ગઈ. હમણાં થોડા વારમાં આમદાદ થશે. મારે ખાતર જરાપણ ભ્રમ નાં રાખ હું તો મોટા દંડ આપીને પણ જલેમજોરનાં હાથથી છુટશ. હું મારી બનતી તજવીજોથી મારા મોતના વખતને દુર રાખવા કોશીસ કરશ. આવતી કાલે રાતે ચુંનદા આપણા સવારે સાય તું હીઆં આવી પોંદ્યાં મને છોડવી જજે. દોલોજનન કમર હવે શીતાખી કર! અરે પેલી તરફડતી રૂપવંતીની કલાખીટ હીઆં સુધી મારા કાનનાં બેહરે શાડી દાખલ થાયછે. નાહાસ જલદી નાહાસ જીવે ખાતર ખોદા ખાતર નાહાસ!

કમરચેહુર—[હાથી તહીં કેન ખોદા] બાહાધરજંગ તારી દોસ્તી મને આપર અને સચાઈનો તીઆગ કરવા સીખવેછે.

બાહાધરજંગ—શું? કદીપણ બાહાધરજંગે કોઈ પોતાના દોસ્તને મંઆ પારકાને પણ બેઆપર ભરેલી સલાહ આપી હતી?

કમરચેહુર—[વળગી પડી] ઓ મારા બચાવનાર! મારા તારનાર!

બાહાધરજંગ—તારા ગરમ આંસુઓ મારા ગાલ ઉપર પડેછે. જલ દોસ્ત મારે બહો વળી મુકો [પોતાનો માથુનો જમ્મો કમરને ખેદોવેછે]

જા આવાજ કરવા વગર હથીઆરો એક ખીજા સાથે અહડાવા વગર યુ-
પયુપ ચાલી જા; જા સાહેબ તારો ખરો ન ગિહ્યાન થજો !

કમરચેરે—મારા જાન આવતી કાલે આપણે પાછા મલશું છ'આ
તો તુંને સલામત છોડવી જાઉં છ'આતો તારી સાથ તારી મીઠી બગલ-
માં હીઆજ મરું. [જતો રહેછે]

[ગીરફતાર છુપી રીતે પાછળ આવી ઊભા રહેછે]

બાહુધરજંગ—કમર ગીઆ ! સલામત ગીઆ ! જલદી જલદી
પોતાની તબળતી રૂપવંતીને જાઉં મલશે. રૂપવંતી ! હવે જો ગાફેલ નાર !
હવે જો કે તેં મને કેવી માટી ઇજા કરીધી. અરે પણ રૂપવંતી ખાતર
મને આજે ઇગાઇ રમવી પડી. મારી આખી જીંદગીમાં કોઇપણ આદ-
મીને પેહલવેહલુ મેં ઇચ્છું હોયતો તે આ કમરછે. આ સાહેબ કદરવાન
એટલો મારો યુનાહ મને માફ કરજે ! આહા કમર મનમાં મધન થાયછે
કે આપણે પાછા મલશું ! હા, તાહાં ! તાહાં ! [પોતાના હાથ આકાશ તરફ
કરેછે] હા, ખચીત તાહાં આપણે પાછા મલશું ! તાહાં સલા સંપજમા
મલશું ! તાહાં જે પ્યાર, જે દોરતી, આ દુન્યામાં કડવામ સાથે મેલા-
યલીછે તે પ્યાર, તે દોરતી તાહાં ખરા મીઠામથી ભાગવશું ! શું ખુબી
જલેમજોર મને જતો મુકશે ? દુનીઆમાં તારે તો મોજાનો કહેવાય. થોડી
થોડી ઘડી મારે સાફ બાકી રહીછે તેટલા સાહેબનો બંદગી કરી લઉં.

ગીરફતાર—નહીં નહીં શુરા દલેર એટલી જલદી નહીં.

બાહુધરજંગ—[ગભરાઇ પાછું ફરી જોઇ] હા ! મારો છુપો રશીક !
મારા જંગનો શરિસ્તો મારો પનાહનો શરિસ્તો !

ગીરફતાર—પાપી હું આદમચ્છં મને એવો એલકાબ છાજતો નહીં.

બાહુધરજંગ—શું તેં મને પેલી ગેમુલ ખખરથી આઘાહ કરી
મારું વતન નથી બચાવ્યું ? શું જંગના મેદાનમાં તું મારી પીડે મારાં
સાજુત મદદગાર તરીકે નહીં હતો ? શું મારા શાહનો છુટકારો તારી છુપી
મદદથી નથી થયો ? શું તારો ખુબી ભરેલો ચીતાર મારા મગજમાં ભ-
મતો નથી ?

ગીરફતાર—કેવી રીતે મારો ચીતાર તારા મગજમાં ભમેછે ?

બાહુધરજંગ—કેવી રીતે ? જેને જનમ તુલીગ હું ન ભુલુ તેવી
રીતે; જેને! આભાર માની નહીં શકુ એવી રીતે; જેની મદદનો બદલો મા-
રાથી વળો શકતો નથી એવી રીતે.

ગીરફતાર—મગર એકજ નજીવી ચીજથી મારો તમામ બદલો વળી
રહેછે.

બાહ્યાધરજંગ—એ મેહરવંત રશીક ! કેહે તે કહી રીત. આ જીવ તો થોડા વખતમાં સહેબની દરગાહે પોહ્યાંચનારછે મગર જે થોડા વખત બાકી રહેછે તે વખતમાં આ જીવનો ભોગ આપતાં તે બદલો વળતો હોય તો હું તેમાં માટી ખુશી, અને સુખ સમજશ.

ગીરકૃતાર—નહીં નહીં તારા બેમુલ, તારા મોહોખતવંત, તારા આ-શનાઇ ભરા જીવનો ભોગ નથો આપયો; મગર તારો અને મારો જીવ હમઆત રાખમાથી તે નજીવી ચીજ બનેછે.

બાહ્યાધરજંગ—તારા જીવને મારા જીવ સાથે ઈટલી શું નીસખ-તછે વારે ?

ગીરકૃતાર—બેશુમાર, હવે પછી તુંને તે માલમ પડશે. વાસતે ઉઠ અને જલદી આ બંદીઆનું છોડ. લે આ પરવાનો; દેખાડ ને કોઇપણ પેહેરેગીરને, અને તું હીઆંથી સલામત નીકળી જશે.

બાહ્યાધરજંગ—અને તું નેકબખત ?

ગીરકૃતાર—હું તારી આ જગા પુરછું.

બાહ્યાધરજંગ—તારી જગા પુરછું ! અને તારે મોઠે જાન ખાહું એમજ નહીં વારે ? એ ખુબર જવાન શું તું દીવાનો થયોછે એક દોસ્તની ઉતમ સેવા મારા જીવનાં જોખમે હું બળઉ, અને તે સેવા કરતાં સરસ દાખલો તું બતાવી મને શરમમાં ગરકાવ કરે ? એ કેમ અને જા જા ખુદાઇ ખવાસનાં જવાન કોઇ રૂડી તારી માદર, કોઇ વાહાણો પદર કોઇ નીરદોશ બેહન; હમ્મા કોઈ દીલપજુર માશુક તારા ગમમાં નાચાર અને નનામી બનશે. જો કોઇને ખાતર નહોતો મારા આહને ખાતર જા.

ગીરકૃતાર—શું તું મને આહેછે ?

બાહ્યાધરજંગ—અરે તુંને કોણ નહીં ગાહે ? આવો પ્રીરેમતાઈ તારો દેખાવ, આવી ખુદાઈ તારી ખાશીયતો, અને તુંને કોણ નહીં આહે. ખાલ તારે બાહ્યાધરજંગની છાતીમાં તારો ચીતાર કાંએ નહીં ચીતરાય.

ગીરકૃતાર—તારે મને તારાજ મીઠા બોલોમાં કેહેવા દે કે તારા ગમમાં મને નાચાર અને નનામી બનાવવા માગતો હોય તો આ બંદીઆનું નાં છોડ. જેમ વખત જાયછે તેમ મારી આશાઓ ઊધી વળેછે અને તારા કાલ સાથે મારો કાલ જોડાયછે.

બાહ્યાધરજંગ—પણ જરે હું જાજીને તું હીઆં બેસે તારે તારા ખાતથી હું નાચાર બનશ તેનો કંઈ વીચાર.

ગીરકૃતાર—તુંને આગળથી મેં કહ્યું કે તારા બચાવમાં મારો બચાવછે; તારી સલામતીમાં મારી સલામતીછે.

બાહુધરજી--તે હું સમજી શકતો નથી. મારો જીવ બચાવવા માટે કદાચ તું મને ઠગતો પણ હોય કારણ મેં હમણાંજ એક દોસ્તને તેનો જીવ બચાવવા ખાતર ઠગ્યો છે.

[ક્રાંધનો આવાજ સંભળાય છે ગીરજતાર ગભરાય છે.]

ગીરજતાર--અં તે તે મને નીરાશ કીધો. પેલી મોહિયતેજન હી-આં આવે છે મારાથી વધુ વાર જાણુ નહીં રહેવાએ મગર હું થોડા વખતમાં પાછો ફરજી તોટલામાં નાહામવાની તૈયારી કરી રાખજે બાહુધરજી મારા--[હાથ ઉપર ખોસો લે છે] જો તમઆર રહેજે હું જલદી પાછો ફરજી. [જતો રહે છે.]

બાહુધરજી--મને શક જાય છે કે આ કોઈ એસતતો ન હોય ! અને મારાપર સ્વચ્છ મોહિયતમાં દીવાનીતો નહીં બની હોય ! જો એ એસત હોયતો આ જીંદગી બચાડ એ બેમુલ નાર એ મારી જીહાનની નારને છાયામાં નામે એવી નારનો દરત મેળવવા ખાતર આ જીંદગી બચાજી. પણ એ એસત કેમ હોય ! એના કામો, એની દલેરી મરદને હ-ટાવનારી છે. એ સાહેબ હું શું ધારજી અને તું શું બળવજી. હું તારો કમ-તરીન નાદાન, અને ગારૂલ બંદો છેઉ. [બંદીખાનામાં જાય છે]

[મોહિયતેજન દાખલ થાય છે.]

મોહિયતેજન--[એખલી] દુનીઆ કદી એવું કેહેવા બાહાર પડશે નહીં કે જલેમજોરનાં જુલમથી, તેનાં ધાતકીપણથી, તેની આપ મતલ-બથી, આપેલાં ચપમાનોથી કંટાલી હું કમરચેહેરની ખુબસુરતી, અને ખુબી ઉપર મોહીત થઈ, મોહિયતનો મોહાસ આપવા મેં તેનામાં લાભ લીધો, નહીં નહીં જે કામ આપરથી દુર તે મોહિયતેજનથી દુર મગર જલેમ-જોરનું મોત એજ આ હીંદગી નીરોગ જમીનને બચાવવાનો તેથી લા-ખલાજ થયલી રખસીતને પનાહ આપવાનો ધલાજ છે. જે જખુન વેર મારી છાતીમાં આવી ખીરાજીકે તેનાં હુકમથી કમરચેહેર જલેમજોરનો જન ન લેશે તો તેની પરવા નહીં પણ કમરને મેં તેની રડતી બધરી, અને તર-ફરડતાં બાળકની બગલમાં પાછો બખજો તો એજ ખુશહાલી મારું હ-ધડું બરી નાખવા પુરતી છે. નેકી કમરનો ભામીએ છે, એની બાહુધરી એનો પેહેરગીર છે. કમરચેહેર ! આ કમરચેહેર બહાર આવ.

મોહિયતેજન--[અજબ થઈ] તું કોણ છે ? કાંહાં ગીએ કમર ? બાહુધરજી--કમરતો નાહોડો.

મોહિયતેજન--નાહોડો ?

બાહુધરજી--હા તે નાહોડો છે અને ખખરદાર તેની પાછળ સી-

પાછાં દોડાયા નહીં જોઈએ. [મોહોબતેજનનો હાથ પકડી બધાં તેણીને રાક્ષી રાખી] એમની માથે પણ જે ઘડી જાય છે તે કમરની છાંદગીનાં ખસાવને મઠે અતીથણી બેસી છે.

મોહોબતેજન—છોડ હમણાં પેહેરેગીરને બોલાવી ધબરાટ કરી નાખુ છું.

બાહોધરજંગ—હવે ગમે તે કર જે વખત જાય છે તે કમરને સુ-
ભામતીના બંદરમાં એંચીએજન જાય છે. [પકડી રાખે છે]

મોહોબતેજન—[એક બરછી કાઢાડી] તું મને અટકાવે છે પણ આ
બરછીથી મારો છુટકારો કરી કમરની પાછળ શોધ કરાવશ પછી શું કરશે.

બાહોધરજંગ—એ બરછી મારાં હાડામાં ભાક; મારો જનન નીકળી
જતો હશે તો પણ જમીન ઊપર તરફડીઆ મારતો હું તુંને સાચુત પકડી
રાખશ.

મોહોબતેજન—ચાલ વાર મને છોડ હું તુંને કોલ આપુ છું કે હું
કશો પણ ધબરાટ નહીં કરશ.

બાહોધરજંગ—[હાથ છોડી દઈ] તારા બોલ ઊપર હું એકદમ ધ-
તવાર મુકુ છું. તારી આંખમાં એક જાતની લેહેર વાસો કરે છે જે મને
આતરી આપે છે કે તારું દીલ ઉમરાવ અને સંખી છે.

મોહોબતેજન—તારું નામ શું? બોલ જરાપણ ધારતી ના રાખ;
હાથમાં કોઈ ખીન્તું સાબલનાર નથી. તમામ પેહેરેગીરને દુર જવાનો મેં
હુકમ આપ્યો છે.

બાહોધરજંગ—બાહોધરજંગ મારું નામ.

મોહોબતેજન—હીંદનો સરદાર જંગી બાહોધરજંગ!

બાહોધરજંગ—હા ગઈ કાલે હું હીંદીઓનો સરદાર હતો આજે
તો તુરકીઓનો બંધવો છેઉં.

મોહોબતેજન—અને કમરચેહેર તરફ તારી ખરી દોસ્તીને કાજ
આવું બહુ કામ કરવા તું ઉસ્કેરાયો નહીં વાર?

બાહોધરજંગ—કમરચેહેર મારો ખરો દોસ્ત છે. દોસ્તી આતર હું
મરવા તબઆર છું મગર તેના કરતાં એક વધારે મજબુત કારણે મને ઉ-
સ્કેસ્યો છે.

મોહોબતેજન—મખી હુલડાઈ જેને કહે છે તે આ તારું કામ છે. મ-
ગર એકજ હવસ એકજ ઊભરો આવું કામ કરવા તુંને ઉસ્કેરી શકે.

બાહોધરજંગ—અને તે શું વાર?

મોહોબતેજન—તે પ્યાર.

બાહોધરજંગ—હા ખરેખર.

મોહાબતેજાન—ફોર આહાધરજંગ તારે જાણી છે કે હૃદમાં આ-
વવાની મારી મતલબ તારા જેવીજ હતી. તારા દોસ્તની સેવા અબવવા
હું હીઆં—

આહાધરજંગ—અરે રૂપતી શીવાય મોહાબતવંત; મીઠાસ ભરી,
અને હીંમતવાન તાર શું દુનીઆમાં ખીજી કોઈ છે કે?

મોહાબતેજાન—આહાધરજંગ, તું તમામ ઓરતોના હૃદય વીચે શું
એવો હલકો વીચાર રાખેછે!

આહાધરજંગ—નહોં એમ નથી તારી જાતમાં હમો કરતા સરસ
તેમજ નરસ પણ છે.

મોહાબતેજાન—આહાધરજંગ, જો હું તુંને પેલા જુલમગાર જા-
લેમજોરનાં પંજમાંથી છોડવું, તારાં રવદેશની બગલમાં તુંને પાછો ખખ-
શું. તારા વતન ઉપર સલાહ મંપજની ભિટ મોકલું તો તું મને સારી
ઓરતોની ટીપમાં જોવાયે કે નહીં?

આહાધરજંગ—કાએ નહીં? મગર કેવા ઊપાયોથી આવી મોટી સે-
વાઓ તું બજાવા માગેછે તે પહેલાં મારે જાણવું જોઈએ.

મોહાબતેજાન—ઉવાય? લે આએ ખંજર.

આહાધરજંગ—એને શું કરું?

મોહાબતેજાન—જે હીંદો જુહાક, જે નીરોશપણનો જુલમગાર,
જે તારા વતનની ભયંકર જાય, જે તારી દુખી પ્રજાનો નાશ કરનાર પો-
તાના તંબુમાં સુતોછે તેની આગળ હું તુંને લઈ જાઉં છું.

આહાધરજંગ—શું જાલેમજોરે તુંને કંઈ દુખ દીધું નથી? શું
કશી ધન પોહોંસારી નથી.

મોહાબતેજાન—મારી છાતીમાં નાશકારક કોટલ જેહર હરપળ પે-
દા થાએ એવી ધન તેણે મને કીધીછે. એવા અપમાનો તેણે મને આ-
પ્યાછે એવા ધીક્કાર તેણે મને દેખાડ્યોછે.

આહાધરજંગ—તારે તું મને એવું કહેવા માગેછે કે ઊધાયલોજ
હું તેને મારી નાખુ. તેની બેજામીમાં તેનું ખુન કરું?

મોહાબતેજાન—શું તે નાપેકારે તારા કમરચેહરનું તેને સાકલમાં
સીકરીને ખુન નહીં કીધું હતે? અને બેરીમાં સીકરાયલા વચ્ચે તથા ઉ-
ધાયલા વચ્ચે પ્રક શું? આહાધરજંગ જો મારું સાબળ એ બાબત ઉપર
મેં પુરતો ખીઆલ કીધોછે, મારા જેહરી મન અને વેરી હમડાની પુરતી
સલાહ લીધીછે. અને તેઓથી બાહો બાહો જવાબ મને મળ્યોછે કે મા-
ણુમ જાનનાં ભજાને કાજે, પુદાઈ ધનમાજની જાલવણીને કાજે આ તારું
કામ તદન બરહક અને રાતંછે.

બાહ્યાધરજંગ—ઇનસાફને સાહનાર અદલ યોદા સારું કરવા સારું કુરા-
નો ભાગ નથી લેતો. ધાત્મી ઊપાયે વાપરી માહાભારત કામ કદી થાએ નહીં.

મોહોબતેજાન—હીંદી સરદાર ! તું જારે તારા દેશનો ગજબ, તારા
વતનનું કુખ આપું નજીવુજ ધારેછે તો આ નાજુક મારી છાતીના આ-
વેસોની સામે થઇ, આ જીવના હુલડોની સામે જઇ, આ નબળો હાથ
તે જલેમને ફના કરવા હું હવે વાપરશું; અને જે યુનાહ હું નાજુક આ-
રત જાત કરશ તે તું હટીલા મરદની હટને લાય પડશે તેનો જોખમ તારે
સર ગણવામાં આવશે.

બાહ્યાધરજંગ—શું તારે જલેમજોરનો નાશ કરવા પાછળજ તું
લાગીછે ? શું હીંદના મુલકનાં ભલાને સારું તું ખુની બનેછે ? તું તારી
કોમળ છાંદગી તારાજ કરવા તઇઆર થાયછે ? લાવ, લાવ, એ ખંજર
મને આપ. [ખંજર લેછે]

મોહોબતેજાન—બદીને કદી ફાવવા દેવી નહીં જોઇએ. બદી ઉપર
દયા કરવી એ નવી બદી વધારવા બરાબરછે; વાસતે સારું થયું કે તું સ-
મજી ગીઆ. ચાલ જલદી જરા વારમાં પોહાર ફાટશે. ચાલ પેલો ખુન-
ખાર શીહ હમણાં ઊડી ઉભો થશે તો બાજી હાથથી જતી રહેશે.

[બંને જાયછે]

અંક ચોથો—દેખાવ બીજો.

જલેમજોરનો તંબુ.

[જલેમજોર એક કોચ ઉપર પડી ઊઘાયછે]

જલેમજોર—[ઉઘમાં બબડેછે] નહીં બસ દયા નહીં ! દગાખોર—તુને
દયા શાની બતાવે ? એની છાતી—છાતી—બસ છાતી—જાલ્લી કરો—એનું
હૃદયમાં—જલાદ એના હૃદયમાં ભ્રાક—ભ્રાક બરછી—હા ! ખીસો ! ખીસો !
મને જોવા દેવો એનું રંગીન લોહી વેહેતું મને જોવા દેવો ! હા, હા, હા,
એનો છેલ્લો દમ—એનું છેલ્લું દસકલું સાંભળવા દેવો !

[મોહોબતેજાન અને બાહ્યાધરજંગ દાખલ થાયછે]

મોહોબતેજાન—ચાલ, ચાલ, એક પણ પણ એવો નયો.

બાહ્યાધરજંગ—તુંને હીઆંથી જવું જોઇએ. આ ખુનનો દેખાવ
તું નાજુક નારની નજરે પાડવા લાયક નયો.

મોહોબતેજાન—જોજે તારું કામ બજાવતાં જરાપણ વાર લાગશેતો
જલેમજોર.

બાહુધરજી—અમે તું જ તારા તંત્રમાં જ હીઆં પાછી નાં શરવી હું તારી આગળજ આવજ. આ કામમાં તું સામેલજો એવું જણાવવું નહીં જોઈએ; હું માગી લઉં છું કે તું હીઆંથી જ.

મોહાબતેજન—તારું કામ ઝડપથી કરીએ જજો હું હીઆંનાં પે-હરેગીરોને કુર કરું છું. [જાયછે.]

બાહુધરજી—[જલેમજોરને જોઈ] હવે આંખે ખુલી, આ જુ-લમગાર, મારા વાહાતા વતનનું આ વધન, મારા દેશીઓની આ બળા, મારા શાહનું આ આશ્રત, હમારા મુખનો નાશ, હમારી સલાહ સંપન્નો જમ જલેમજોર મારા પંજમાછે. અરે આવાં એના કરીણ કામો અને એ કેવો નીરાંતે ગંગાયછે ! સાહેબ કદરદાન ! કદી એવું બને કે આ માણસ શાંત-પણે રુએ !

જલેમજોર—[ગ્રધમાં] નીકળો, નીકળો, શેહેતાનો, પલીદો, મને તો-બાહ ના પાડો ! નાપાક ખીસો જવો મારી આગળથી જવો મને કુખ ના દેવો જવો મારી છાતી એવી રીતે ના ચીરો !

બાહુધરજી—નહોં, નહીં, નેતો આટલો વખત ભુલ કીધી. મી-હી નીદનો આરામ એ કદી જણી શકનાર નથી. જુઓ, જુઓ, કરીણ લોભનાં સપાટમાં આવી પડેલા ખેવકુરોંએવા હોય ! જુલમગાર માણસો આખી પ્રજાએનો ભોગ એક ધડીની વચે લેવા તમો અચકતા નથી મગર જુઓ તમારા જેવા યુનાહનાં રખેવાળોનો આ તાજો દાખલો ! હવે એની જીંદગી શકત મારી દયાપર લટકે. એકજ શરકો અને એ—નહોં મારો હાથ અને હાંડું એવું કામ કરવા સાફ ના પાડેછે. બાહુધરજીનું નામ ખુની-માં કદી નોંધાયે નહીં. એને હું નથી મારનાર મગર પેલી મોહાબતેજનને કુંઠપણ કરી બચાવવી જોઈએ. [કોચ આગળ જઈ જલેમજોરને હીલવી] જલેમજોર ઉઠ ! ઉઠ !

જલેમજોર—[ચોકી ઉઠી] કોણ ? પેહરેગીર કે ?

બાહુધરજી—[ખંજર દેખાડી] ચુપ એકપણ બોલ તારા મોહા-ડામાંથી નીકળોછે તો એમજ જણુ કે તું મુએ. મદદને મોટો કોમને બોલાવાની જરાપણ તજવીજ ના કરતો તારા પેહરેગીરનાં દોડવા કરતાં આ હાથ જલદી ચાલશે.

જલેમજોર—તું કોણે ? અને તું કહેવાની ખાચ શું રાખે ? બાહુધરજી—હું તારો મુદ્દા છું હીંદનો બાહુધરજી ! ના ચોંક તુંને મારી નાખવાની મારી મરજી નથી. તેવું હતેતો ગ્રધાયલોજી તુને ખેળત કીધો હતે.

જલેમજોર—ખાલ તું શું કહેવા માગે છે ?

બાહ્યાધરજંગ—તારી હસતીનો હવે તું મારી દયાપર આધાર રાખે છે તે જો ! પેટુલાં મને જવાબ આપ કે કોઈપણ હોંદોમ્મિ કોઈપણ દાહાડે તુંને ઇચ્છા તારી પ્રજાને જરાપણ દુખ દીધું છે ? ખીજો મને એ જવાબ આપ કે તારા પંજામાં સપડાયલા કોઈપણ હોંદી ઉપર તેં તથા તારી તરફી ફાજના કોઈપણ સીપાઈએ કોઈ દહાડે જરાપણ દયા કીધી છે ? જો તારામાં કંઈ હ-ઈડાં જેવું હશે તો તુંને હવે લાગશે કે હોંદીનું વેર કેવું હોવું જોઈએ. કેવું કાઠા મીસાલ તે તુંને ભોકાવું જોઈએ [ખજર જલેમજોરનાં પગ આગળ ફેંકી દઈ] જો, જો, આંખે હમાર વેર ! આંખે હમારી દયા.

જલેમજોર—[અજબ થઈ] હા તે કેમ બને !

બાહ્યાધરજંગ—તું એ એક માઠી નવાઈ સમજે છે નહીં ? તારા મહજબમાં તો એવા કલામોએ કે જે માણસ તુંને ઈજા કરે તેને મારી બખ્શતે. તમે તો કેવી સરસ રીતે તે દુખાડી ચુકા છે. મગર જાણ કે એતો હમા હીંદીઓની રાત દહાડાની ટેવ છે.

જલેમજોર—[વધારે અજબ થઈ] બાહ્યાધરજંગ તેં મને અજબખી-માં તમામ ગરક કરી દીધી છે. તારી ઉદાર ચાલથી મને તાબે કરી નાખ્યો છે.

[મોહોબતેજન દાખલ થાય છે. તે પેટુલાં જલેમજોરને જોતી નથી]

મોહોબતેજન—કેમ કામ થયું કે ? તે મુએ કે ? [જલેમજોરને જોઈ]—કેમ ? હજુર જીવતો ? તારે હું મુઠ ! અને તમે કંગાલ હીંદીઓને માર દયા જેવું કંઈ હવે રહ્યું નથી. એ બાહ્યાધરજંગ તું ઇચ્છાતો દગાખોર છે યા હીચકારો છે !

જલેમજોર—શું તું શું કરવા માગતી હતી ? મારે જીવ.

બાહ્યાધરજંગ—અરે તું હીઆંથી જા, નીકળ આ તાર શું બકે છે તે એ પોતે સમજતી નથી. [મોહોબતેજનને] હું માગી લઉં કે તું હીઆંથી જા મને જલેમજોર આગલ છોડી તું જતી રહે.

મોહોબતેજન—બાહ્યાધરજંગ ! શું તું એવું ધારે છે કે હવે હું પાછી હૃથ. ઇચ્છા આ જીલમગારના સીનામાં આ તેજ ખજરભોષી દવા મેં પોતે તારા હાથમાં તે આપ્યું હતું એવું હું નાપાડ્ય. એવી હીચકારી હું બનશ ? નહીં મારી માઠી દલગીરી આ વેળા એ છે કે જે કામ મારે પોતે કરવું હતું તે તું જેવાં નબળા અને બાયલાને મેં સોંપ્યું. હવે તું સેહેજ-વારમાં જાણશે કે આ ઘાતકી ઉપર દયા કરવી એ એકદમ તારી પોતાની રમખીત ઉપર ઘાતકીપણું કરવા બરાબર છે.

નલિમનોર—તું થું કરવા માગતી હતી ? મારો જીવ ! પેહેરગીર જલદી ! પેહેરગીર આ દીવાની ઓરતને જલદી પકડ !

મેહોબતેજન—હા પેહેરગીર ! હું પોતે તેને ખોલાઉં છું. હું પોતે આપો આપ તુને ખોલવાની તસદી આપવા વગર મારું માથું જલાદનાં હાથમાં મોકલું. મગર એ મગર માણસ એક પળવારપણ તું એવું ના વીચારતો કે તારી ખુનખાર આંખોને ખુની આતશ મને જરાપણ દબરાવશે. એવું ના ધારતો કે પ્રકત ઓરત જાતનાં જખરા ગુસાએ તથા તેના ઇન્જ પામેલા હાડાએ એવું કામ કરવા મને ઉસ્કેરીછે. નહીં, જો તેવી રીતે હું ઉસ્કેરાઈ હતેતો હાલ તેમાં નીસૂપલ થતાં શરમ અને પસતાવામાં હું ગરક થઈ જતે. ગમે એવી હું હાર પામેલી અને નાચ પામેલી છું તે છતાં જે કારણે જે નેમ મને ઉસ્કેરીછે તે નેમની મોટાઈ એટલીછે કે આવી તજવીજમાં કીરતી મેળવવા જેવું હું સમજું છું અને મરતી વખતે જે છેલ્લા ખોલા મારા દમમાંથી નીકળશે. તે એ કે લખો નીરદાશ જીવોને ખુનાના લોહીનાં તરસીઆ એક શેહેતાનનાં જીલમમાંથી જો હું છોડવતે તો હાલ કેવી મોટી ખુશહાલી સાથ મરતે !

ખાહાધરજંગ—જેવી નેમ ઉમદાછે તેવું આ કામ ઊમદા હતેતો તે હું પોતે કરવા જરાપણ આંચકી ખાતે નહીં [પેહેરગીર દાખલ થાયછે.]

નલિમનોર—આ જણાઈ આવેલો શેહેતાન જે તમારા સરદારનું ખુનકરવા તપેલો હતો તેને પકડો ! પકડો !

મેહોબતેજન—સખર ! સખર ! ખબરદાર જો મારા બદનને એક આંગળી પણ લગાડીછેતો અખી ઘડી તમારા જીવ લેવશ ! હું તમારી બંદીવાન છું, અને તમારી સાથે આવવા તમઆર છું; પણ એ મસ્તાના માહા પાત્રી તુને મારું પેહેલાં સાંભળવું પડશે. ખાહાધરજંગ પેહેલાં હું તુને માર કહું છું તારે લીધેજ જો હું આ મોતનો ભોગ થઈ પડી હતે તોપણ તારા ઉમરાવ દીલની હું વખાણો ગાઈ મરતે. પણ આએ મોટો ગજબ તો હું મારે હાથે મારા પોતાની ઉપર ખેંચી લાવી છું. તું સાહતે તો મને બચાવી શકતે. થઈઉ તે થઈઉ મગર મારા સાથ તારા ધીકારને મારી કબરમાં આવવા ના દેતો. અરે કેવી કેવી જાદુથી, સીકુતોથી, ડેગ વીદીઆથી, પ્રંદ અને પ્રેમથી મારું નીરદાશ હાડું પેહેલાં આ જીલમમારે લલચાવ્યું; જે પવીતર મકાનમાં મેં વાસો કીધો હતો તાહાં કેવી કેવી નાપેકાર લાલચો મને ફુસલાવા ખાતર એણે દાખલ કીધી; કેવી કેવી રીતે મારા ચુસ્ત રખેવાળોને એણે ઠગ્યા. કેવી કેવી રીતોથી બાગે ખેહેસ્તમાંથી મને શેહેતાનની માશક સરપનાં આકારમાં લલચાવી એ મને દોજખમાં લાવો અરે એ બધું તું જાણેતો

જલેમજોર—પેહેરગીર! કેમ છે મારો હુકમ નથી માનવો કે ? એ-
ણીને હીઆંધા એકમ એ'ચો લઈ જાવો.

મોહોબતેજાન—સખર ! એ બધું તો બહી ગયું મગર બાહાધરજંગ
ગુ' જો મારી તમામ હકીકત સાંભળે તો તું ખચીત મારા ઊપર દયા લાવે.

બાહાધરજંગ—તારી હકીકત જાણવા વગર મારાં ખરાં જીગરથી
હું તારા તરફ દયાથી જોઉં છું.

જલેમજોર—લુછાઓ એકદમ એને બંદીખાનામાં ધસડી જાવો રી-
ખાવી રીખાવી એનો જીવ લેનારા હથીઆરો એને સાફ તઈઆર કરો.

મોહોબતેજાન—બહા રીખાઈઓ જરા સચ્ચર ! તમારા નામવર શેના-
ધીપતીની હું છેલલી વખાણો ગાઈ લેવું તેટલાં સચ્ચર. અજાણીમાં પડેલી
આલમને હું જાણાવી દેઠા કે જલેમજોરે કીધેલી આ સજા ધનસાજનું ઉત્તમ
કામ છે તેટલાં જરા સચ્ચર. હા જલેમજોર ! જુરામાં જુરા અને તીણામાં તીણાં
હથીઆરો માણસાઈ બદનને ચીરી નાખવા ઊભાં કીધાં હોય તે તું મારાપર
એકદમ લાય પાડશે તે! તે મોટું ધનસાજનું કામ કેહેવાશે. અલખત ! અ-
લખત ! જે નાજુક મારા હાથોએ તું પર હરપળ માયાનો નેસાર કીધો છે
જે હાથોએ તુંને જંગના મેદાનમાં બચાવેલા છે તે હાથોના ઝાંધે ઝાંધા તોડી
નાખવા, અને માંસે માંસ ચોડી નાખવા તારા જંગલી ઝંતુનમાં આ
જુખાં વડે એને કામે લગાડી દે. આ આંખોની લાહી લુહાન નેસોમાં
તપી ગયલી પરવાહી ધાતુ રેડવા તારા શેહેતાન અચ્ચાઓને શરમાવ ! અરે
જે આંખોએ આ ખોદા ! તારા તરફ સ્વચ્છ પ્યારથી, દીવાના પ્યારથી, અને
મેશુમાર માનથી જોયું છે તે આંખોનાં ડોળા કાઢાડી લેવાનો હુકમ આપ.
એ ધનસાજનો મોજુજો બજાવ્યા પછી આવ મારી નજદીક, બાંધ મને
મોતની ચક્કી સાથ, અને ખેઆબર થયલી આ મારી છાતી જે એક
વેળા તારો નરમ તકીઓ હતો તેમાંથી ગરમ તરફડતું લોહી ગ્રહણતું
જોઈ તારી જંગલી આંખોને ધરવ આપ. એ બધું હું હીંમતથી ખ-
મશ કારણ તે ધનસાજનું કામ કેહેવાશે. એ જીલમગાર જારે તું મને
મોતનાં પંજમાં સોડી મારા નાજુક બદનને એકદમ ચીરી નાખવાનો
હુકમ આપશે તે વખતે એ વીના આશા રાખતો કે મારી મરતી વખ-
તની ચીઆરીઓનાં સુદર ગાયતથી તારા ધાતકી કાનોને તું ખુશ કરશે.
પણ જાણ એ કમખખત કે મરતી વખતે એક હાથે પણ હું નહીં મારશ;
એક દસકલુ પણ નથી ખાનાર. છેલલા મારા દમ સુધી જેમ મારો જીવ
તારી જુરી સ્તાનો ધનકાર કરે છે તેમ મારી સચ્ચરી તારા જંગલી વેર
ઊપર હસશે.

નલિમજોર—જે કંગાલ ઝોરત થોડો વખત આગમજ માફ અ-
માનક ખુત કરવા તહઆર થઇ હતી તેનું એ બાહાધરજંગ તું કેમ
સાંભળે છે ?

બાહાધરજંગ—હા હું સાંભળું છું અગરજો એણીના તોહોમત
આરાં હોય તો તું કમકમી પાછો હટે નહીં. આમે તોહમતો નો ખરાંજ
હશે તો તારા ધાતકી કામો જેવી રીતે તારૂં હાંકું દંખશે તેવી રીતે એ
નારપર કદી તારા છેલલા જીલમાતની અસર થવાની નથી.

મોહિાખતેજાન—કુનીઆને હવે છેલ્લી સલામ ! બાહાધરજંગ તુને
મારી છેલ્લી સલામ ! છેલ્લી સલામ તુને પણ એ ખુદાના ખરા યુનેહ-
ગાર ! હું મારી રીતે બાહુ'છું કે પસતાવો, અને નીરાસી તારાં પથર જે-
વાં હાંકાં ઉપર અસર કરી શકશે નહીં. આપણે પાછાં મળશું સાંભળ
એ ખુની સાંભળ અને એક કે એક વખત ફરીથી આપણે પાછાં મળશુ
જરે તારો જમ તારી નજદીક આવી ઊભા રહે તારે તારા કરપીણુ છવ-
ની સખત સપાટી ઉપર ખુદાઈ સજની અગમચેતીનાં જે મજબુત હથો-
ડાએ પડવા માંડે તે સાંભાલજે જે મકમાંથી તું મને ચોરી લોયોછે તા-
હાના સાધુ, અને જોગનાનાં મરાપ તારા નજીસ કાત ઉપર આવતા સાંભ-
ળજે ! તારે મારી ગરીબ માતાની છેલ્લી કમકમાત ભરી ચીચારીઓ, પો-
તાની ખેટીને કુસલાવી લઇ જનારની સાંમે ખુદાની દરગાહે અરજ કરતી
તીણી ચીચારીઓ તું સાંભળજે ! તારે ખુતમાં લપટાયલા મારા ભાઇનાં,
તારે હાથે ધાતકીપણે જખે થયલા મારા ભાઇનાં, પોતાની નાશ પામેલી
ખેહતની ભશમ થયલી આખરનો પસતાવો કરવા મારૂં ઊઠાવેલાં કમકમાત
ભરાં દમકલાં સાંભળજે. હું તો હમણાં એ બધું સાંભળું છું તેઓની પાદ-
દાસ્ત, મને જંગલી અને પેલી બનાવી મુકે છે. હા ! એવો વખત તારો
આવશે તું પાપીનો આવશે તારે તારી હાલતનો ચીતાર તું મારી રીતે
જોઇ લેજે.

નલિમજોર—[ભારી ચીરમાં] પેહુરેગીરે એક પળજો હવે વધુ બો-
અશોતો તમારૂં જન.

મોહિાખતેજાન—હું બોલી રહી છું મારા હાંકાંની છેલ્લી ફરીઆદ
થઇ રહી છે. હવે પેહુરે પણે મકમ હરાવથી મોતને આધીન થવા હું
માલી મારી જીવંતી જાતમ રીતે નહીં યુજરી તેનો દોષ આ જીલમ-
ગારને માયે છે. મગર એ જીવંતી એક જાતની કીરતી સાથ હાલ પુરી
ફરૂં એ કામ માફ પોતાનુ છે. [ભય છે.]

નલિમજોર—હું નહીં ધારતો કે તારા જેવા વખણાયલા લડવ-
ધર્મી આ પેલી ઝોરતની આ તરફ ભરી આવતો ઊપર એતેકાદ લાવી
શકતો હોય એણીના જંગલી ગુમાનું કારણ કમરચેહેર જેવા જવાન ઊ-
પર ખુરા હવસને હું લાય પાડું છું. મગર એટલું સાફ છે કે કમરચેહેર
મારો બંધવો છે. અને હવે તેનો અંત જલદી આવશે.

બાહુધરજંગ—કમરચેહેર તારો બંધવો નથી.

નલિમજોર—એટલે ?

બાહુધરજંગ—હું એને છોડવવા હઠમાં આવ્યો હતો; પેહેરે-
ગીરને ઠગી મારું કામ કાઢાડી લેવા હું ફતેહ પામ્યો, અને તેને બદલે
હાલ હું તારો બંધવો છું.

નલિમજોર—કમરચેહેર નાહોડો ! તારે શું જે વેર મારા હઠમાં
ખ્યારામાં પ્યાર છે તે કદી મને મળનાર નથી ?

બાહુધરજંગ—એવો આતશી હવસ તારો હઠમાંથી હાંકી કાઢ-
ડ અને પછી જો કે તે તારું હઠ હું સલાહ સંપન્નમાં વાણી કરે છે કે નહીં ?

નલિમજોર—ગમે એવો મારો મુદ્દા હોય, અને તે મારી સામે
થાય તો હું પોહાંઓ વળું મગર મારા પોતાનાં ખવાસની સામે હું લ-
ડાઈ કરી શકતો નથી.

બાહુધરજંગ—નલિમજોર તું પેહેલવાનમાં અપવાનો તારે દાવો
કરજ નાં. આપણું પોતાના ઊપર શ્તેહ મેળવતાં આપણું નસીબનો કંઈ
દાવો રહેતોજ નથી જંગના મેદાનમાં તો તારા કપાલ ઊપર શ્તેહનો હાર
મુકવા, યા એંઓ લેવા નસીબનું મુખ્ય કામ છે મગર તારી પોતાની સા-
થની લડાઈમાં જરા તું ઠરાવ ભરેલો થા અને જે ખુખી ભરેલો જોસો-
છે તે હમેશાં શરૂ થશે.

નલિમજોર—હીંદી સરદાર હું ગમે એવો છું મગર તારા તરફ ની-
મક હુકમ, અને નીરદય હું કદી થનાર નથી. જા જા, તારા વતનીઓ
તરફ પાછો; જા જા તારું છુટાપણું હું બંધાયું છું.

બાહુધરજંગ—આ બાબતમાં આવર અને શરજને તારા ખરા
સાથી કરતા જોઈ હું ખરો ખુશી છું.

નલિમજોર—બાહુધરજંગ મારાથી તારા તરફ અજાણીથી જો-
વા વગર ચાલતું નથી. હું ધકુધકુ કે આવણે એ ખરા દોસ્તો થઈએ.

બાહુધરજંગ—છેલ્લી સલામ ! મોહોબતેનન ઉપર દયા કર ને
કીનો દોસ્ત થા, અને પછી મારો પોતાનો દોસ્ત તું સહેલથો થશે.

[જાય છે]

નલેમજોર—આહા લોભ ! કાંહાંછ તારો ચીતાર હવાઇ ?
 લખો જંગલમાં કીધી તારી આશનાઇ.
 શું મારી વખાણો યશ્વે દુસ્મની હસદ ?
 મારો ખ્યાર થઇ લાગો મુંદઇની મદદ.
 રાહમાં મારી કીરતીની કમરચોઢેર પથર
 જહનુંગી પેર મારે થયું મુજથી ના સખર.
 વેઠેછે આ તનમાં બાહાધુર જંગની મોટામ
 રીજવવા આ જુદગી કરે એ દલેરસે આશનાઇ.

અંક ચોથો દેખાવ ત્રીજો.

એક બાગ.

[તોપનખાન ખેસી ખુશ મીઠજમાં ગાયન ગાયછે.]

કુંમરી—(છુલ્લાની.)

(અપણે શાહાજદે આતમ કે લીએ મેં જંગલ શારા
 ખીઆખાન શારી—એ રાહા.)

જરા જરા મારી સોડે આવીજ,
 ઝટ કરી બોસો, આપ દીલજની.—જરા જરા—ટક.
 સુરત સોવાંની, જેવી મુગલાની,
 દાંત વીનાની પાસે આવીજ.—ઝટ કરી
 ગોરી મદ માતી, ખીલતી રે છાતી,
 જોખન ઝુલાતી, પાસે આવીજ.—ઝટ કરી
 ખનનન કરતી, જનનન કરતી,
 ખરી રૂપવંતી, પાસે આવીજ.—ઝટ કરી
 માવો ખવાઈ, મીસતાન ખવાઈ,
 વલી પથવાઈ, પાસે આવીજ.—ઝટ કરી

[ઠાકનખાન દાખલ થાયછે.]

ઠાકનખાન—કેમ એ શહેતાનનાં ચોચા હવે આએ તુ શું કરેછે ?
 હવે બાપદાદાના લગનનાં ગીત ગાયછે કે ?

તોપનખાન—અરે દોરત તુંને જરા ખુશી કરવા લલકારધું.

ડોકનખાન—હાઆ આવતો દોસ્ત જરા જલદી નજદીક આવતો.

[તોપનખાન આગળ આવેછે ડોકન તેને ધમી મારેછે.]

તોપનખાન—કાંએ એમ કાંએ ?

ડોકનખાન—આજે તુને મેં એક નવી ચોજ શીખવી. જો માં-બળ જરેપણ તુને હું ધમી માર તારે સમજી જજે કે હું પુરુહાલીમાં છું.

તોપનખાન—દોસ્ત એ કંઈ સાર નહીં. તારે ધમી ધમી માયાનાં બાલ મારા બધા ખરી જાયછે. જો હું બોરકો હંદર બની જવશતો પછી મારી સાથ પરણશે કોણ ? [ડોકનને જોરથી થપ્પરાક મારેછે.]

ડોકનખાન—[ચોરડામાં] એટલે ?

તોપનખાન—એટલે, એટલેજ. એટલે કે જ્યારે તું ખુરીમાં હોય તારે જાણી લેતો તુને હમેશાં સુખારકબાદી આપવાની મારી એજ રીતછે. એપણ તું આજે નવું શીખ્યો જો.

ડોકનખાન—પરમા તારી સોખનમાં મનેતો પ્રએદોજ થાયછે. તારી એકેક થપ્પરાક રોજ આઠ રોજ એકેકો મારો દાંત પાડી નાખવા ગમેછે.

તોપનખાન—બોબો થઈ જશેતો બોખી ઓરત કાહાંથી મળશે.

ડોકનખાન—અરે જાની એક બોખી નાર પરતો મારો ડાળોછે. તુને યાદછે કે તારી જવાન માથુકે પોતાની ખુખી અને ખામીમાં શું લખ્યુંછે તે ?

તોપનખાન—શું લખ્યું ? બોલીદે જલદી. મને કુરકુરી થઈ આવીછે. અરે પણ તેનું નામ તુંને કોણ દેવા કહ્યું હવું તેનું નામ સેસમાં.

ડોકનખાન—દાંત વીશે તેણે શું લખ્યુંછે વારં.

તોપનખાન—ઓ તારો બાપ મરેબધા હવે હું સમજ્યો કે તારો ડાળો કાંહાં બોમાયોછે. મારો શક હવે મજબુત થતો જાયછે. જો દોસ્ત બધી રીતની મશકરી કરજે મગર મારી માથુકની બાબત અલગ.

ડોકનખાન—હું મશકરી કાહાં કરું, હુંતો સાચી વાત કરું છું. તે લખેછે કે હું દાંત વગરનીછું તો મને લાગેછે કે તેણીને દાંત વગરનો ધણી જોઈએ.

તોપનખાન—લાગેછે ! અને જોઈએ ! આહા એતો જોરીમાંનાં બચાંની વાતછે. જ જ ધામત આશામાંને આશામાં હવાપર તીંગાતો રહી જશે અને તેતો મારી માહોરદાર થઈ જશે. મારી ખુબસુરતી તેની આખમાં બેસી ગઈછે. મારો મીઠો આવાજ તેણીના કાનમાં થસી ગયોછે અને મારો ગમ્મર ચેહેરો તેણીના મગજમાં પસી ગયોછે. હવે તારા ને-વાતો તેણીની જુતી નુએં જુતી.

ઠાકનખાન—તારૂં નામજ તારી જખાનને જોડી પાડેછે, નહીં હું માનુ.

તોપનખાન—તું આંધળાની આગળ આરસી ધરશ તારેજ તું માનશે. જો તેણીનો મુખારક ખીજો રૂકો મારીપર આવી લાગેછે.

[કાગજ દેખાયછે]

ઠાકનખાન—જોગ જોડ ? [કાગજ લઇ] હા દોસ્ત આરસી ખરી એની જલક જોઇ હું આંધળો જોતો થઇ ગયોછું. ચાલ એ વાંચ જોડ.

તોપનખાન—શું કપાળ વાચું ? ખરે આંધળો તો હું છું, બચાંની માફક એ સાઈ સાઈ કરી હરખાયા કરેછું પણ અંદર શું સનાનનાં સમાચારછે તે સાહેબ જાણે; વાંચની વાંચી મરની.

ઠાકનખાન—એને કંઈ તમા વચે ખાનગી લખેલું હશે તો ?

તોપનખાન—ધુળ નાખી તે ખાન અને બી તુને ખવાડી દેવશકે ખીજ આગળ તે તારા હાથમાથો વા માહોડાંમાંથી સરી નહીં જાએ.

ઠાકનખાન—[વાંચેછે] હીમતથી હાથ પાડકપર સહડી જા. નીચે તુડી પડવાની ભય ના રાખ. આંખ આકાશ તરફ ધરીએ નહીં તાહાં સુધી ખરે માહાતાબ દેખાય નહીં આંખો આંધળો થવાની ધાસ્તી રાખ્યે તો આજ્ઞતાબ તરફ જોવાએ નહીં. શેતારાનીજ જો પરખ કરવીહોયતો આંખોને આકાશ સાથ દોસ્તી રાખવી જોઈએ. તારૂં તખ્ત ઉંચા મીનારા ઉપરછે. જરાપણ શીકર ના રાખ તારી જગા કુલવારીમાંછે. હોંમત ધર અને તારૂં ધનાંમ ખેંચી જા.

તોપનખાન—એ આંખે બધુ શું. શીલસુશી કે બેવકુશી. તોપો કે તોપોનાં ગોળા.

ઠાકનખાન—એ માશુકો મસાલો. એ માહોબની આગ.

તોપનખાન—પણ એ આગમાંથી કંઈ યાગ લાગશે ?

ઠાકનખાન—તું મુએ તું બેજાનો સુમેછે પણ કીસમતનો લીલો. નીકલ્યો. એ માશુક મુરાદી એવું કેહછે કે મને મેળવવી હોયતો એકદમ આગમાં જીપલાવી દે. મને મેળવવી હોયતો દરીઆમાં હોમાવી દે મને મેળવવી હોયતો સહજળ ખેટા સુખીપર.

તોપનખાન—જો રાંડ જાતનાં કોતક. પેહેલા મને પોરમાં સુવારે તેવાં કામો મારી પાસે કરાવેછે, અને પછી મને મેળવવા માગેછે તો શું મારા મુડદા સાથ પહોંચે.

ઠાકનખાન—જાણુતો નહીં જ્યારત જાત જાદુગરછે, અને મુડદાને જીવ બચાવવાની તેનામાં શક્તીછે.

તોપનખાન—પણ તેની જમીનગીરી શું? કેમ જાણ્યું કે તે મને ખરીજ આપે છે?

ઠાકુનખાન—ધામત જયારે તે તુંને દાજ્જામાં જવા કેહે તારે એમ સમજવું કે તું બેહસ્તમાં જાએ તો તારું એવી તેણીની મરજી છે. તુંને લાત મારે તારે એમ સમજવાનું કે, મનમાં તો તુંને પગે પડવાની તેણીની મરજી છે. તારીપર થકેતો એવું સમજવું કે તુંને પોતાના મીઠા ખોરાકથી ભરી નાખવા તે તજવે છે.

તોપનખાન—હીક, હીક, ધભા મારી કેહેવાનું કે મારીતો સલામ કરવાની મરજી હતી.

ઠાકુનખાન—ઉથડા ગંજ મેળવવો હોયતો રંજ એવરીજ જોઈએ. તેણીના પૈસા મેળવવા હોયતો જીતીના મારપણ ખાવાજ જોઈએ. નહીતો.

તોપનખાન—નહીતો શું?

ઠાકુનખાન—નહીતો એમજ જાણ કે બધા ભવ તું રડયો. અમર તેણીનાં પેહેલા રૂકામાંની મરવેથી છેલી મરત તેં સાંભળાછે કે. તે સાંભળતાં જ શીશડી શડી જશે.

તોપનખાન—શું થયું વળી શું થયું. તુખી જરા જરાવારે મને ચમકાવ નાં. મારાથી નથી ખવાતું કે નથી રખાતું.

ઠાકુનખાન—તે લખે છે કે મારા પૈસા કરતાં મારા આશિકા વધારે છે.

તોપનખાન—[ધભરાઈ] ઓ તારું—હવે—હવે શું કરવું દોસ્ત.

ઠાકુનખાન—તારે કર શીતાખી. મુગો મુગો મારી સલાહ માની સાલ પછી જો તારો દેહેરો પાર.

તોપનખાન—અરે તું વળી કંઈ એમર ઇનામનો દાવો કરેતો?

ઠાકુનખાન—કંઈજ નહીં જરા ધભા મારવા દેને.

તોપનખાન—મારી બધરીનાં દેખતાં નહીં મારવા દેઉંજો.

ઠાકુનખાન—નહીં, નહીં, શીકર ના રાખ. બધરી નજદીક હોય તારે તું આંખ વીચને ઇઆ તારી આંખે પાટા બાંધી ધભા મારશું.

તોપનખાન—અચાજ તારી કંઈ સમજ પડતી નથી. મને ધભા મારવા મારી આંખે પાટા બાંધવા જોઈએ કે મારી બધરીની. હાએ હાએ કાંદાનો કાંદો મેં તુંને મારો ઇતખાર સોંપીઓ. નાપાકનો ડાળોજ તેણીમાં ભરાયો. જોની કેવો ખુશ મીઠાજમાંજ આંખે ખેડા છે.

ઠાકુનખાન—તારે હાથે કાંધેલાં તારે હાંડે વાગેછેતો. શીકર નાં રાખ હું ખુશી છેઉં તેનું ખીજીજ કારણ છે. મારો શેક કમર કુશમનના હાથથી છુટા છે.

તોપનખાન—છુટા કે? શુકર! શુકર!

ઠોકન ખાન—આજે મારે બેવડી ખુશહાલી આ દારના સીમામાં મમાવવી છે. [ગજવામાંથી સીસો કાઢાડે છે] એકતો મારા શેઠના છુટકારાની અને બીજો તારા આવતાં લગનની મુબારકબાદીની. ચાલ જની થોડો થોડો તારી ખુશ થઈએ. જરા લેહેરમા આવી લલકારીએ.

તોપન ખાન—[કુદી] હવે તારા ધમા ભારી નહોં પડશે હા ! માથુક શરાબ, અને ધમા એ ત્રણ ચીજ મને ખુશીથી છક છક કરી નાખે છે.

{ બંને પીએ છે. ગાતા, ગાતા એક બીજને ધમા તથા થપ્પરાક }
{ લગાવે છે. કમરચેહેરના છુટકારાનું તથા તોપનખાનના આવતાં }
{ લગનનું ગાયન ગાય છે. }

ગ ર બી .

(મોતી માહાલ કે ખીચ રે માહારાંણીકા બંગલા.—એ રાહા.)

જમ ભરે ગુલાબી,

માથુક મોશમને બાહાર રે—જમ ભરે ૦ ૨૬.

ગુલાબી ઠંડી, શરાબ ગુલાબી,

ઠંડીની દીલકશ તાર રે—જમ ભરે ૦

શરાબનો બાહાર ખીલે રૂપશાર,

થાવ વધુ થડગાર રે—જમ ભરે ૦

માથુકનો બાહાર, જુવાની દન ચાર

આથકનો બાહાર, અપાર રે—જમ ભરે ૦

લંપત બાહાર, મોહિબત અપાર,

નહીં કાઢાડે કોઈ શાર રે—જમ ભરે ૦

ગાયન બાહાર, નજમ બાહાર રે,

કરે બંદે ખુદા, આક શાર રે—જમ ભરે ૦

અંક પાચમે—દેખાવ પેહેલો.

એક ગીચ જંગલ, દુરથી એક ભુપડા દેખાય છે

ભયંકાર તુશાન તથા વા વીજોર થાય છે.

ગગડાર તથા વીજલીનાં ચમકારા થાય છે

{ પાતરાના ખીછાણા ઉપર રૂપવંતીએ પોતાનાં બાળ- }
{ કને સુવાડેલું છે અને તેની આગળ પોતે બેઠી છે. }

રૂપવંતી—આ ખુદરત ! મોહિબતનાં જેટલી શક્તી તારામાં ક્યાં છે ? ખારનાં જેટલું બળ તું ક્યાં ધરાવે છે ? આ ટુટલું, બાગેલું, થા-

કેલું બદન દુનીઆનાં દોરથી પોતાનાં માંધાઓ ટેકવી રાખવા નાઆર બન્યું. મગર આ જીવ, આ જીવર આ ખમીર પાહાડ જેવું સખત, દરીઆવ જેવું જોસ ભરેલું અને વીજલી મીસાલ તેજી [બાળકને જોઈ] એ મારા સ્વચ્છ ગુલાબ ! તારાં કુલ સમાન વળનથી હું ગમે એવી થાકી ગઈ હોજી મગર આ ખુદરતી ખીછાણાં ઉપર તારી મીઠી મીઠી ઉઘમાં શું હું તુને જરાપણુ ખલલ કરું ? એ મારા ખીલતાં મોઢરા તું ગુલાબને જન્મ આપનાર માલી, તુને હસતી આપનારે ગુલાબ કરમાયોછે એવી જો કોઈ મને ખાતરી આપે તો હું કેવી શતાખીથી તારી બાજુએ હમેશગીની નીંદમાં લેતું [તુશનને] નીકળ નીકળ એ ભયંકાર તુશન ! હું તુને નથી માગતી ! એ ધાતકી આશત ! કંગાલ રૂપવંતી ઉપર દયા કરવા ખાતર તારું ગળબ ભરેલું જોર નરમ પાડવા હું તુંને વીનંતી કરતીજ નથી ! અરે તારા જુલમમાં આ મારો નાનો જીવ કેવી રીતની હસ્તી ભોગવેછે તે જાણવાની હું ડેશીસ પણ કરતી નથી નીકળ ! નીકળ ! હું બધું ખમવા શકતીવાન છું [તુશન જોસથી કુકેછે] હજુર નથી નરમ પડતું ! એ હાડાં વીનાના, એ યાદ વગરના શહેતાનો તમારો દોર હવે ઓછો કરો ! એ મારા હસતાં મોઢરાં હજુર તું ભર નીંદમાંજેછે કે ? એ મોત ! આ બાળકની કંગાલ માતાને એના જેવી આસાએસ તું ક્યારે બખસશે ! એ મારા નાના પ્રેરેસતા તારી પાસ મોતનાં પંજમાં હું લેતું તો આ નીરદય પવનનાં મપાટાથી વધારે સારી રીતે હું તુને બચાવી શકું હું તુને. [અંદરથી કમરચેહર પુકાર મારેછે.]

કમરચેહર—રૂપવંતી !

રૂપવંતી—[ચોંકી] શું ? કોણ ?

કમરચેહર—રૂપવંતી !

રૂપવંતી—ઓ ઓહા ! ઓ સાહેબ મને ના ઠગ ! અરે બાલ બાલ શું એ આવાજ કમરનો નથી ?

કમરચેહર—રૂપવંતી ! ઓ મારી રૂપવંતી !

રૂપવંતી—એ કમરછે ! બસ એતો મારો કમરજેછે !

કમરચેહર—રૂપવંતી ! ઓ રૂપવંતી મારા જાન !

રૂપવંતી—[આવાજ તરફ દોડી જઈ] કમર જાની હું હાઆતછું અરે મારા ઘણી, આવીદ, સરદાર સરવર હું હાઆતછું ! કમર !

[રૂપવંતી દોડી જાયછે; બે તુરકી સીંચાઈઓ દાખલ થાયછે.

એક સોપાઈ—આપણે આપણી હદ છોડી ઘણું દુર આયાછે જો એ સલામતી ભરેલું નથી.

ખીજો સીપાઈ—મગર મુઠ્ઠાની છાત્રીમાં જવાને આ છુપે રહેતો તો આપણે શોધી કાઢાયો. જલેમજોર એ સેવાને મોટે આપણને મારું ઇનામ અપાયશે.

એક સીપાઈ—ચાલ ચાલ જલદી નીકળો જઈએ. આ રહેતો આ-એ રહેતો—અરે મજુર, આએ કોઈ બાળક ! અરે ખરેખર બાળક !

ખીજો સીપાઈ—કેવું નાનું નીરોશ બાળક ? એ બચાને એની જંગલી માદર પાસથી લઈ મુધારાના ફલ એને ચખાડશું તો તે સખાવતનું કામ કહેવાશે.

એક સીપાઈ—હા ખરેખર ચાલ મારું એક બાળક છે તેની સાથે એ રમશે અને બંધરશે ચાલ ચાલ.

[બાળકને ઉચકી લઈ જતા રહેછે]

[રૂપવંતી અને કમર હાથ સાથે હાથ મેલવી દાખલ થાયછે.]

રૂપવંતી—મારાં હુગર, પાછાં મળેલાં મારા ગંજ ! આએ રહેતો ! આએ રહેતો ! તાહાં તાહાં પેલાં જાડ તળે ! શું એક માતા કદીપણ પોતાના બાલકની જગા મુલે કે ? એને તું ઉગાથણ જોવા માગે છે કે તેને જગાડી તેની બહુ હીરા સમાન બળકતી આપો સાથે હસતો અને તુંને મુખારકપાદી આપતો તારી પાસ લાઉ. હા, હા, હું હહઆંજ લઈ આહું-હું તું હહઆં જાઓ રહે એની મુલાખી બધે ને આસપાસની તમામ હવાને અંતર ભરી કરો નાએ છે તેમથી એંચી લાવી તારી આગળ ધરું છું [જગા તરફ દોડી જાયછે બાળકને ન જોતાં ચોસાડો પાડી પડી જાયછે.]

કમરચેહુર—[દોડી જઈ] રૂપવંતી, માગ હુગરનાં હાર !

રૂપવંતી—ઓ તે ગીઝો ! ગીઝો !

કમરચેહુર—દયાલુ મારા સાહેબ !

રૂપવંતી—[દીવાની બની] તે ગયું ! ગયું ! મારું બચું ! મારું બચું !

કમરચેહુર—તું તેને કાહાં છોડી આવી હતી ?

રૂપવંતી—[જમીન બપર પરકાઈ] હહઆં ! હહઆં !

કમર—વાહલી રૂપવંતી જરા ધીરી થા. તે ઉઘમાંથી જાગી ઉઠી ફરતો ફરતો આસપાસની કોઈ જાડીમાં જઈ લાગી હશે. આપણે હમણાં તેને શોધી કાઢાડશું. તારી ખાતરી છે કે આએ જ જગાએ તું તેને મુકી આંધી હતી.

રૂપવંતી—મારે હાથે મેં આ ખીછાણુ બનાવ્યું અને શું હુંજ ને નહીં જાણું ! ઓ મારા—

કમર--મખર ! મખર ! હીઆં એક છુપી જુપડીછે.

રૂપવંતી--હા, હા, જે જંગલીએ મારેં બાળક ચોસ્યું ને હીઆંજ રહેછે. [બાળકું જોડયાં થોડાં] મારેં બાળક લાવ ! મારેં બચું મને પાછું આપ ! [જુપડીમાંથી પહરેજગાર દાખલ થાયછે.]

પહરેજગાર--મારા કંગાળ એકાંતવાસમાંથી મને કોણ બોલાવેછે ?

રૂપવંતી--મારેં બાળક મને પાછું આપ ! એ પાછું આપ !

કમર--સાહેબ કદરદાન ! શું મારી આંખો મને દેગેછે કે ? પહરેજગાર !

પહરેજગાર--કમરચેહર ! માહરા વાહલા જવાન દોરત !

કમર--એ મારા બુજોર્ગ ઉમતાદ. [વળગી પડેછે.]

રૂપવંતી--આ માણસ મારેં બાળક પાછું નથી આપતો તેની આગમજ પું તેને કોટી કરેછે !

કમર--એ દોરત કદરદાન કેવા હમારા દીવાનપણાનાં વખતમાં હું તુને મળ્યું !

રૂપવંતી--એના દેખાવ ઉપર નેકી અને દયા દીમેછે. નેક બુજોર્ગ એક કંગાળ એરત ઉપર, એક કુખી માતા ઉપર દયા કર. જો હું જીવશ તાંહાં સુધી તારી ગુલામ થઈ રહેવશ. મગર દયા ખાતર, ખુદાઈ દયા ખાતર એવું ના બોલી દેતો કે મારેં બાળક તારી પાસ નથી. એ એવું ના કહેતો કે તેં તેને નથી જોયું. [જંગલમાં દોડી જાયછે]

પહરેજગાર--એ કોણુ? એ એમ શું કરેછે ?

કમર--એ મારી એરતછે. તુરકીઓનાં ખુતખાર બંદીખાનામાંથી હું હમણાંજ છુટાછું. છુટતાં વાર મેં સાંભળ્યું કે મારા ગમમાં એ ઘેલી બની જંગલવાસી થઈછે. હું એણીને હાથમાં શોધવા આયો. દુરથી મારેં આવાજ સાંભળી. હમારેં બાળક આ જગાએ હુગાતું સુકી એ મને મળવા અધીરાઈથી દોડી આવી.

પહરેજગાર--શું તે બચાને પાછળ એકલું સુકીને એ આવી ?

[રૂપવંતી દાખલ થાયછે]

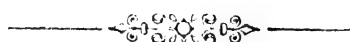
રૂપવંતી--હા, હા, હું કંગાળ માદર ! ધાતકી હું માદર તેને એકલું પાછલ છોડી ગઈ. હું જમીનનું પેટું શડશ, દરીઆમાં ગોણું મારશ, ધુરવનું બરફ ઉઠલ પાડલ કરશ, મગર તેને શોધી લાવશ. [દોડી જાયછે]

કમર--પહરેજગાર મને માફ કરજે. મને એ ઘેલી બની ગયલી માદરની પાછળ જવું જોઈએ. આજે રાતનાં વળી મને બાધરજંગનાં છુટકારાની પેરવી કરવાનીછે.

પહુરેજગાર—પારા કમર હવે હું તુને છોડી જનાર નથી. તારો પાછલ હું આ થાકેલા બુદ્ધ અને ધીંગા થઇ ગયેલા બદનતાં સાંધાઓ છતાં ઉલટથી આઉં છું. તારો ઝોરત પાછલ દોડ અને તેણીને તારો છાવણીમાં સલામત લઇ જા.

[કમર દોડી જાય છે]

૫૨ દો ૫૩ છે.

અંક પાંચમો—દેખાવ બીજો.

{ તુરકી છાવણી—તુરકી નદીનો અંક પરવાહ દેખાય છે તે ઉપર પસાર થવાનો જાડળી ડાળીઓનો પુલ નાખેલો છે. }
[છાવણીમાં વજનતરો વાગે છે.]

[અબદલા તથા બીજા સીપાહીઓ બાધરજંગને સાંકળમાં બાંધેલા લઇ દાખલ થાય છે.]

અબદલા—એને જલિમજોર આગળ ખેંચી જાવો. એ જુહું ખાલતો હોશે.

બાધરજંગ—[ચીરમાં] જુહું! કદી બાધરજંગને માહિરેથી જુહું સાંભળ્યું હતું? હા! હું માયુજી કે આ વખતે તારી ચુનંદી ફાજ સાથે તું જંગનાં મેદાનમાં હતે અને મારા હાથમાં તલવાર હતે તો પછી એ જુહાનો સવાદ તુંને હું મારી રીતે આપાડી દેતે.

અબદલા—કદી એવું બને કે હીંદનો દલેર સરદાર મુદ્દબની ફાજમાં એક છુપા જાસુસ તરફે ભટકતો માલમ પડે!

બાધરજંગ—તેનો જવાબ તારા સરદાર પાસથી મેલવ. પુછ જલિમજોરને, [જલિમજોર દાખલ થાય છે.]

જલિમજોર—હું શું જોઉં છું? બાધરજંગ!

બાધરજંગ—હા બાધરજંગ, અને આવી હાલતે જો અને અજબ થા.

જલિમજોર—વળી તે સાથે સાંકળે બાંધેલો!

બાધરજંગ—હા બાંધેલો કે પછી તારો નજદીક હું આઉં તો તુંને કશી ભય રહેજ નહીં.

અબદલા—આપણી છાવણીમાંથી દાખલ થતાં પેહરેગીરીએ એને અચાનક પકડ્યો.

જલિમજોર—[ગુસ્સામાં] એને એકદમ છોડો! બાધરજંગ આવું અપમાન તુંને મળ્યું તે મારે મારા જુગરથી હું દલગીર છું.

[બાધરજંગની ખેડી તરત કાહાડી નાખવામાં આવે છે.]

બાહ્યાધરજંગ--એક શુરા પહેલવાનની જે ખરી ખુખીઓ હોય તે હમણાં તારામાં જાહેર થાય છે.

જલેમનોર--તારા જેવા દલેરને વચર હથીઆરનો હું જોવા નથી માગતો. [તલવાર આપેછે] આ કબુલ રાખ; જો કે એ તારા મુદ્દના હાથથી મળેછે મગર તે કબુલ રાખ. બાહ્યાધરને કેવું ઇતમ આપવું તે તુરકાઓ આરી રીતે સમજેછે.

બાહ્યાધરજંગ--અને ખીન્નઓએ આપેલા અપમાન કેવી રીતે ભુલી જવાં તે હિંદીઓ આરી રીતે સમજેછે.

જલેમનોર--તારે શું એવું નહીંજ અને કે બાધરજંગ અને જલેમનોર દુશમની તરફ કરી દોરતો અને.

બાહ્યાધરજંગ--જે મરતો મેં આગળ કહી તે તું બળવે તો હું તારો ખરોજ દોરત બનું હવે હિંદીઓ મને જવાની રજા છે ?

જલેમનોર--સુખેથી જા.

બાહ્યાધરજંગ--વળી કોઈ મને પકડશે તો ?

જલેમનોર--નહીં કદી નહીં.

[રૂપવંતીનાં બાળકને લઈ સીપાઈઓ તથા ખુનખાર દાખલ થાયછે.]

ખુનખાર--દલેર મરદાર જે છુપો રસ્તો હિંદીઓની છાવણી તરફ જવા શોધી કાઢાડવાના આપણે આજ સુધી કાંઈ મારતા હતા તે આ બે શુરા આપણા સીપાઈઓએ શોધી કાઢાડયોછે.

જલેમનોર [ખુનખારનો હાથ દાખી] ચુપ ! ચુપ ! પેલું કોણ ઉભુ છે તે જોયછે કે ? [બાહ્યાધરજંગને દેખાડેછે]

ખુનખાર--ખીન્નું આ હિંદી બાળક એ સીપાઈઓ રસ્તામાંથી ગાયકી લાયાછે.

જલેમનોર--શું કંઈ શહેતાન બચાને--કંઈ દેવો એને દરીઆમાં.

બાહ્યાધરજંગ--ઓ રહેમવંત કીરતાર ! એ તો કમરચેહરનું બાળક છે. મને એ આપી દેવો.

જલેમનોર--[ચિંકી] શું કમરચેહરનું એ બાળક ! મુખારક મુખારક તારે એને આ મકાન. આહા ! કનર હવે મારો પાછો બંધવો થઈ ચુકો છે. ખુશીની ભરતીથી હું કુકુકું.

બાહ્યાધરજંગ--હું નહીં ધારતો કે તું એ નીરદોશ બાળકને એની દુખી માતાથી છુટું પાડશે ?

જલેમનોર--શું હું એને છુટું નહીં પાડશ ? અરે તાપેકાર કમરની ગરરી તોડવા મારા હાથમાં શું એ ઓછી જમીનગીરી છે ? તે બે

જુનીઆદ મારી જાવણી ઉપર જરે પાછી રસ્તાએજ ઉઠાવશે તારે તેનો જુનપાર દસ અઠકાવવા મારા બાવાની નોક ઉપર એના વારસને ધરી હું તેને મુખારક બાદી આપશ, મારે સુકાયલું વેર પાછું તાજું કરી ધરવ-પામશ.

બાહાધરજંગ—તોબાહ ! તોબાહ ! તું કોણછે માણસ જાતછે કો-ણછે ? આ બીરદોશ કુલને શું તું ચુધી નાખશે ? ના જો તારા ચેહેરા તરફ નજર કરી એ કેવું બિચુનાહ પણમાં હસેછે. અરે રૂપવંતી ! દુખી માદર !

જલેમજોર—શું એ રૂપવંતીને હુંબેહુ મળતું આવેછે કે ?

બાહાધરજંગ—જલેમજોર તે મારા દીલમાં આતશી એહ સજ-ગાવીછે. હઆદ રાખ કે એ બચાંના એક બાલ પણ તરાથી વાંકો થ-યેછે તો—એના ખાલેસ લોહીનું એકવાણ ટીપું આ રેતીની જમીનમાં નાખુદ થવા દેવશ નહીં. હઆદ રાખજે કે મારા આ હઠડાંના તમામ આવેશો, મારા મનની ઉલટો, મારા લુહની બળવંત રંગો, મારા લો-ખંડ સમાન માંધાઓ એક મસલત થઈ એ બાળકને ઇજ કરનારનું ખેટે ખોટું ઊખાડવા તદઅર થશે. હઆદ રાખજે કે તારી આખી જા-વણીમાં રસ્તાએજનો પવન બેચો લાવશ, તારા સીવાઓનાં લોહીનો એક બીજો લાલ દર્ડોઆ આ ખુદરતી દર્ડીઆની પાસે ઉછળતો કરશ; તારી ફાજનાં સુડાઓની લોહનો ભક્ષ કરાવા જંગલના શીહ, વર, શેર અને અજદાઓને હહઆં ગેચો લાવશ !

જલેમજોર—કંઈ શીકર નહીં—એ બધી રસ્તા એજનો જોખમ હું મારે માથે લેઉછું.

બાહાધરજંગ—[ચુકલ મંડોએ પડી] જો જો હીઆંજો તારા પગ આગળ મને ચુકલ મંડોએ પડેલો જો ! હું તારી જીંદગીના બચાવનારને તારી હજુર કુતસ બજારી પડેલો જો ! જે બાહાધરજંગ આજ સુધી કોઈ પણ માણસની સામું ચુકલ મંડોએ પડ્યો નથી તે બાહાધરજંગ દુખોની બારી અગન સાથ, આંજુઓના નવધાર પેહેવા સાથ હાથ જોડી મારી લેછે કે આ બાળકને મને પાછું બખશ; એટલી બખસીશ કર અને નમ સુધી હું તારે દોરત થઈ રહેવશ જનમ સુધી તારી ચુલામગી

જલેમજોર—બાહાધરજંગ તું તારે મારગે ચાલ્યો જાળકતો ખસ મારી સાથેજ રહેશે.

બાહાધરજંગ—[ચુકાયા લાલ બની

નહીં મગર ખુદાની ગેળી બખસીયછે. [બચ્ચાને જીતવી લઈ] જે કોઈ એકપણ પગલું આગળ ભરી મારા આંગ ઉપર આવવાની હીમત કરશે તેનાં ટુકડે ટુકડા કરો નાખશ. [બચ્ચાને લઈ જતો રહેછે]

જલેમજોર—[ધભરાટમાં] દોડો જીબ્બો, ધધેડાંએ એકદમ એની પાછળ દોડો! મગર અબરદાર એના જીવને જરાયણ ધજા ના પોહોઆડતા. જીવો પકડો! [અબદલા તથા સીપાહએ પાછળ દોડી જાયછે] શું સદા નાસીપાસીજ મારે ઇનકમછે. જુરા નસીબ, ધડી ભર ત્યારે મને તું ખુશીના કીરણ શા મોટે દેખાડેછે! લોભાસીને એકદમ નીરાશ બનાવકે? [કુર જોઈ] હા! કેવા આંધળાં જનુનથી બાધરજંગ પોતાનો બચાવ કરેછે. કેવા મુરગની માશક તેઓનાં ટુકડા તે કરેછે. [અબદલા દાખલ થાયછે]

અબદલા—તું નામવરે પેલા દીવાના મરદારની છંદગી બચાવવાનો હોકમ આપ્યો હતો તે બળવવા તારા તરણ શુરા સીપાહઆંતો તેને હાથે કપાઈ ગીઆ. હવે તે જલદીથી પુલ આંલગી જંગલમાંથી પોતાની મરહમ માં જઈ પોહોયશે.

જલેમજોર—[ખુનપર ચહડી] તો દોડ દોડ બસ તેને હવે એકદમ કાપી નાંખો! દાર મારો! [અબદલા દોડી જાયછે] હા! મારો મારો! ફેડો બંદુકો! આ લાગી, મગર ગેળી લાગી! હવડાં તરડતો બાંધરજંગ નીચ પડશે. હવડાં બચ્ચું પાછું હાથ આવશે. હા! તે કુનેછે તે લયરેછે તેના બદનમાંથી લોહીના રેણા ઉતરેછે. [બાધરજંગ ગેળી લાગવા છતાં બચ્ચાં સુમેત પુલ પસાર કરી પીળે પાર જઈ એક હાથે પુલ ઉંચકી દરી-આમાં ફેંકી દઈ મુદ્દમઆને પાછળ લાગતા અટકાવેછે] શું પુલ પસાર કરી ગીઆ? કેવા જગરો! અરે એક હાથે પુલને ઉરાડી નાખ્યો! માણસ કે શેહતાન! મગર નાહોડા અંતે નાહોડા, અંતે મારી નવી આશા ભંગ થઈ! નવું પેર દુખી ગયું! નવી ખુશહાલી ઉડી ગઈ! તોખાહ! તોખાહ! મારી નાસીપાસી ઉપર તોખાહ! [પરદો પડેછે]

અંક પાંચમો—દેખાવ ત્રીજો.

શાહલેસશાહની છાવણી.

{ એક તંબુ આગળ વીખરાયલા બાલે હાલ હવાલ પોશાક સાથે રૂપ-વંતી બેઠીછે. અને પોતાનાં બાળકની ધેર હાજરીમાં રડતી જાય-છે અને ગાતી જાયછે. શાહલેસશાહ અને કમર એહેર દાખલ થાયછે. શાહલેસશાહ રૂપવંતીને જોઈ અપ્પાડા કરી ચાલી જાયછે. }

વંતી—એ શાહ! એ પદર! મને જોઈ કાંમિ નાહાસેછે? મને એક કાંમિ તનેછે? અરે શું કમબખ્ત થઈ તેથી બચકાર પણ આગળ નહીં, તું હકદાર શાહ આગળ નહીંતો ખીજ

હોણુ આગળ એક કંગાળ માતા પોતાની ફરીઆદ કરે. આરે બોલ શું મારે! કમર તારે આતર નહીં લડયો? બોલ શું એણે તારા મુદ્દખોના હાડ નથી ધુળવ્યાં. આરે મારે છોકરો જ્યારે મને પાછો મળશે ત્યારે તેની ભરજવાનીમાં તે તારે મટે શું નહીં લડશે? શું તે તારી ફાજનો સ્ત્રીનગાર નહીં થઇ પડશે?

કમર—ઓ મારા પીડાતા સાથી, મારા તુટેલા જીગરના તુટેલા જીગર! મારી રૂપવંતી! આપું બોલી તું આપણા નેકબખ્ત શાહને કુખ લગાડે. એને તું ધન કરેછે અને તું ને કશો શ્રમેદો નથી થતો.

રૂપવંતી—શું એ આપણો શાહ નહીંકે? તારે આપણું બાળક પાછું. આવી દેવાની એટલી નજીવી શકતી શું એનામાં નથી?

શાહલિસરાહ—અશ્વમેધ કે જ્યારે હું લાયક શખ્સોને ધનામથી નવાજુ છું, જ્યારે મારી કુખી રમ્મિતનુ કુખ ટાળું છું તારે મને લાગે છે કે શાહની જે અરી કીરતી કેહેવાય છે તે એ; મગર જ્યારે મારી ભત્રી રમ્મિતને પીડાતી હું સાંભળુ છું અને તેઓનો છુટકારો હું કરી શકતો નથી તારે મારા સાથ શકતીની નબળાઇ ઉપર હું વીલાપ કરું છું.

[અંદરથી આવજો સંભળાય છે]

સીપાઈઓ—[અંદરથી] બાહાધરજંગ! બાહાધરજંગ!!

[બાહાધરજંગ લોહી લુહાન થયેલો, આંધ ઉપર રૂપવંતીનુ બાળક લઇ હાથમાં લોહીથી અરદાસલી તલવાર પકડી હાંપતો દાખલ થાય છે પાછળ સીપાઈઓનું ટોળું આવે છે.]

બાહાધરજંગ—રૂપવંતી! સે સે આ તારું બાળક સલામત અને આ તારો આવીંદ જીવનો.

[બાળકને આપતાં જ જમીન ઉપર એકામં જેવો પડી જાય છે.]

રૂપવંતી—[બાળકને વળગી પડી] આવ નાના ફરીરતા તું પાછો આવો! તું ને કોણ લાયું? મારો બાધરજંગ? એ રૂડા ભાઈઓ જીહાનમાં જોડી વીનાનાં બાધરજંગ તું લોહી લુહાન સાથી થયો છે? ઓ બોલી દે

બાહાધરજંગ—તાગું બાળકની જીંદગી બચાવતાં રૂપવંતી હવે મરવાની અણીપર આવો છું. જ. હવે બોલી દે કે જે જીગર વીશે તેં ઉભા કાંધા હતા તે તદન ખોટા હતા. બોલ કે હવે રહ્યા છે. બોલ કે તેં સાંભળી હું કરારથી મરું.

રૂપવંતી—ઓ હું મુઠ! મુઠ! હું પાવણી

કામો મનાવીઓ, અરે તું ના મર તું ના મર મારો જન લઈ તું જીવ.
 ડુનીઆમાં તારી ખુદ નહીં પુરાસે. આ જગતમાં પાપ વીનાનો, લુછાઈ
 વીનાનો, ઠગાઈ વીનાનો, જુઠાઈ વગરનો, તું આદમ નમુનો છે.

બાહુધરજી—એક વખત મારા કમરનો જન બસાવા ખાતર
 હું જીવું મોલો છું.

કમર—ઓ દેસ્ત મેદલ ! ઓ જીવના દીલદાર ! મારેય તે યુનાહ
 મારા મર ઉપર નાખશે. ઓ રફીક ! ઓ શીરસતાઈ દોસ્ત ! તું અંતે
 મરે છે કે ? તું અંતે મને છોડી જાય છે કે ? ઓ મારી બધી ખુશહાલી
 શું કામની—તું વગર આ જીવતર શું કામનું ?

બાહુધરજી—હું તારી અને રૂપવંતીને ખાતર—હું તમો બેતાં
 સુખ ખાતર મરું છું.

ગીરફતાર—[મીપાઈઓનાં ટોળાંમાંથી નીકળી આવી] નહીં નહીં હું
 તુંને મરવા નથી દેતાર. હું તુંને હજુર બસાવશ. તારા બધાંકાર ધા
 ઉપર મારા જીવરનો મલમ બનાવી તે લગાડશ અને ચંડાળ જમને હાંકી
 કાઢાડશ ! [બધા અજબ થઈ જોયા કરે છે.]

બાહુધરજી—હા ! વળો તું શીરસ્તો નજીકજ.

[પેશામ થઈ જાય છે]

ગીરફતાર—લાવો લાવો જલદી પાણી લાવો !

{ રૂપવંતી દોડી જઈ પાણી લાવે છે. ગીરફતાર ધા {
 ઘોઘ નાખી કંઈ દવા લગાડે છે અને પાતા બાંધે છે. }

ગીરફતાર—શાહેમશાહ હું ખીંગાનો મરદ છું; હું તુરકી છું;
 મગર તારો દોસ્ત છું. કમરચેહેર તારા મેમુલ બાહુધરજીનો હું છૂપો
 ભગમ છું. રૂપવંતી તુંને થોડા વખતમાં માલમ પડશે કે તારી જાતને,
 જેબ આપનાર હું માનતી છું, વારતે હું માગી લેઉં કે માતને કો
 આવેલા આ દરદીને મારે દવાયે કરે. આમ્મિજ ધાયણીમાં હું એની જ-
 નન કરશ. હવડાં ઝાંજ પડી પણ કાલ સવાર થતાં તમો જોશો કે જેવો
 વંત, જેવો ખુબર, જેવો ગમર, જેવો હમતો બાધરજી મઘ કાલે
 ખોજ આવતી કાલે દેખાય છે કે નહીં.

પેશશાહ—તારો મુબારક ચેહેરો મારી પીછાણમાં આવે છે.

તું મલિક લાગે છે. મોઢી ખુશીયા એ દરદીને હું તારા હા-

ચેહેરા ઉપર નીરદોશપણું અને સુઆઈ રાજ ક-

રેછે. બેલામક એને તું તારા તાબામાં લે. અને કોઈ પણ રીતે બચાવ અને જનમ સુધી હું તારો શુભામ છું.

રૂપવંતી—એ હુશને પુર જવાન! બપોર બપોર તું મારા બાક આધરજંગને પાછો અને દુનીઆમાં સરવે કરતાં જે મરદને હું વધારે સા- હાવશ તે તું છે.

ગીરફ તાર—હીક છે તારે આવતી કાલે હું મારા હતામને સારું આ- ધરજંગ સાથે હાજર રહેવશ.

[સીપાઈઓ પાસે આધરજંગને ઉચકાવી આંદર લઈ જાય છે.]

[એક તુરકી મરદાર દાખલ થાય છે]

સરદાર—કમરચેહેર કાંહાં છે ?

કમર—કેમ શું કરમાય છે.

સરદાર—મારા સેનામીપતી જરેજોરે તારા ઉપર એવો પેગામ મોકળ્યો છે કે તેને તારી ફાજ સાથે, હીંદીઓ સાથે, મહા હીંદના મુલક સાથે હવે કુચ લેવું રહેતું નથી. તે શકત તારાં લોહીનો તરસે એ છે વારને આવતી કાલે એક જાહેર આખાડો બરી તે તારી સામે એકલો હમન બરદી કરવા માગે છે. મહાતો તે તારો જન લે, મહા તો પોતાનો આ- પવા નસીબગી મહારી ઉપર તે આધાર રાખે છે; વામતે નામવર સરદાર કેહે, તારો શું જવાબ છે.

કમર—મોઠી ખુશીથી આવતી કાલે હું તેની સામે આવશ. આંચ પેગામમાં જલિમજોરે અરજ હાલણુ અરજ્યું છે. ગરીબ ખીચારા સીપા- ઇઓનો જન બચાવવા અને હમારા અરમખરમનાં વેગનો અત આણવા સારું એથી મરમ ઉપાવ ખીનો કોઈ ? જ તારા મરદારને જણાવ કે આવતી કાલે સજાહ અંખજ જલવવા દર બજીનાં સો સો ચુનદા સીપા- ઇઓ હાજર રહેવા જોઈએ. જ આવતી કાલનાં હમો એ વચેનાં જંગ- ની હું હમાણથી જલિમજોરને મુખારકબાદી આપુલું. [મરદાર જાય છે]

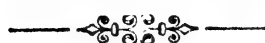
રૂપવંતી—કમર તું પેલા શેહતાન સાથે શું એખલો લડવા મા- ગે છે કે? હું કદી તુંને રજ નથી આવવાની.

કમર—રૂપવંતી! નીરદોશપણું કુચત કેટલું બળવંત છે હજુર પીછાણુ. નહો. એમજ સમજ કે હજારો માણસોના અને આ ભારી બળા હવે રજો.

સીપાઈઓ—શતેહ! શતેહ! નામવર કમરચે- હમનબરદીમાં શતેહ! [પરદા ઝડે છે]

અંક પાંચમો દેખાવ ચોથો.

એક ખોલણું નેદાન.

[ખંને લશ્કરનાં ઘોડા થોડા સીપાહઓ ચોકી કરતા ઉભા છે. શાહસે શાહને મોટે તખ્ત સમારેલું છે, શાહ બેઠો છે. સરદારો આસપાસ ઉભા છે. રૂપવંતી પોતાના બાળકને લઈ અધીરાઈથી ઉભેલી જણાય છે. અખાડામાં તમામ હથીઆરખંધ સામા સામું ગુરૂતા જલેમજોર તથા કમર ચેહરે ઉભા છે. બાહાદુરજંગ શાહની બાજુએ એક બેઠક ઉપર બેઠો છે. તેની આગળ ગીરપ્રતાર ઉભા છે. તોપનખાન અને ઠોકનખાન ગુપચુપ એક બાજુએ ઉભા છે. તોપનખાન ગુસામાં છે. ઠોકનખાન ગુપ મીજજમાં છે.]

જલેમજોર—કમબખ્ત પોરીઆ ! પ્રકત તારાં લુહની મને તરસ છે. આને તે તરસ છીમાવાનો વખત છે. આને મારાં પેર સાથ તું ને દોરતી કરાવશ.

કમરચેહરે—જુલમખાર માણસ ! હીંદનાં મુલકની તું જુરી બળા છે, તે બળાને ટાળવાનું ઉામ કામ માહેમે મારા હાથમાં આને સોંપ્યું છે. આને તારી પાપી હસતીને કુત્તીઆમાંથી નાબુદ કરશ. આને તારા જમ સાથ હું તું ને આશનાઈ કરાવશ.

જલેમજોર—ચાલ નાદાન બચ્ચા, ચાપલોસી કરવાનો હાલ વખત નથી. જંગને સાર એકદમ તમઆર થા. [રણચીંગડું ફૂકે છે. ખંને જણુ હથીઆરોથી લડે છે. હથીઆરો ભાગી જાય છે. તારખાદ એક ખીજ સાથ વળગી પડી કુસ્તીની લડાઈ રમે છે. ધણેવાર અરસ પરસ હડા હડી કરવા પછી કમરચેહરેનો પગ એકાએક સરી જાય છે. તે જમીન ઉપર પડે છે તેવાજ તેના સીતા ઉપર જલેમજોર ચહકી બેમે છે અને ખંજર કાઢાડી જેવો ક્રોધવા જાય છે તેવીજ રૂપવંતી ઓચારીઓ પાડે છે. અને મોહાબતેજન જે વખતે જલેમજોર તેણીને પેહલી મઠમાંથી લલચાવી કાઢાડી લાવ્યો તે વખતનાં પોતાના જોગનનાં તમામ મૈદ પોશાકમાં સી-ગેની બીડમાંથી બાહાર જડપથી નીકળી જલેમજોરની સામે

પ્રક ઉભી રહે છે. તેણીને જોતાંજ જલેમજોર

મોહોબતેજાન—એ ખુની ! જો અને પુજ !

[કમરચોટ્ટેર તરત જલેમજોરને જમીન ઉપર પટ્ટી તેનાં સીના ઉપર ચઢી બેસેછે તેનીજ રૂપવંતી ખુશહાલીનાં પુકારે મારેછે અને જેવો કમર પોતાનું ખંજર જલેમજોરને ભાક્યા જાયછે તેવોજ ગીરજતાર દોડી આવી]

ગીરજતાર—અખર ! અખર ! તારી જીંદગીનાં જોખમે કહુછું કે અખર ! [કમર હાથ ખેંચી લેછે]

મોહોબતેજાન—અરે શું જોયછે ! ચોરી નાખ શીતાખ એ પાપીનો સીનો ! નાખુદ કર એ જુલમગારને આ જુહાનમાંથી !

ગીરજતાર—કમર તે નહીં બનશે. પહેલાં મારો જાન લે અને પછી એને માર.

મોહોબતેજાન—કમર તું ચુમરાહ કેમ થઈ ગીએ ? અરે જરા પાપત લાગશેતો તારું સત્યાનાથ વળશે ! પંજમાં આવેલો વાઘ હરગીજ ના છોડ ! આ ગીરજતારતો એનો ખાંધાંઆંછે. એમાં કંઈ છુપો દગો હશે. ચાલ જલદી કર !

ગીરજતાર—મોહોબતેજાન ! એ ઘાતકી મોહોબતેજાન ! શું હું દગો રચું ? હું દગાને લાયક છું ? એ દીવાની બનેલી નાર જરા મારું સંભળ. આજ સવારનાં તારો જીવ મેં બચાવ્યોછે તેની તો જરા મરજદા રાખ. આજ મથારે તુને શંસી દેવાનો જલેમજોરનો હુકમ હતો મગર મારો જીવનો જોખમ ખેડી કેવી રીતે મેં તુને બચાવીછે તેનોતો જરા વીચાર કર. અટકાવ અટકાવ જલેમજોરનો જીવ લેતાં કમરને અટકાવ.

મોહોબતેજાન—મારી સલામતીને મારું તારી હું જનમની આભારી છું મગર આંખે તારી અરજ અકલથીજ દુરછે. જે મુજી માણ-સોની આપતછે ! જે હોંદની બળછે ! તેનેતો ટાળવીજ જોઈએ. કમર ગાફૂલ બની જોયા શું કરેછે તુંને ખેરીમાં સીકરેલોજ મારી નાખવાનો હુકમ આપનાર આંખે જલેમ; તારી રૂપવંતીને જનમની કંગાળ બનાવ તઈઆર થયેલો આ ગુપ્ત; તારા નીરદોશ બાળકનાં કટકા કરી ન તેની ભેટ મોકલવા તલપેલો આ જલેમ, હવે શું જોયા કરે :

{ કમર ચુસામાં આવી ખંજર મારવા હાથ ઉંચકેં
{ ગીરજતાર ચીચારી પાડી કમરનો હાથ પાડી લે

ગીરજતાર—આ મારો ભાઈ ! અરે જલમ
તારે કેમ જવા દઉં એક ભાઈનો જાન !

જો જો હું કંઈ મરદ નથી. [મરદનો પોશાક તરત કાઢાડી નાખેછે અને
પુખ્તપુરત ઝોરતનાં દેખાંન સાથે ઉભી રહેછે] હું માહાતાયજ્ઞન, હું તારા
જનમજોરની બેહન, હું લડાઈની શેકીન, હું દલેરેજી પનાહ, [આધર-
જંગ આગળ દોડી જઈ] આધરજંગ આ વખતે હું પેલી બદલો માગુછું.
જે બદલાની તેં મને કબુલતા આપી હતી તે આ બદલોછે. વીચાર કર કે
કેવી કેવી રીતે તારો લખો ટકાના મુલનો જન મેં બચાવ્યોછે. વીચાર
કર કે કેવી રીતે તારી સારી પ્રજાને અસાનક તારા મુદ્દાઓ કાઢી જતી
અટકાવીછે. વીચાર કર કે કેવી રીતે તારા સાહનો છુટકારા મેં કાઢીછે.
કમરચેહર ! રૂપવંતી ! લેવા લેવા આ તમારો આધરજંગ. તમારા સુખનો
આધાર, તમારા જનનો રજવાજા. એને તનદરોસા અને પુશ આજે
તમોને પાછો બાપગુછું. અને તેના બદલામાં પ્રકત આ મારા કમબખ્ત
બાઈની જીંદગી માગુછું. [અધા અજામીનીથી જોવા કરેછે]

મોહાપતેજ્ઞન—હું પેલી માહાતાયજ્ઞન ! ઝોરતનો પોશાક છુટાવી
મરદના લેખાસમાં ! આવી બાહુર ! આવી સખી ! આવી પુખી વળા !
કમર જલિમજોરને હો સાહે તે કર હું વચ્ચે નથી આવતા. ઝોરતજન
તમા આ તાર એક ખરો નમુનો કેહેવાશે.

રૂપવંતી—કમર મારા જન એક બેહનનો પોતાના ગમે એવા ભા-
ઈ તરફ ખ્યાર દેવા હોય તે હું સારી રીતે સમજુછું વાસતે આ કામથી
હાથ ઉઠાવ. આ માહાતાયજ્ઞનની તમામ પુખીઆએ મને પોતાને મા-
રી નજરમા હજકી પાડી નાખીછે. ખરેજ નક્ક કરવા લાયક એ ઝોરતછે.

આહાધરજંગ—[હડી આગળ આવી] આહા ! માહાતાયજ્ઞન,
મારી પનાહના શીરેના આખર મારે શંક આજે તેં ખરો પાડયો
અરે તારે સાર તો ડુગીઆ ઉચલ પાયલ કરતો થોડીછે. કમર હીઆં
જો. તારો દોરત તારા જીવનો બચાવનાર, તારા બાળકને નવે જનમે
પાછું બખસનાર, તારી રૂપવંતીને જનમમી કંગાળ બનતી અટકાવનાર-

આધરજંગ એકજ બખસીશ મારી લેજ અને તે એ કે આ જન-
નારા અસવકમાં આપા દે, અને એનો સાહે તેવો ઉપયોગ મારે
મેં એને તપાસેછે. એ દલેરછે, એનો પુદરતી ખવાસ

ગમ અને સુગત, પેર અને અનુનથી એ તદન જુદો-
એના ખરાબ ગુણો નાબુદ કરવા હું શકતીવાન
જામ મારુંછે; હવે પછીની એની જી-

દગી ખુદાઈ રાહ પર ચલાવવાની કળા મારા હાથમાં છે વાસતે અપ્પસી દે
એને મારા હાથમાં.

કમરચેહેર—લે લે તારી અરજ તો રહી મગર તારા કોઈ પણ હો-
કમને તામે થવા હું રાજીજી.

{ જલેમજોરના હથીઆર ઉતરાવી નાખી બધજંગ તેને પો
તાના સીપાઈઓના હાથમાં આપેલ. જલેમજોર હજુર અ }
રધો મેકામ જોવાજ દીસેલ.

ખાહાધરજંગ—જલેમજોરને મારા મેહલમાં લઈ જાવો, એને ન-
જર કેદ રાખો, એને લાયકનું માન એને આપો સાલો હું તમારી પાછળ
આવી લાગુછું.

માહાતાબજાન—ખાધરજંગ ! મારાં સુખનાં થાંબ ખાહાધરજંગ !
[વળગી પડે છે] હવે હું શું આરજી નાખું તે તું સમજી જા.

ખાહાધરજંગ—[માહાતાબજાનના હાથ પકડી શાહ આગળ લઈ
જઈ] એ શાહ બુલંદબખ્ત, આ ઉતમ ખતામની નારે આપણા મુલ-
કની કેવી કેવી સેવાઓ બજાવી છે; તે તુંને રાચન છે; એ નાર મારો છુપો
શીરસોતોજ યદ લાગો હતો તેની પણ તુંને અપર છે; વાસતે આ વખત
એટલી મેહેર કર કે એનો દસ્ત મારા દસ્ત સાથ જોડવાની પરવાનગી બખશ.

માહાલેશાસાહ—પરવાનગી ! અરે હું તુંને અરજ કરું છું, માગી
લેઉછું, વીનાંતી કરું છું કે એ નારને સદા તારી ઉદાર છાતીમાં સમાવી રાખ,
એ અતી મેમુજ ગોહેર તું એકદમ ખરીદ કર. તારી શાદોને દહાડો
આવતી કાલે હું કેડવું છું.

રૂપવંતી—મારા અરજરાજ પદર હું પણ આવતી કાલે શરીયા મારા ક-
મર સાથ જોડાવશ કારણ તરણ તરણ મરતમે એ મારો પ્રાણ મોતનાં પં-
જમાંથી પાડો આપેલો.

કમરચેહેર—મોહોખતેજાન ! મારા જિલ્લા બચાવનાર ! જો હવે સદા
મારા મેહલમાં તું વાસો કરેતો મારી બેહનનો ઊતમ દરજ્જો તુંને બ-
પ્પસી તારી બનતી શેના બનતો.

મોહોખતેજાન - કમર નહીં, તે નહીં બનશે, હવે પછીની મારી જી-
દગી કેમ ગુજારવી તે વીશે મેં નકકી કરી રાખ્યું છે. જે બધકાર બુલો મે-
કીધી છે, જે અમાનપાણીમાં મેં ગોટાં આપ્યાં છે, જે બુરા હવસોનો હું બિ-
ગ થઈ પડી હતી તેને ખાતર પુરનો પસતાવો કરવા મારે કોઈ મદદમાં
જઈ હવે મારો વખત ગુજારશે. જ્યારે મારા પાપો ધોવાઈ રહેશે, જ્યારે
મારો બારી પસતાવો પુરો થઈ રહેશે તારે મારો બુઝાવો આધિલો મગર

નીરદોશ જીવ તે શવરની દરગાહે બંદગીનાં પુકાર ઉઠાવવાની હીમત કરશે; અને તે શું માગી લેશે વાર? સાહસેમશાહની જાહેજલાલી; કમરચેહેર અને રૂપવંતીનું સુખ; બાંધરજંગ અને માહતામે જાનનો કરાર; હીંદનાં મુલકની આબાદી; અને પેલા પાપી પણ મારા હાથમાં ખરા પ્યારથી થમેલા જલમજોરની ઉપર દયા અને માંત્રી એજ રાત દહાડાની મારી બંદગી થઈ લાગશે. માહતાબજાન! તેં મારી જીંદગી બચાવી છે અને તે શા ખાતર? જાણ કે તે તારે માટે જનમ મુઘી સાહેબના કીમતી આસીરવાદો માગી લેતા. જા બેનમુન નાર દયાલુ થજે, મુખી થજે, બુરાઈને તીઆગ કરજે. તું એક ઊતમ શીરમતો હમારી જાતમાં પેદા થયો છે મગર સાહેબની મેહેરમાં વધુ જઈ બેસવા એથી પણ મારી જીંદગી ચુભરજે. તમે તુરકીઓ પાછા ફરો, પાછા ફરો તમારા સ્વદેશ તરફ તમારા ઊપર હીંદીઓએ આજે દયા બતાવી છે તેનો મારે ખરચ કરો. તમારા રાજ ફરતાઓને જાહેને જાણ કરો કે ખરી કીરતીનો ખરી મતાનો અને ખરી જાહેજલાલીનો મારગ જે જલમજોરે એખત્યાર કીધો હતો તે નથી. તેઓને બા પુકાર સાથ જાહેર કરો કે લાભ; લાલચ, અને લુટ શાટથી કોઈપણ પ્રજા સુખી થઈ નથી! કોઈપણ પ્રજાએ માટાઈ ભોગવી નથી.

તોપનખાન—[એકએક બુમ પાડી] પણ નખોત ગીઆ તેં શું મારે મત્યાનાશ નથી વાળ્યું? મને રમખર ને રમખર રાખી મને ખરે બુખખ શુ તેં અંતે નથી બનાવ્યો? તારે માથુંજ ભાંજી ના પુ'છું. બચ્યા જોઉં છું તો ખરે તું એ બહારી કેમ માંખી શકે છે? [દાંત કચકચાવે છે]

કમરચેહેર—શું છે તોપનખાન શું છે? મારા ડોકનખાનને શાનો દમ ભરાવે છે.

તોપનખાન—નામખર કમર બધાને આજે ધનસાક મળ્યો તારે મને કાંઈ નહોં મળે વાર? જો માંબજો એક જવાન પંસદાર નખરાંબાજ નાર મારાપર જાનો તનથી શીદા હતી; મારાપર ઘડી ઘડી મોહીત પડતી હતી, મારી સાથ નેકા કરવાનું બધું નકકી થઈ ચુકું હતું. પણ અરે આ ના-પાકજાદા યોકનખાને મને ગળે લગાડી ગરદન મારીઓ. નખોત વખ્યાની હું મજાહ લેવા ગીઆ તેમાં મારુંજ ઉધું વાળ્યું. જુઓ જુઓ સાહેબ એ એમકીમનો જાહેલો મને ખરતો કરી તેણીની સાથ પોતે પરણી ગી-ઓ. જુઓની મધન કેવો થાય છે એના ડોળાજ ફાડી નાખું જાણે—

[બધા બેધરક હસે છે]

કમરચેહેર—ધેલારે ખ્યારની ખાખતમાં ખીજની સલાહ શાંતી લેવા
ગીઝી, ડોકન એ તે' શું પંચાતી કરી નાખી.

ડોકનખાન—સાહેબ મારે કંઈ વાંક નથી મારે તકસીર થયો હો-
યતો તેના ખાસમાં આ ધામતનેજ ધોરે. તે નારને એના કરતાં હું વધારે
પસંદ આવ્યો તેથી તે મારી લાય જરણી ગઈ.

તોપનખાન—તારું કપાળ પસંદ આવ્યો હરામખદા! તું જોતો ખરો
ખચ્ચા મારું લોહી છાંતય. મારો જીવ પટકય તુંને કેમ મળહ મારવા દેવય.
લુછા, મુજી બચા, હરામખોર, જીમક હરામ, ખેચુનીઆદ, ખેવશ, ખેમુરવત,
દોસ્તીનો હક રાખી મારું ગણું કા'લું? [સીરડાઈ જતો ગહેછે બધા હસેછે]

સાહુલેસરાહુ—સાહે મારા શુરા ઝરદારે અને મારી બલી રહ્યોત
કોઈપણ જાતની પુશહાલીમાં તમે સંમિલ થાવો તેની આગમજ તે સા-
હેબની બંદગી શુબરો કે અંતે હીંદનાં મુલકને તેણે ભારી આશતમાંથી
છોડવ્યો. અંતે સુખ, કરાર, આબાદી અને જાહાજલાલીનાં પગલાં તેણે
દાખલ કર્યાં.

મોહોબતેજાન—તે સાહેબની દરગાહે બંદગીનો આવાજ પોંહ્યા-
ડ્યો એ હમે કોમળ નારોનું કામછે. રૂપવંતી આવ મારા જમના હાથ
સાથ તું હાથ મેળવ. માહતાબજાન! તું મારી ડાખી મોરદુએ આવ
આવો અપણે તણે સાથે ખુદાઈ બજતથી તેનો આભાર માનીએ.

[તણે સાથે મળી ગાયન કરેછે]

ગમલ—સીંધ ભેરવી.

(તેરી શાંતી અગર કોઈ, ખમર હોયેતો મય જાનું—એ રાહ)
ખુદા સીવાએ નહીં કોઈ. સુનોરે સજનીઆં મારી,
જુકી જગછે ખેઠતખારી, ખોટી માયા મોહોબત જોરી.—ખુદા
જોડુછે મેં શરતું ચરક, સંનસારની બદી નેકી,
કીધી આશનાઈ, કીધી મોહોબત, ન જાણી જગ દગાખોરી.—ખુદા
જલમજોરપર થઈ શીદા, જીવ જીંદગી કીધી ખરબાદ,
નહીં ફેજને કસા પોહોચી, નેકીને પાંણીમાં ખોરી.—ખુદા
કોઈ નહીંરે ખુદા તું એક, કુળ મખલુકનો છે ખાવંદ,
બંદેખુદા કહે જલદી વેક, જીંદગીની આશા થોડી.—ખુદા

સાહુલેસરાહુ—શુરા સીપાઈઓ તુરકી અને હીંદનાં જંગનો લાં-
ખા વખતનો ચીતાર તમારી પ્રતેહતા પુશ આવાજોમાં આજે ખતમ થશે.
[સીપાઈઓ પ્રતેહનું ગાયન ગાયછે અને પરદો પડેછે]

હોરી—જોગીઆ.

(ખાંદે મીરજને ધુમ મચાઇ—રાહ.)

અશંત રહીએ ખુબ ગવાઇ

પેઆર એખલાસે એલો રે હાલી—ટેક.

એલ એ નાદર, પાર ઉતરેઆ,

હોંદ તુરકની લડાઇ;

કપટ કરાર, તુરકોએ મારી,

ખરદી હોંદની સવાઇ.—પેઆર.

જાલેમે સમરીર, ફેંકી સીતમની,

કમરે ફેંકી દલીરાઇ;

જાલેમ જુગરપર, ખંજુર કારી,

મ હાતાખજાન ગમરાઇ.—પેઆર.

જાલેમજોરની બહેન ક છુપી,

લીઆસમાં હતી મરદાઇ;

છુપી ચાહતીતી, ખાહાધરને જુગરથી,

ખચાપેઆ જાલેમજોરે બાઇ.—પેઆર.

ખાહાધરને માહાતાખની શેઆદી ખુસાલી.

કમરચેહરની વશાઇ;

ફઆર ખાહાધરનો ખરાં રે જુગરનો,

હોંમત બાધુર સીવાઇ.—પેઆર.

પેઆરી રૂપવંતી ફેંકે નેણ બાને,

મુદ્ધ જાએ મરાઇ;

ખંદેખુદા, ઝોરામટરીયન વખાને,

બલી શર્વથી ગરીબાઇ.—પેઆર.

નાટક ગાયન સંગ્રહ.

ઉપરના પુસ્તકમાં મુંબઈમાંની લગભગ બેઝે ૩૪૦ નાટક મંડલીઓ જેવીકે વીક ટોર્ન આ, જોરાસટરીઆન, આલકરેડ, પારસી આપેરા, જુની પારસી નાટક, જેટલે ન આમિયુરશ, વીગરે-ગોલીઆમાં ગવાયલાં ગાયનો, જે કે આપણી ટાપુના પરબઆ ત કમી અને સાહેરો જેવાકે મનમુખ, બહેગોદા, રસ્તમ ઇમાંની, જાબુલી રસ્તમ, મી. ન. દો. આપમેળવીઆર, કવી દલપતરાંમ ડાહ્યાભાઈ, તથા કવી નરમદાસંકર લાલસંકર, વીગરેની કસમથી લેડાયલાં છે તેવાં સંધાં મનોરંજક, દીલપસંદ, અને ગાત્રા લાયક ગાયનોનો ગોઠો સંગરહ સમાવેલો છે. એમાં અસલથી ગવાતાં આદિલાં શબ્દલાં મલી સાતશો ગાયણો છે અને એવાં સંધાં સંગરહ આજરુદ્ધી મુદલ સાગરો છ પાયરો નથી.

દીંમત—શુનેરી ગીલીટના રૂરા-શાદી બાંધનીનો રૂવા-પોશ્ટેજ રૂવા

ઢેકાંણાં-કોટમાં જામે જમશેદ છાપાપાનું, ધાભીતલાવપર મુંબઈ વરતમાંન છાપાપાનું અને અતરેના દરેક બુક શેલરોને તાંહાંથી તથા સુરતમાં-તાનપરા સીડોંગ રૂમમાંથી તથા મનચેરજી જમશેદજી પોસ્ટવાલા પાશેથી, તથા ગુજરાત મીતર હાથીસમાંથી મલશે.

